

MASTEROPPGAVE

Emnekode:

SO330S

Navn:

Ann-Kristin Maurdal

Sivil beredskap under den kalde krigen –
offentlige tilfluktsrom i Bodø 1945-1989

Dato: 15.11.2022

Totalt antall sider: 120

Forord

Årene 2020 til 2022 har vært spesielle på flere områder. I 2020 mente jeg at nå var tiden inne for å studere igjen. Mine 3 barn var blitt så store at de ikke alltid trengte skyss til trening, leksehjelp og diverse, derfor hjertelig takk til Hedda, Audun og Erlend for at dere er så selvstendige. I tillegg var anledningen rett i forbindelse med jobb. Norsk Luftfartsmuseum la til rette for at jeg kunne kombinere jobb med studier, og jeg er evig takknemlig for det. En stor takk også til mine fantastiske kolleger for støtte, tilrettelegging, gode råd og korrekturlesning.

Samme året kom pandemien Corona. Dette gjorde både jobb og studiehverdag spesiell. Heldigvis var det mulig å gjennomføre noen forelesninger høsten 2020 slik at jeg ble kjent med andre studenter ved Fakultet for Samfunnsvitenskap. Som ny voksen student som ikke hadde studert siden 1990-tallet var hjelpen jeg fikk fra mine medstudenter med smått og stort særdeles viktig.

Selve masteroppgaven fikk min fulle oppmerksomhet fra senhøsten 2021. Planen var å levere i mai året etter, men med jobb, familie, flere runder med Corona og stengte arkiver ble gode råd tatt til følge og oppgaven ble utsatt et halvt år.

I prosessen med masterskriving vil jeg takke min veileder Wilhelm Karlsen som har gitt meg utmerket veiledning gjennom året. Takk for kloke ord og gode tips, det har vært meget nyttig.

Takk til min mann Cato som har tatt det meste av dugnad i to år. Med aktive unger og et samfunn avhengig av frivillighet er ikke det rent lite. I tillegg alle de utallige måltidene jeg fikk servert i helgene. Tusen takk.

For å komme i mål med min masteroppgave har jeg fått hjelp fra flere hold, vil derfor også takke ansatte ved Fakultet for samfunnsvitenskap ved Nord Universitet, Nordland Sivilforsvarskrets, tidligere ansatte i Sivilforsvaret, Bodø kommune ved dokumentsenderet og ikke minst Arkiv i Nordland for hjelp og tilgang til arkivmateriale av helt avgjørende betydning.

Til sist vil jeg understreke at de feil og mangler som skulle hefte ved oppgaven er mitt ansvar alene.

Bodø, november 2022

Ann-Kristin Maurdal

Sammendrag

Perioden som omhandles i denne oppgaven ble helt spesiell, fordi et nytt våpen, atombomben ble tilgjengelig for supermaktene Sovjetunionen og USA. Ikke noen tidligere periode i verdenshistorien hadde mennesker kunnet utslette alt liv. Kjernevåpen la føringer for de militære doktrinene som ble gjeldende i NATO alliansen. Beredskapssystemet som ble innført i Norge ble stort og omfattende. Dette fikk avgjørende betydning for utviklingen av Sivilforsvaret og hvordan tilfluktsrommene skulle bygges. I denne oppgaven ses det på hvordan en kommune under den kalde krigen jobbet med å sikre innbyggerne tilgang til offentlige tilfluktsrom.

Innholdsfortegnelse

.....	0
Forord.....	i
Sammendrag	ii
Kapittel 1	1
Innledning.....	1
1.1 Tema og bakgrunn.....	1
1.2 Problemstilling.....	2
1.3 Avgrensning.....	3
1.3.1 Bodø som case.....	4
1.4 Relevant litteratur og tidligere forskning.....	5
1.5 Kilder.....	9
1.5.1 Offentlige dokumenter.....	9
1.5.2 Kilder fra arkivene	9
1.5.3 Aviser og statistikk fra offentlige instanser	11
1.6 Utvalg og bruk av kilder	12
1.6.1 Innsamling av skriftlige kilder.....	12
1.6.2 Arbeidet med kildene	13
1.6.3 Historikerens subjektivitet	14
1.7 Sentrale perspektiver og modeller.....	15
1.8 Metode.....	17
1.9 Oppgavens struktur.....	18
Kapittel 2	19
En farligere verden	19
2.1 Hvorfor ruste opp med atomvåpen?	19
2.2 Atomvåpnenes virkemåte	19
2.3 Oppsummering	21
Kapittel 3	22
Totalforsvaret etableres og utvikles 1944-1955	22
3.1 Ny forsvarstenkning oppstår i eksil.....	22

3.2 Erfaringer førte til et nytt beredskapssystem	23
3.3 Planlegging av totalforsvarets sektorer 1945-1948	24
3.4 Internasjonal spenning setter fart på totalforsvarsutbyggingen	25
3.4.1 Akselerasjonsfasen 1947/1948 til sommeren 1950	25
3.4.2 Ekspansjonsfasen, fra sommeren 1950 til årsskiftet 1953/54	26
3.4.3 Omstillingsfasen 1952-1955	28
3.5 Koordineringsrådet for sivilt beredskap	31
3.6 Oppsummering	32
Kapittel 4	33
Sivilforsvarets utvikling, ansvarsområder og organisering fra 1948 til 1989	33
4.1 Opprettelse av Sivilforsvaret	33
4.2 Sivilforsvarets ansvarsområder	35
4.3 Sivilforsvarets organisasjonsoppbygging	37
4.3.1 Nord-Norge Sivilforsvarsdistrikt	38
4.3.2 Bodø sivilforsvarskrets	38
4.4 Bedre samordning for Sivilforsvaret	39
4.5 Trussel om atomkrig påvirker Sivilforsvaret	40
4.6 Sivilforsvarets informasjonstjeneste	41
4.7 Innstilling fra Sivilforsvarskommisjonen	41
4.8 Reorganisering 1967-1980	43
4.8.1 Eget direktorat i 1970	43
4.8.2 Landsdelsberedskapskontorene overføres til Fylkesmannen	45
4.9 Status for Sivilforsvaret 1980-1989	46
4.10 Oppsummering	47
Kapittel 5	48
Bodøs militære rolle og betydning	48
5.1 Bakgrunnen for amerikanernes interesse i Norge	48
5.2 Bodøs militære rolle	49
5.3 Oppsummering	52
Kapittel 6	53
Offentlige tilfluktsrom i Bodø	53
6.1 De første tilfluktsrommene	53

6.2 Forskrifter om tilfluktsrom	54
6.3 Hvordan beskytte befolkningen i en tredje verdenskrig 1948 – 1966.....	54
1948 Forskriften	54
Status Bodø	55
6.3.1 Bunkeranlegg tas i bruk.....	55
6.3.2 Ekstra statstilskudd til krigsherjede byer	56
6.3.3 Uklarhet fører til feiltolkninger	58
6.3.5 Koreakrigen påvirker lokale forhold.....	60
6.3.6 Doktrinen om massiv gjengjeldelse fører til atomfrykt.....	61
6.3.7 Samarbeid om utgifter	63
6.3.8 Internasjonal spenning fører til frykt	64
6.3.9 Mindre endringer i forbindelse med St. meld. nr. 37.....	67
6.3.10 Full utbygging av offentlige tilfluktsrom	67
6.3.11 Offentlig tilfluktsrom i Industribygget.....	69
6.3.12 Overføring av alarmplassene Gråholten og Rensåsen til Bodø kommune	70
Oppsummering 1948-1966	71
6.4 Å gi beskyttelse ved en atomkrig 1966 til 1976	72
1966 forskriften.....	72
Status Bodø	72
6.4.1 Tilfluktsrommet i fylkeshuset	73
6.4.2 Befolkningen øker og nye byutviklingsområder etableres.....	74
6.4.3 Tilskudd til kommunene overstiger Direktoratets budsjett.....	75
Oppsummering 1966-1976	76
6.5 Fra spenning til avslutning på den kalde krigen 1976-1989	76
1976 forskriften.....	76
Status Bodø	77
6.5.1 Tilfluktsromkonto	77
6.5.2 Opprettelse av tilfluktsromutvalg	79
6.5.3 Ny svikt i statstilskudd til offentlige tilfluktsrom.....	81
6.5.4 Avspenning og avslutning av den kalde krigen	83
Oppsummering 1976-1989	84
6.6 Oppsummering	84
Kapittel 7	85
Avslutning.....	85
7.1 Oppsummering	85

7.2 Konklusjon.....	87
Etterord.....	88
Kilder	89
Arkivmateriale	89
Trykte kilder.....	89
Muntlige kilder	90
Litteraturliste.....	91
Nettsider.....	93
Vedlegg.....	95
Vedlegg 1: Svar på henvendelse fra Arkiv i Nordland.....	95
Vedlegg 2: Svar på henvendelse fra Arkivverket	96
Vedlegg 3: Svar fra Arkivverket om forskerinnsyn.....	98
Vedlegg 4: Innsyn i arkivmateriale sperret	99
Vedlegg 5: Nytt svar fra Arkivverket om tilgang til arkivstykker.....	100
Vedlegg 6: Status offentlige og private tilfluktsrom 1986	101
Vedlegg 7: Status offentlige tilfluktsrom i Bodø 2022	102
Vedlegg 8: Sivilforsvarets organisasjon 1949.....	103
Vedlegg 9: Oversikt over tilfluktsrom i Bodø 1940-2002.....	104
Vedlegg 10: Forslag fra tilfluktsromutvalget på prosjekter 1977	105
Vedlegg 11: Oversikt over offentlige tilfluktsrom og tilstand.....	106
Vedlegg 12: Oversikt tilfluktsromdekning pr.31.12.76	108
Vedlegg 12: Forslag på offentlige tilfluktsrom prosjekt for årene.....	109
1978-1982	109
Vedlegg 13: Kart over foreslåtte offentlige tilfluktsrom i perioden	110
1978-1982	110
Vedlegg 14: Kart over krigsutflyttingsplan for Bodø med offentlige tilfluktsrom årene 1975, 1980 og 1988.....	111
1975.....	111
1980.....	112
1988.....	113

Kapittel 1

Innledning

1.1 Tema og bakgrunn

Kald krig er betegnelsen på den konfliktfylte perioden etter andre verdenskrig som var preget av harde motsetninger mellom vestmaktene og Sovjetunionen, men der en «vanlig» varm krig ikke brøt ut. Perioden strakk seg fra slutten av 1940-årene og frem til Berlin-murens fall i 1989.¹ Mye er skrevet om de militære strategiene, våpenkappløpet og internasjonal sikkerhetspolitikk i denne perioden. Forskning om den sivile beredskapen, både nasjonalt og lokalt, er derimot mindre omtalt, det ønsket jeg å gjøre noe med.

Temaet for denne masteroppgaven er beskyttelse av sivile i krig, nærmere bestemt hvordan offentlige tilfluktsrom ble etablert under den kalde krigen i Norge. Dette handlet i stort om beredskapsplanlegging, altså samfunnsplanlegging som hadde til hensikt å klargjøre samfunnet fra freds- til krigsforhold.² Hva dette innebar med tanke på tilfluktsrommene er hovedfokus i denne oppgaven. Grunnen til at jeg ønsket å arbeide med tilfluktsrom er fordi det i utstrakt grad har vist seg å gi befolkningen en effektiv og god fysisk beskyttelse. Under den kalde krigen var dette et prioritert område.

For å illustrere betydningen og nytten av tilfluktsrom kan vi se til de tyske byene Stuttgart og Pforzheim som begge ble bombet under andre verdenskrig. Den tyske byen Stuttgart hadde 500 000 innbyggere og ble utsatt for mange harde luftangrep. 25 000 tonn brann- og sprengbomber forvandlet i løpet av kort tid byen til en ruin. Imidlertid var det godt utbygd med tilfluktsrom, nødutganger og brannvern. Selv om tapene var store, var de allikevel små sammenlignet med andre byer. Stuttgart hadde 4000 døde, mens byen Pforzheim med sine 80 000 innbyggere var mindre forberedt. Byen manglet tilfluktsrom og byens sivilforsvar var ikke organisert. Ett angrep var nok til å drepe 25 000 mennesker. Her ble det brukt 16 000 tonn bomber.³ Disse eksemplene viser behovet for rett beskyttelse når bomber blir brukt mot byer og sivile mål.

¹ Østerud, Øyvind, Kjell Goldmann, og Mogens N. Pedersen (red). *Statsvitenskapelig leksikon*. Oslo: Universitetsforlaget, 1997. s. 112

² Rongved, Gjermund Forfang, og Per Martin Norheim-Martinsen (red). *Totalforsvaret i praksis*. Oslo: Gyldendal Akademisk, 2022. s.165-166

³ St. meld. nr. 37. *Om effektivisering av Sivilforsvaret 1961-1962* s, 33

Tilfluktsrommene i Norge ble brått satt på dagsorden på nyåret 2022. Gjennom TV bilder og beretninger fra krigen i Ukraina, fikk verden nok en gang se viktigheten av beskyttelse for sivilbefolkningen i krig. Sivilforsvaret her hjemme ble plutselig kontaktet fra både private og offentlige instanser som ønsket opplysninger om status i deres kommune.⁴

1.2 Problemstilling

Det er flere ting jeg ønsket å få avdekt gjennom min forskning om offentlige tilfluktsrom under den kalde krigen. Blant annet vil jeg å finne ut hvor stor andel av befolkningen som kunne søke dekning gjennom de offentlige tilfluktsrommene. Hvem satte føringer for dette og ble disse målene nådd? I tillegg ønsket jeg å få rede på hva som påvirket arbeidet frem til endelig resultat.

Som nevnt over, var byggingen og forvaltningen av tilfluktsrom en del av den nasjonale beredskapsplanleggingen, og temaet offentlige tilfluktsrom må derfor analyseres i en slik kontekst.

Beredskap – kan ha flere betydninger og skilles ofte i militær og sivil beredskap. Den sivile beredskapen skulle primært virke ved trussel om og i krig og skulle gi Forsvaret førsteprioritet dersom sikkerheten var truet. Det politiske ansvaret lå hos regjeringen ved statsministeren, mens det faglige ansvaret lå for den militære beredskapen hos forsvarssjefen ved forsvarsstaben. For den sivile beredskapen lå ansvaret hos forskjellige forvaltningsorganer, slik som departementer, direktorater, fylker og kommuner.⁵ Den sivile beredskapsplanleggingen skulle i tillegg beskytte blant annet industri, kraftforsyning og mere. En primær oppgave var å beskytte og hjelpe sivilbefolkningen. Dette skjedde gjennom Sivilforsvaret.

Det er åpenbart at Norges sikkerhets- og forsvarspolitikken la premisser for utviklingen av den sivile beredskapen under den kalde krigen. Mange aktører, på nasjonalt, regionalt og lokalt plan, var som vist involvert i beredskapsplanleggingen og oppbyggingen av den sivile beredskapen. En viktig forutsetning for å kunne drøfte temaet tilfluktsrom under den kalde krigen er å beskrive sammenhengen mellom disse overordnede komplekse faktorene.

⁴ <https://www.aftenposten.no/norge/i/OrBwVb/sjekket-alle-tilfluktsrom-paa-skolene-mangler-sanitaeranlegg-og-bli-brukt-som-lager> Lest 20.10.22

⁵ Rongved og Norheim-Martinsen, *Totalforsvaret i praksis* s.165-166

Det var imidlertid de lokale kommunene som hadde ansvaret for bygging av offentlige tilfluktsrom, temaet må derfor undersøkes og drøftes på kommunenivå. For å analysere dette nærmere har jeg valgt én kommune – Bodø kommune – som case. Det betyr at den overordnede problemstillingen i oppgaven kan kortes ned til:

Hvilke faktorer påvirket tiltakene som ble gjort for å gi innbyggerne i Bodø kommune tilgang til offentlige tilfluktsrom i perioden 1945 til 1989?

1.3 Avgrensning

Tilfluktsrom er permanente beskyttelsesrom som skal redusere skader som følge av krigshandlinger. Rommene deles i to grupper, offentlige og private. De skulle bygges i de kommunene Justisdepartementets bestemmelser gav pålegg om. Offentlige tilfluktsrom er for personer som oppholder seg i et aktuelt område. Kommunen eier disse rommene og har ansvaret for vedlikehold, mens Sivilforsvaret har ansvaret for drift og klargjøring i en beredskapssituasjon. Private tilfluktsrom er for de personene som normalt oppholder seg på eiendommen eller i bygget det gjelder. Eier og bruker av bygget er ansvarlig for vedlikeholdet og for at det klargjøres til bruk.⁶

Jeg har valgt å se på arbeidet med de offentlige tilfluktsrommene og ikke de private tilfluktsrommene. En slik avgrensning er etter mitt syn fornuftig fordi den vil gi mulighet til å beskrive og drøfte utformingen og viljen til å følge opp beredskapspolitikken på dette avgrensede området. Her handlet det om ulike prioriteringer og faktorer som påvirket prosessen. Bygging av private tilfluktsrom hadde derimot en instrumentell karakter, det vil si

⁶ Forskrifter for permanente tilfluktsrom ble fastsatt av Justisdepartementet 4. juli 1948 med hjemmel i lov av 10. juli 1936 om sivil luftvern. Størrelsen på private tilfluktsrom skulle være tilpasset antall personer som normalt oppholder seg på eiendommen. Det skulle innredes tilfluktsrom i alle permanente nybygg og ved hovedombygging, større påbygging eller utvidelse og også i eldre bygninger som hadde en grunnflate på 150m² eller mer. Dette ble i 1995 hevet til 1000m². I 1966 endres plikten til å bygge private tilfluktsrom, etter dette kunne byggherre søke om dispensasjon og heller betale til «tilfluktsromkonto» som skulle benyttes til bygging av offentlige tilfluktsrom. Lest 5.10.22 <https://www.sivilforsvaret.no/dette-er-sivilforsvaret/tilfluktsrom/om-tilfluktsrom/>

I 1998 ble det siste tilfluktsrommet i Norge bygget. I en periode på over 20 år har det ikke vært sett på som et behov å bygge flere slike rom. <https://www.sivilforsvaret.no/dette-er-sivilforsvaret/tilfluktsrom/om-tilfluktsrom/> Lest 28.8.2022

at det var et pålegg en byggherre fikk i forbindelse med konkrete byggesaker. Dermed ikke gjenstand for de samme drøftingene.

De mange andre beredskapsoppgavene som Sivilforsvaret hadde for å beskytte befolkningen vil ikke bli behandlet. Den kalde krigen og hvordan den utartet seg var avgjørende for organiseringen av Sivilforsvaret og bevilgningene som ble gjort til ulike tiltak. Derfor er innholdet i oppgaven naturlig å knytte opp mot den internasjonale sikkerhetspolitiske situasjonen og de militære doktrinene som ble satt i perioden.⁷

Jeg har valgt å avgrense tidsperioden denne undersøkelsen skal omfatte til kald krigs-perioden fra 1945 til 1989. Som en følge av opprustningen og utviklingen av kjernefysiske våpen ville menneskeheten under en eventuell storkrig i perioden kunne frykte sin egen undergang.⁸ Jeg vil derfor i min drøfting av utbyggingen og utviklingen av tilfluktsrom undersøke eventuelle sammenhenger mellom den sikkerhetspolitiske utviklingen og «tilfluktsrom-historien» – altså om, og hvordan, utviklingen i konfliktholdet mellom øst og vest, som preget verden i perioden, påvirket byggingen av tilfluktsrom i Norge generelt, og Bodø spesielt.

I arbeidet med oppgaven har det vært nødvendig å forstå beredskapskonseptet som ble etablert etter andre verdens krig. Dette fikk navnet Totalforsvaret og skulle forberede hele samfunnet for krig. Sivilforsvaret var en del av totalforsvaret, og er i denne oppgaven svært viktig fordi ansvaret for tilfluktsrommene lå hos dem. Oppgaven vil ta for seg Sivilforsvarets etablering og utvikling gjennom hele den kalde krigen. Totalforsvarets etablering redegjøres for kun frem til 1955, fordi hovedstrukturene da var lagt. Etter dette starter en omorganisering på grunn av en ny doktrine. Omorganiseringen ble svært omfattende både for totalforsvaret og Sivilforsvaret. Denne oppgaven tar bare for seg endringene hos Sivilforsvaret siden de var ansvarlige for tilfluktsrommene.

1.3.1 Bodø som case

I dag vet vi at den kalde krigen ikke førte til krig på norsk jord og perioden har også fått betegnelsen «the long peace».⁹ Likevel ble det i perioden store militære endringer både i

⁷ Doktrine – er en læresetning eller teori om hvordan noe skal foregå eller være. En militær doktrine sier noe om hvordan mottiltaket vil foregå hvis et land blir angrepet.

⁸Lundestad, Geir. *Øst, vest, nord, sør. Hovedlinjer i internasjonal politikk 1945-1995*. Oslo: Universitetsforlaget, 1996. s.136

⁹ Skogrand, Kjetil, og Rolf Tamnes. *Fryktens likevekt. Atombomben, Norge og verden 1945-1970*. Oslo: Tiden Norsk Forlag, s. 17

Norge og i Bodø. Forsvarets tilstedeværelse i Bodø, gikk fra å bestå av en enkel plankeflyplass til å bli en topp moderne militær flystasjon. Sannsynligheten for at byen i en ny krig ville være utsatt var stor, og med den teknologiske utviklingen innenfor begge stormaktene var det en betydelig risiko for at nordområdene og Bodø kunne blitt bombet med atomvåpen. I 70 år levde den sivile befolkningen side om side med en militær base. Det er sagt at «Bodø var ikke bare Norges viktigste flybase, men også NATOs militære knutepunkt i nord».¹⁰ Sett i lys av dette mente mange at Bodø ville være ekstra utsatt for bombing i en krig. Byen fikk etter hvert status som prioritert i forbindelse med byggingen av offentlige tilfluktsrom.¹¹

Med bakgrunn i dette mener jeg det er spesielt interessant å se nærmere på hvordan Bodø kommune jobbet for å oppfylle de nasjonale målsetningene om antall plasser i de offentlige tilfluktsrommene. Kanskje var Bodø en utypisk kommune, men jeg mener funnene vil bli ekstra spennende å se nærmere på siden byen ble definert som utsatt. Jeg vil naturligvis også vurdere om mine funn kan si noe om det generelle nasjonale arbeidet med å etablere offentlige tilfluktsrom.

En svakhet med case-studie er at resultatene en finner kanskje ikke kan representere det generelle. En annen ulempe med at jeg bare bruker Bodø er at jeg ikke har noe å sammenligne funnene med. Fordelen med å ha flere caser i samme studie er at en kunne ha benyttet seg av en komparativ forskningsmetode. Valget falt likevel på bruk av en enkelt case fordi jeg kunne da se på flere variabler eller faktorer som jeg ønsket å lete etter i denne oppgaven. Ved en komparativ metode måtte jeg ha redusert dette.

1.4 Relevant litteratur og tidligere forskning

Litteraturen jeg har benyttet meg av for å belyse arbeidsmetoden min er først og fremst *Historikerens arbeidsmåter* redigert av Leidulf Melve og Teemu Ryymin,¹² men også boken *Historie – historieskriving frå antikken til i dag*, også av Leidulf Melve.¹³ I tillegg Knut Kjeldstadli «obligatoriske» innføringsbok i historie, *Fortida er ikke hva den en gang var*.¹⁴

¹⁰ Karlsen, Wilhelm. *Med luft under vingene. Bodøs historie bind 4, 1950-2016*. Bergen: Fagbokforlaget, 2016. s.101

¹¹ Arkiv i Nordland. Bodø kommune A.142.2 Tilfluktsrom 1968-84. Mappe diverse skriv vedrørende tilfluktsrom. Brev fra Direktoratet for sivil beredskap datert 22.5.1975 til Bodø sivilforsvarskrets.

¹² Melve, Leidulf, og Teemu Ryymin (red). *Historikerens arbeidsmåter*. Oslo: Universitetsforlaget, 2018

¹³ Melve, Leidulf. *Historie. Historieskriving frå antikken til i dag*. Oslo: Dreyers Forlag, 2010.

¹⁴ Kjeldstadli, Knut. *Fortida er ikke hva den var, en innføring i historiefaget*. Oslo: Universitetsforlaget, 1999.

Disse bøkene beskriver alle på en god måte de ulike arbeidsmetodene en historiker kan benytte seg av og har bidratt til hvordan jeg har jobbet med oppgaven.

Det er skrevet en del om totalforsvarskonseptet og totalforsvarets historie. Ett av arbeidene jeg har funnet om emnet er en studie av Olav Riste, som har skrevet om totalforsvarets begynnelse og utvikling i startfasen, *En ide tar form*.¹⁵ Dette arbeidet ble skrevet i forbindelse med et prosjekt i regi av Direktoratet for sivilt beredskap og Forsvarets overkommando. Studien gir en god oversikt over totalforsvarets tidlige fase. I tillegg er totalforsvaret behandlet i arbeider som først og fremst er rettet mot det militære forsvaret slik som i fjerde bind av *Norsk forsvarshistorie* av Kjetil Skogrand.¹⁶ Der er hovedtrekkene til totalforsvarets utvikling redegjort for på et generelt og overordnet plan. Dette er også gjort i boken *Norsk Forsvars og sikkerhetspolitikk*.¹⁷ Ellers har jeg også funnet litt om totalforsvaret i litteratur som behandler norsk forsvarshistorie.¹⁸ En helt ny bok om totalforsvaret kom i salg høsten 2022, *Totalforsvaret i praksis*. Forfattere var Gjermund Forfang Rongved og Per Martin Norheim-Martinsen.¹⁹ Boken omhandler hovedsakelig samtidens totalforsvar. Den var likevel svært relevant fordi den har et historisk tilbakeblikk og gode betraktninger om fortid og fremtid.

De to som har gått noe mer i dybden er Helle Rønne og Sigurd Sørli. I 2004 kom hovedoppgaver fra begge om totalforsvaret. Sørli skrev *At alle deler av folket organiseres for krigens formål. Etableringen av det norske totalforsvaret 1914-1955*.²⁰ Denne oppgaven forklarte på en god måte hvorfor totalforsvaret ble etablert i tillegg til hvordan det ble utviklet frem til 1955. Rønnes oppgave *Hver på sin tue, totalforsvaret 1955-1970*, har hjulpet meg betydelig for å få oversikt over den historiske utviklingen fra 1955 frem til 1970.²¹ I tillegg ga oppgaven en god beskrivelse over de ulike sektorene i totalforsvaret og hvordan de jobbet med den nasjonale beredskapen på hver sin måte. Begge var også medforfattere i boken *Hele*

¹⁵ Riste, Olav. «Totalforsvaret: Ein idé tar form.» *Totalforsvaret. Fra ide til realitet*. Oslo: Direktoratet for sivilt beredskap og Forsvarets overkommando, 1998.

¹⁶ Skogrand, Kjetil *Norsk forsvarshistorie bd 4. Alliert i krig og fred 1940-1970*. Bergen: Eide Forlag, 2004.

¹⁷ Sollie, Finn, Bjørn Egg, og Thorleif Stokke. *Norsk Forsvars og sikkerhetspolitikk*. Oslo: Tanum-Norli, 1982.

¹⁸ Ersland, Geir Atle med flere i samarbeid med Forsvarets Overkommando 1999. *Forsvaret: Fra leidang til totalforsvaret*

¹⁹ Rongved og Norheim-Martinsen, *Totalforsvaret i praksis*

²⁰ Sørli, Sigurd. *At alle deler av folket organiseres for krigens formål. Etableringen av det norske totalforsvaret 1914-1955*. Oslo: Universitetet i Oslo, 2004.

²¹ Rønne, Helle Kristiane. *Hver på sin tue, Totalforsvaret 1955-1970*. Oslo: Universitetet i Oslo, hovedoppgave i historie, 2004.

*folket i forsvar fra 2006.*²² Forfatterne forteller om totalforsvarets utvikling, og redegjør godt om de omfattende tiltakene som settes i verk. I tillegg ser den på hvilken rolle totalforsvarets ulike sektorer får i samfunnsutviklingen under den kalde krigen.

Det fins mye forskning som tar for seg ulike aspekter ved det militære forsvaret, som også er en av sektorene i totalforsvaret og derfor relevant for oppgaven. Kald krigs-forskning og litteratur om norsk utenriks- og forsvarspolitik fra perioden er omfangsrik, både når det gjelder NATO-samarbeid og atomvåpenspørsmål. Litteraturen angående disse emnene har vært viktig fordi den forteller noe om den sikkerhetspolitiske situasjonen både nasjonalt og internasjonalt. Dette er relevant fordi den sikkerhetspolitiske situasjonen påvirket både beredskapslovgivning og forskriftene som kom i forbindelse med etableringene av tilfluktsrommene. Mye av kald krig forskning er blitt til i miljøet rundt Institutt for forsvarsstudier, men også i forskningsmiljøer ved Universitetet i Tromsø og Oslo. Navn som går igjen i forskningslitteraturen jeg har benyttet meg av er Kjetil Skogrand, Rolf Tamnes og Knut Einar Eriksen med flere.²³

Når det gjelder litteratur om kjernevåpen har jeg brukt boken til Kjetil Skogrand og Rolf Tamnes, *Fryktens likevekt – Atombomben, Norge og verden.*²⁴ Kunnskap om kjernevåpen og radioaktivt nedfall ble viktig for å kunne beskytte befolkningen mot dette. I oppgaven har jeg valgt å si litt om temaet fordi perioden preges i høy grad av frykten for en atomkrig. Trusselen om bruk av disse våpnene ble ført av begge stormaktene og forskriftene til tilfluktsrommene påvirkes deretter. Boken gir en lett innføring i virkningene av en atombombe, men går samtidig i dybden på norsk atompolitikk i tillegg til NATOs planer for atomkrig i Europa. Doktrinene om massiv gjengjeldelse og fleksibel respons blir godt forklart i boken. Begge doktrinene hadde avgjørende betydning for den sivile beredskapen i Norge og vil forklares senere i oppgaven. Boken analyserer også en rekke problemstillinger i forhold til atomstrategiene, deriblant involvering av hovedflystasjonen i Bodø.

²² Sørli, Sigurd, og Helle K. Rønne. *Hele folket i forsvar. Totalforsvaret i Norge frem til 1970.* Oslo: Unipub AS, 2006.

²³ Andre forskere som ikke direkte er knyttet til denne oppgaven, men som har bidratt til forskning på den kalde krigen og gitt meg innsikt på temaet er Stian Bones, Einar Niemi, Geir Lundestad, Karl Kleve, Andreas Hompeland, Svein G. Holtmark og Helge Pharo.

²⁴ Skogrand, Kjetil, og Rolf Tamnes. *Fryktens likevekt. Atombomben, Norge og verden 1945-1970.* Oslo: Tiden Norsk Forlag, 2001.

Forskning og arbeider som angår enkeltaspekter ved den sivile beredskapen er det mindre av. Den forskningslitteraturen jeg har funnet om Sivilforsvaret er i all hovedsak fra oppgavene til Sørli og Rønne. Deres arbeid avsluttes i 1970, derfor er kildene jeg har benyttet meg av etter dette, nærmest utelukkende bygget på Stortingsmeldinger og andre offentlig utgitte dokument. Etter at Folk og Forsvar ble opprettet i 1951 for å drive folkeopplysning, har Sivilforsvaret selv utgitt en del bøker og hefter som jeg har brukt, men dette er ikke forskningsbasert.

De andre sektorene i totalforsvaret har jeg ikke jobbet inngående med, men jeg fant relevant forskningslitteratur både i boken om *Hele folket i forsvar og Norsk Forsvars og sikkerhetspolitikk*.²⁵

Litteratur som omhandler Bodøs rolle under den kalde krigen er det flere eksempler på og mye er forskningslitteratur. Jeg har benyttet meg av *Med luft under vingene, Bodøs historie bind 4, 1950-2016* av Wilhelm Karlsen.²⁶ Denne boken omhandler Bodøs historie og beskriver hvordan forsvaret har påvirket det sivile samfunnet i Bodø. Dette verket er skrevet etter den kalde krigen og har derfor i kapitlet jeg har benyttet meg av særlig tatt for seg forsvarets rolle for Bodøs by og økonomisk vekst og i liten grad tatt for seg spørsmålet om betydningen Forsvaret hadde for beredskapen. Derimot i Kjetil Skogrand's artikkel om *Bodø og forsvaret av Nord-Norge 1945-1967* tas dette spørsmålet opp.²⁷ Artikkelen gir inngående informasjon om hvorfor forsvaret etablerte seg i Bodø og konsekvensene dette kunne føre til for det sivile samfunnet. Boken *Enhet som våpen - Øverstkommanderende i Nord-Norge 1948-2002* av Kjell Inge Bjerga,²⁸ gir også god informasjon om oppbyggingen av Luftforsvaret i Nord-Norge og roller Forsvarskommando Nord-Norge fikk som militært hovedkvarter. Denne litteraturen er viktig fordi den gir en god redegjørelse for den militære rollen Bodø fikk, og ut fra dette kan en forstå hvorfor Bodø ble en prioritert kommune i tilknytning til utbygging av tilfluktsrom.

Forskningslitteratur angående tilfluktsrommene eksisterer ikke. Den litteratur jeg har funnet om emnet er angående arbeide og status rundt tilfluktsrommene. Denne har vært å finne i

²⁵ Forskningslitteratur om totalforsvarets ulike hovedsektorer, se Sørli og Rønne, *Hele folket i forsvar*. Totalforsvaret i Norge frem til 1970 s. 19 og Sollie, Egge og Stokke, 1982

²⁶ Karlsen, Wilhelm. *Med luft under vingene. Bodøs historie bind 4, 1950-2016*.

²⁷ Skogrand, Kjetil. *Bodø og forsvaret av Nord-Norge 1945-1967*. IFS Info 5/1998. Brennpunkt, kald krig, nordområder og storstrategi, Mai 1998: 36

²⁸ Bjerga, Kjell Inge. *Enhet som våpen. Øverstkommanderende i Nord-Norge 1948-2002*. Bergen: Eide forlag, 2002

Sivilforsvarets eget blad *Norsk Sivilforsvarsblad*. Annen skriftlig informasjon har vært i offentlige skriv og meldinger, og dette har jeg betraktet som kilder.

1.5 Kilder

Temaet for denne oppgaven - beskyttelse av sivile i krig, er lite beskrevet i fag og forskningslitteratur. Derfor er oppgaven basert på flere ulike skriftlige primærkilder.

1.5.1 Offentlige dokumenter

Som inngangsport til emnet har offentlige dokumenter vært svært nyttig. Jeg har benyttet meg av stortingsmeldinger i tillegg til stortingsproposisjoner og innstillinger. Disse dokumentene forteller noe om politikken som ble ført i perioden og hva Stortinget, regjeringen og kommisjoner ønsket med Sivilforsvaret og deres ansvarsområder. Videre har disse kildene gitt meg oversikt over prosjekter og lover som skulle bli eller var planlagt å komme. I tillegg har de også kunnet gi en oversikt over utvikling av Sivilforsvaret gjennom perioden. Dokumenter som Sivilforsvarsloven har vært sentral for å få kunnskap om hvilken ansvarfordeling det var mellom Sivilforsvaret og kommunen. Innenfor emnet offentlige kildene er det store forskjeller som er viktig å ha i mente når de brukes. Stortingsmeldinger er en melding til Stortinget som sier noe om et emne. En proposisjon er et forslag til vedtak eller et lovvedtak og en forskrift er en regel, men som kan være laget av andre enn Stortinget. Det er viktig å skille mellom disse da hensikt og informasjon kan være veldig forskjellig.

I perioden kom det tre forskrifter vedrørende tilfluktsrom. Disse ble fastsatt av Justis og politidepartementet. Forskriftene sa hvordan tilfluktsrommene skulle utformes og ansvarsforholdene mellom de ulike aktørene. Innlemmet i dette var hvem som pliktet å bygge og hvordan utgiftene skulle deles. Innsikt i disse kildene har vært nødvendig kunnskap for oppgaven. Forskriftene har formidlet et behov som var i tiden, men hvordan disse ble ivaretatt og mottatt av kommunene sier de ikke noe om. Dette er det andre kilder som kan si noe om slik som brev, referater og avisartikler. Derfor har slike kilder også vært viktig.

1.5.2 Kilder fra arkivene

Tiden jeg har brukt i arkivene har vært verdifull fordi det har gitt meg en dypere forståelse av emnet. Arkivene jeg har benyttet meg av er Arkiv i Nordland, Riksarkivet i Oslo og Statsarkivet i Trondheim. Både arkivene til Bodø Sivilforsvarskrets og Nord-Norge sivilforsvarsdistrikt i tillegg til beredskapsavdelingen til Fylkesmannen i Nordland oppbevares hos Statsarkivet i Trondheim.

Kildene som jeg ønsket fra Sivilforsvarets sentralledelse lå hos Riksarkivet i Oslo. Hos Riksarkivet oppbevares arkivet til Direktoratet for sivilt beredskap (DSB) med forløpere for perioden 1948-1981.

Fordi forgjengerne til DSB, Sivilforsvaret og Sivilforsvarets sentralledelse egentlig var egne arkivskaperer burde de ideelt sett hatt egne arkiver, men arkivverket skriver at Sivilforsvaret og sivilforsvarsledelsen bare er mulig å omtale under ett og sammen med DSB. Årsaken er at de ulike arkivene ikke har blitt avsluttet samtidig med at institusjonen opphørte. De ulike seriene i arkivet fortsetter uavbrutt gjennom organisasjonsforandringene. Arkivnøkkelen følger omorganiseringen og derfor behandles DSB med forløpere som ett arkiv.²⁹

Andre kilder fra Riksarkivet er referater fra Forsvarsrådet i perioden 1934-1959.³⁰ Referatene fra Forsvarsrådet synes jeg har vært spennende å lese, de har gitt innsyn om medlemmenes holdning til beredskap og den internasjonale situasjonen Norge var i frem til 1959.

Hos Riksarkivet fant jeg også brev til Sivilforsvarets sentralledelse fra Nord-Norge sivilforsvarsdistrikt. Disse var interessante og bekreftet frykt og usikkerhet som fantes i perioden.³¹

Andre skriftlige kilder fra Riksarkivet jeg har benyttet meg av er Sivilforsvaret eget blad som kom ut fra 1951. Disse bladene har gitt informasjon om ulike tema slik som tilfluktsrom og kjernevåpen. I tillegg har bladene gitt en oversikt over utviklingen av Sivilforsvaret og organisasjonens endring over tid.

²⁹ <https://www.arkivportalen.no/contributor/no-a1450-01000002729758?ins=RA> Lest 5.10.22

³⁰ Forsvarsrådet hadde som oppgave å orientere og samarbeide mellom militære myndigheter og sivile myndigheter på områder som hadde særlig betydning for Norges forsvar. I rådet ble det blant annet diskutert spørsmål om utenrikspolitikk, viktige militære spørsmål og saker av betydning for Sivilforsvaret og totalforsvaret. Rådet ble etablert i 1934, og fikk nye instruksjoner i 1971. Det bestod blant annet av Statsminister (Formann), utenriksminister, forsvarsminister (nestformann), justisminister, samferdselsminister, regjeringsråden, utenriksråd med flere. Rådet ble nedlagt i 2007.

³¹ Riksarkivet. Arkiv: Direktoratet for sivilt beredskap. Arkivskaper: Direktoratet for sivilt beredskap. Serie Da, boks 0058. Mappe: Distriksledelsen 1949-1963. Brev datert 17. oktober 1961

En siste kilde fra Riksarkivet er Odd Bulls tale ved SHAPE-møtet i 1955.³² Denne talen ligger hos Riksarkivet, men jeg fikk tilgang til den gjennom Norsk Luftfartsmuseums forskere.

I arkiv i Nordland oppbevares arkivet for Bodø kommunes formannskap. Her har jeg benyttet meg av korrespondanse og saksdokumenter som omhandler Sivilforsvaret og det sivile luftvernet Serie 250 i tillegg til flere uordnede mapper som gjaldt Sivilforsvaret og tilfluktsrom. Dette er merket fra Bodø kommune som A142 og A 142.2. I disse mappene lå også ulike instruksjoner fra nasjonale myndigheter til kommunen angående kommunes arbeid med offentlige tilfluktsrom.

Korrespondanse i form av brev mellom Sivilforsvaret og Bodø kommune har vært spesielt interessant fordi det har gitt meg god innsikt på flere nivå. Gjennom korrespondanse har kommunens og Sivilforsvarets ulike utfordringer og instruksjoner kommet frem. Samarbeidet mellom de ulike aktørene har også kommet frem gjennom korrespondansen. I tillegg gav kildene verdifull informasjon over både selve arbeidet og hvor langt kommunen var kommet med de offentlige tilfluktsrommene i Bodø kommune til enhver tid.

Statsarkivet nevner jeg til slutt fordi tilgangen til disse kildene kom også på slutten av arbeidet med oppgaven. Flere av kildene jeg ønsket fra dette arkivet var klausulert, men etter lang behandlingstid fikk jeg innsyn og tilgang til Digitalarkivet. Det jeg har benyttet meg av fra dette arkivet er særlig korrespondanse mellom Bodø kommune og det lokale Sivilforsvaret.

1.5.3 Aviser og statistikk fra offentlige instanser

Aviser kan være viktige kilder. Innholdet kan si noe om befolkningens betraktninger om en situasjon eller hendelse. Nyheter, annonser og kunngjøringer publiseres der. Jeg har benyttet meg av avisene Nordlandsposten og Nordlands Framtid.

Jeg har også benyttet meg av statistikk over offentlige og private tilfluktsrom i Bodø. Disse kildene fikk jeg tilsendt fra Nordland Sivilforsvarsdistrikt og Bodø kommune og ligger som vedlegg til oppgaven.

³² Odd Bull var Kommandøren for luftstridskreftene i Nord-Norge og la ved et SHAPE -møte i 1955 la frem en strategi for vern mot kjernevåpen. SHAPE – Supreme Headquarters Allied Powers Europe.

1.6 Utvalg og bruk av kilder

I forhold til kildene jeg har brukt er det to spørsmål jeg mener er viktig å belyse her. Har jeg funnet fram til de mest relevante kildene og har jeg greid å benytte dem på en konstruktiv og historiefaglig god måte? I dette avsnittet skal jeg greie ut hvordan jeg har tenkt og diskutere svakhetene med oppgaven.

1.6.1 Innsamling av skriftlige kilder

Arbeidet med å få tilgang til kilder hos arkivene har vært tidkrevende og vanskelig. Kontakten med Arkiv i Nordland, AiN gikk greit, men arkivet ble stengt for besøkende med bakgrunn i koronarestriksjoner og arbeidet med å finne kilder stoppet i over en måned ved årsskiftet 2021/22.

En annen utfordring i forbindelse med leting etter kilder var at kildene var spredt på tre ulike arkiv.

I forbindelse med å finne kilder hos Riksarkivet og Statsarkivet måtte jeg benytte meg av Arkivportalen. Det skal nå sies at det å sitte fremfor en PC med uendelige mange valg på hva man ønsker å se igjennom hos arkivene, var for meg vanskelig i starten og jeg må innrømme noe tilfeldig. Tilgangen til menneskelige ressurser var heller ikke spesielt god. Etter litt prøving og feiling fikk jeg likevel tilgang til kildene jeg ønsket hos Riksarkivet. Mer utfordrende var det med kildene hos Statsarkivet.

Kildene SAT/A-5633//DL0012 Offentlige tilfluktsrom 1948-1979 var klausulert.³³ Jeg måtte søke om forskertilgang, en prosess som tok lang tid. For å gjøre en lang historie kort fikk jeg ikke innsyn i de kildene jeg ønsket, da Arkivverket var usikker på om materialet kunne gis tilgang til. I midten av oktober fikk jeg tilgang, men med under en måned til innlevering var det begrenset med tid og jeg fikk dessverre ikke benyttet meg av kilden fra Statsarkivet i den grad jeg ønsket. Dette er veldig synd og gjorde det vanskelig for meg.

³³ Som jeg har nevnt var kildene jeg ønsket å se igjennom hos Statsarkivet klausulert av hensyn til personvernet. Jeg opplevde at det var store forskjeller mellom arkivene i Oslo og Trondheim og syntes dette var litt rart da kildene mine begge steder omhandlet tilfluktsrom. Forklaringen jeg fikk på dette av Riksarkivet var at det mest sannsynlig på et tidligere tidspunkt hadde vært innsyn i de samme type kildene hos Riksarkivet og dermed gjennomgått og derfor ikke lenger klausulert.

Det har vært utfordrende å finne kilder innenfor rammene av en masteroppgave. Likevel mener jeg å ha lyktes med å finne relevant og interessant materiale og derfor fått tilstrekkelig med kilder for å kunne utføre oppgaven og svare på problemstillingen min.

1.6.2 Arbeidet med kildene

Oppgaven er basert på skriftlige kilder. Bakgrunnen for at jeg har valgt bort muntlige kilder er blant annet lengden på perioden til oppgaven. Den er lang og fører til at den tidligste fasen ikke ville være mulig å dekke gjennom muntlige kilder. En annen årsak er oppgavens problemstilling, den er omfattende og gjør utvalget vanskelig. Hvem skulle jeg utelatt? De muntlige kildene måtte hentes fra flere sektorer og mange ville også ha avgått med pensjon. Jeg vurderte derfor arbeidet med muntlige kilder for å være for tidskrevende i kombinasjon med mange skriftlige kilder. Dette er en svakhet da jeg går glipp av personlige vurderinger fra de ulike aktørene.

I dette arbeidet har jeg benyttet meg av skriftlige kilder basert på store mengder tekst. Her er det to ting som har vært viktig, det ene er utvalget av kilder - og det andre hvordan jeg i etterkant har hentet ut informasjon.

Når det gjelder utvalget er det flere faktorer som har spilt inn, delvis hva slags tilgang jeg har hatt i arkivene, tenker her på både tiden jeg hadde og hva jeg fikk tilgang til. Den andre faktoren er de valgene jeg har gjort. Hvilke stortingsmeldinger, utredninger, forskrifter, lovdata, offentlige brev, aviser, referater og annet skriftlig materiell jeg har benyttet meg av. Disse valgene kan alltid diskuteres, men i denne sammenhengen er de basert på hva jeg mente var mest relevant.

Når det gjelder å hente ut informasjon, var det utfordrende med så mye tekst. I dette arbeidet er det problemstillingen min som har vært avgjørende for hva jeg har stoppet opp ved, og hvilke tekster jeg har studert nærmere. Når jeg har benyttet meg av et materiale er det flere vurderinger jeg har gjort. Hvem har skapt materialet? Når og i hvilken sammenheng har materialet oppstått? I tillegg har det vært viktig å undersøke om materialet har vært preget av en sammenheng.³⁴ Det har vært viktig å forankre teksten både i tid og rom for å gjøre den forståelig. Et annet viktig moment har vært bakgrunnen til teksten. Hvilken hensikt hadde

³⁴ Melve, Leidulf, og Teemu Ryymin(red). *Historikerens arbeidsmåter* s. 42

forfatteren for å skrive akkurat denne teksten? Det har vært spesielt viktig i brevene jeg har lest: Finne ut hvem både avsender og mottaker har vært, og gjerne hvem andre som har mottatt samme brev for å få en oversikt over alle parter som har fått tatt del i samme informasjon.³⁵ I tillegg kan tekstene si noe om omstendighetene som omtales. I brevene jeg har gått igjennom har den språklige konteksten vært ulik. Dette har vært spennende å se på, både hvilke språkbilder som er benyttet og hvordan tekstene noen ganger har belyst den situasjonen man er i. Det har vært viktig å huske på det den amerikanske teaterhistorikeren Robert D. Hume understreker, «kontekstene vi bruker, er alltid våre konstruksjoner».³⁶ I oppgaven gir jeg flere eksempler på sitater fra tekstene som sier noe om både tidsepoken og oppfatningen av trusselbildet til forfatteren av teksten.

Tekstene jeg har benyttet har også gitt meg informasjon som kan betraktes som en fortelling. Det er flere eksempler i oppgaven der det refereres til korrespondanse som forgår over tid. Disse korrespondansene har gitt meg ulike fortellinger om arbeidet med de offentlige tilfluktsrommene i Bodø.

Selv om jeg har gått systematisk til verks og mener framgangsmåten har vært god kan det likevel være en fare for at jeg kan ha oversett viktig informasjon, både i selve utvalget av kildene og i analysen.

1.6.3 Historikerens subjektivitet

En annen viktig observasjon jeg har gjort gjennom oppgaveskrivingen er at min egen oppfatning av den sivile beredskapen har endret seg underveis. Dette har helt klart sammenheng med krigen i Ukraina og de voldsomme sanksjonene Vesten har gjennomført. Folk inkludert meg, blir påvirket av det livet man lever, og ikke minst av media og sosiale medier som når raskt frem med historier. Historiker Hilde Gunn Slottemo blir referert i litteraturen jeg har benyttet meg av og sier «*en historiker går aldri uhildet til verks*».³⁷ Noe jeg mener stemmer. Det vil alltid være en subjektivitet rundt alle valgene man tar, helt fra utvalg av kilder til sluttproduktet. Daglig har jeg sett bilder av barn på flukt og i tilfluktsrom, og det er utvilsomt at det påvirker meg som forsker. Dette har fått meg til å tenke mye på

³⁵ Melve, Leidulf, og Teemu Ryymin(red). *Historikerens arbeidsmåter* s. 52

³⁶ Melve, Leidulf, og Teemu Ryymin(red). *Historikerens arbeidsmåter* s. 56

³⁷ Melve, Leidulf, og Teemu Ryymin(red). *Historikerens arbeidsmåter* s. 218

hvordan jeg som historiker tolker tekstene og kildene jeg har funnet frem.³⁸ Jeg har forsøkt å sette kildene inn i en fornuftig sammenheng som gir en helhet, men den vil aldri kunne sies å være objektiv og sann. Hverken i første del av arbeidet med kildene eller når kildene settes inn i en større sammenheng. Derfor blir perspektivet jeg benytter meg av betydningsfull i denne sammenhengen. Som jeg kommer inn på i neste avsnitt.

Konklusjonen min blir at oppgaven er subjektiv fra den innledende prosessen med problemstilling, gjennom valgene jeg har gjort og frem til analysen av selve fremstillingen. Gjennom et systematisk arbeid med kildene, sett i lys av en teori kan en likevel produsere forskning og i dette tilfellet gi verdifull kunnskap om et emne som er lite behandlet.

1.7 Sentrale perspektiver og modeller

For å kunne si noe om sivil beredskap og de offentlige tilfluktsrommene i Bodø har det vært viktig å sette dette inn i en større sammenheng. Ved å se på det som skjedde lokalt, men samtidig ha et overordnet blikk på det som skjedde nasjonalt og internasjonalt har jeg forsøkt å tolke kildematerialet mitt og fått en forståelse over disse delene av historien.

I tidsrommet jeg jobbet med var trussel om en krig til stede og atomvåpnene hadde en sentral rolle gjennom hele perioden.³⁹ Det betyr at nasjonal sikkerhet stod høyt på prioriteringen. I denne oppgaven har jeg valgt å studere kildene i lys av den sikkerhetspolitiske situasjonen og doktrinene Norge var i. Forsvarsdoktrinene – massiv gjengjeldelse og fleksibel respons fikk avgjørende betydning for beredskapen i Norge. NATOs militære størrelse sammenlignet med Østblokken og kostnader for å øke alliansens hæravdelinger førte til en større vekt på kjernevåpen i alliansens forsvar fra midten av 1950-tallet.⁴⁰ Fra da baseres amerikanernes og NATOs forsvarsdoktriner på prinsippet om «massiv gjengjeldelse» som sa: Enhver sovjetisk aggresjon, uansett lokalisering eller omfang, kunne straks besvares med et bredt knusende kjernefysisk slag mot en mengde mål i hele Østblokken.⁴¹ Denne doktrinen førte til en

³⁸ Melve, Leidulf, og Teemu Ryymin(red). *Historikerens arbeidsmåter* s. 45-46

³⁹ Skogrand, Kjetil *Norsk forsvarshistorie bd 4. Alliert i krig og fred 1940-1970* s.23

⁴⁰ NORTH ATLANTIC MILITARY COMMITTEE, Overall Strategic Concept for the Defense of the North Atlantic Treaty Organization Area

⁴¹ Kjernevåpen – bedre kjent som atomvåpen. Dette er våpen hvor sprevirkningen oppnås ved frigjøring av kjerneenergi. Disse deles i fisjonsvåpen og fusjonsvåpen. Våpnene frigir enorme mengder energi og kan forårsake store skader. Lest 5.10.22 <https://snl.no/atomv%C3%A5pen>

nuklearisering av alliansens forsvarsplaner på alle nivåer.⁴² En krig i denne perioden var ensbetydende med atomkrig.

På slutten av 1950-tallet begynner flere å tvile om prinsippet om massiv gjengjeldelse var troverdig. Den norske forsvarssjefen tok til ordet på slutten av femtitallet i en intern diskusjon at planene for en storkrig måtte endres, planene burde være mer elastiske og andre alternativer burde ses på. Det tok allikevel flere år å endre NATOs doktrine, først i 1967 vedtok alliansen dokumentet MC 14/3. I det nye strategiske grunndokumentet ble det lagt vekt på at NATO måtte avpasse sitt svar etter omstendighetene. NATO skulle kunne svare på flere måter, ikke bare med kjernevåpen, men også å yte konvensjonell motstand hvis begrenset aggresjon.⁴³

I historieskrivning kan en modell være et godt hjelpemiddel og kan vise en retning å se. Modellen er en påstand om mulige sammenhenger mellom fenomener og kan angi hvordan noe kan tenkes å ha vært.⁴⁴ I oppgaven vil jeg benytte meg av noen forklaringsmodeller, dette for å gjøre det jeg forsker så skarpt og gjennomlyst som mulig.⁴⁵

Den ene modellen er med bakgrunn i doktrinen massiv gjengjeldelse og går ut på at det var en frykt for væpnet konflikt der atomvåpen kunne bli tatt i bruk.

En annen forklaringsmodell er byråkratisk politikk, den retter søkelyset mot interessekamp og spenninger mellom ulike aktører. Innenfor byråkratiet og også innenfor organisasjonsperspektivet kan man finne igjen det som sies i dette engelske utsagnet «where you sit is where you stand».⁴⁶ I tillegg er det slik at offentlig sektor skal tjene befolkningen, en viktig oppgave blir da å løse oppgaven med god ressursbruk. Statlige organisasjoner må ta hensyn til at det er en sentral og viktig oppgave å forvalte samfunnets midler på en god og fornuftig måte.⁴⁷ På bakgrunn av denne modellen vil jeg undersøke samspill og brytninger mellom de ulike aktørene.

⁴² De nye forsvarsplanene førte ikke til et større forsvar av skandinavisk territorium, men Nordflanken fikk større betydning som springbrett og støttepunkt for gjengjeldelsesangrep mot områder i nordvest i Sovjetunionen, som Kolahalvøya og Nordvest-Russland. Det var øremerkede mål som skulle utslettes som en del av den massive gjengjeldelses planen. I denne forbindelsen ble det i 1952 inngått en avtale om landingsrettigheter for amerikanske fly hvis krig og en sambandsstasjon i Bodø. (Pharo 1997, 90)

⁴³ NORTH ATLANTIC MILITARY COMMITTEE, Overall Strategic Concept for the Defense of the North Atlantic Treaty Organization Area u.d

⁴⁴ Kjeldstadli, Knut. *Fortida er ikke hva den var, en innføring i historiefaget*.s.132

⁴⁵ Njølstad, Olav. *Cuba-krisen 1962*, Forsvarsstudier nr. 2/1993, 1993: 125. s.7

⁴⁶ https://en.wikipedia.org/wiki/Rufus_Miles lest 10.9.22

⁴⁷ Christensen, Tom, Morten Egeberg, Per Lægred, Paul G. Roness, og Kjell Arne Røvik. *Organisasjonsteori for offentlig sektor*. Oslo: Universitetsforlaget, 2015 s.29

Jeg har tolket kildene ut fra en oppfatning om at frykt for kjernefysisk krig har preget aktørenes vurderinger og handlinger. Kildene jeg har benyttet meg av oppstod i denne perioden og mine tolkninger av dem er preget av dette perspektivet. Frykten for en atomkrig og virkningene av en atombombe er så sentral for denne oppgaven at jeg har valgt å vie et helt kapittel til dette emnet. Der det ses på motivene og drivkreftene som oppstod i perioden.

1.8 Metode

Historiefagets vitenskapelighet har vært fundert på søken etter fortiden.⁴⁸ Hvordan kan vi best forstå hvordan det var - eller - hvordan kan vi mest presist forestille oss hvordan det var. For å tilnærme meg dette i forbindelse med mitt tema beskyttelse av sivile i krig kontaktet jeg både Bodø kommune, Nordland Sivilforsvarsdistrikt og Arkiv i Nordland. Fra Nordland Sivilforsvarsdistrikt og Bodø kommune fikk jeg god oversikt over alle offentlige og private tilfluktsrom. I tillegg fikk jeg størrelser og årstall for når anleggene ble tatt i bruk. Men denne informasjonen var ikke nok, jeg ville vite mer om prosessen rundt arbeidet.

Under arbeidet med kildene som jeg fant i AiN, gjennom korrespondanse mellom kommunen og om Bodø sivilforsvarskrets og Nord-Norge sivilforsvarsdistrikt forstod jeg etter hvert at arbeidet med de offentlige tilfluktsrommene var mer omfattende for kommunene enn jeg først hadde sett for meg. I tillegg opplevde jeg at det var vanskelig å forstå forholdet mellom kommunen og Sivilforsvarets forskjellige avdelinger. For å nøste opp i dette tok jeg kontakt med Nordland Sivilforsvarskrets, som har kontor i Bodø. De gav meg en muntlig gjennomgang av hvordan Sivilforsvaret er organisert i dag, men de hadde lite kunnskap om den tidligere historien og organiseringen til Sivilforsvaret.

I denne sammenhengen måtte jeg rett og slett få mer inngående kunnskap om Sivilforsvaret. Dette var helt nødvendig for å kunne svare på problemstillingen min og for å forstå Sivilforsvarets rolle i samfunnet. For å bli kjent med historien, utviklingen og ansvaret til Sivilforsvaret måtte jeg i tillegg til offentlige dokumenter benytte meg av arkiver utenfor Bodø. Arbeidet med denne oppgaven har beveget seg frem og tilbake. Etter hvert som jeg har tilegnet meg ny kunnskap har nye spørsmål dukket opp. Det har vært en prosess fra å ikke ha oversikt til å se sammenhenger, og er et godt eksempel på den hermeneutiske spiral. For å

⁴⁸ Melve, Leidulf, og Teemu Ryymin(red). *Historikerens arbeidsmåter* s. 29

finne svar på problemstillingen min, har metoden min vært å innhente nok kunnskap om de ulike emnene som omhandles i kapittel 2-6.

På forhånd hadde jeg en del kunnskap om Bodøs militære rolle og hadde en hypotese om at byen var mer utsatt enn andre byer. Dette måtte jeg undersøke videre og i Arkiv I Nordland fant jeg nettopp dette. Direktoratet for sivil beredskap definerte Bodø kommune sammen med ni andre kommuner som prioritert, i forbindelse med bygging av tilfluktsrom på grunn av deres utsatte posisjon i en eventuell krig.⁴⁹ Samtidig er jeg klar over at dette ikke er forsket på, men definert av noen grupper i samtiden.

I arbeidet med forskriftene fra Justisdepartementet forstod jeg mer av samspillet mellom Direktorat, kommune og Sivilforsvaret. Igjennom utallig korrespondanse mellom Bodø kommune og Sivilforsvaret så jeg et komplekst arbeidet for å nå statens offisielle mål i forbindelse med utbyggingen av offentlige tilfluktsrom. Dette arbeidet var ikke unikt for Bodø, men tilsvarende for alle kommunene som måtte bygge offentlige tilfluktsrom.

For å forstå helheten, måtte mye informasjon på plass. Den enkelte informasjonen jeg har innhentet kunne ikke alene forklare saken, men måtte ses i sammenheng med annen informasjon.⁵⁰

1.9 Oppgavens struktur

Perioden i denne oppgaven var unik, aldri tidligere hadde menneskene kunne utslette seg selv. Kapittel to handler om virkningene av en atombombe og drivkreftene bak utviklingen. For å forstå Sivilforsvarets plass innad i totalforsvaret vil kapittel tre omhandle totalforsvarets dannelse og oppbygning frem til 1955.

Kapittel fire behandler Sivilforsvarets utvikling, ansvar og organisasjon. I kapittel fem forklares det hvorfor Bodø ble et utsatt mål i en krig. Kapittel seks omhandler de offentlige tilfluktsrommene som ble etablert i Bodø og arbeidet rundt dem. Kapittel syv oppsummerer funnene oppgaven har avdekket.

⁴⁹ Arkiv i Nordland. Bodø kommune A.142.2 Tilfluktsrom 1968-84. Mappe diverse skriv vedrørende tilfluktsrom. Brev fra Direktoratet for sivil beredskap datert 22.5.1975 til Bodø sivilforsvarskrets.

⁵⁰ Nilssen, Vivi. *Analyse i kvalitative studier, Den skrivende forsker*. Oslo: Universitetsforlaget, 2012. s.73-74

Kapittel 2

En farligere verden

I dette kapittelet skal det ses nærmere på etterkrigstidens rustningskappløp sentrert rundt atomvåpnene. Dette perspektivet fikk avgjørende betydning for hvordan man trodde en krig ville foregå. Kjernevåpen og de nye måtene å frakte disse våpnene, med langtrekkende fly og raketter gjorde verden mindre, men samtidig farligere. Påvirkningene for samfunnet ble svært omfattende og førende både for den militære og sivile beredskapen. Hva var motivene og drivkreftene for denne utviklingen?

2.1 Hvorfor ruste opp med atomvåpen?

Internasjonal forskningslitteratur har sett på motivene for atomkappløpet, den løfter frem fire hovedårsaker eller motiver.⁵¹ Den første var trusselen. Frykten for at motparten kunne skaffe seg bedre og mer våpen og enten nå igjen eller gå forbi i kappløpet var en viktig faktor. For vestmaktene var atomvåpen et middel for å oppveie Sovjetunionens overlegenhet når det gjaldt konvensjonelle styrker i Europa. Fra Sovjetisk side ble atombomben lenge et symbol på USAs dominans, både forsvarsmessig, økonomisk og teknologisk. Derfor ble bomben et viktig instrument i kampen mot vesten, og krigen som skulle komme. Den andre årsaken var bombens betydning i stormaktsspillet. En tredje årsak var at sterke interessegrupper presset på for å utvikle nye teknologiske løsninger, dette førte nye prosjekter gjennom beslutningssystemer. Utvikling av nye atomvåpen ble derfor sett på som en del av moderniseringen og noe en ikke kunne stoppe. Fjerde årsak som blir nevnt var forestillingen om at atomvåpen var en billigere løsning enn oppbyggingen av et konvensjonelt forsvar og at dette gav muligheter til å spare penger.⁵²

2.2 Atomvåpnenes virkemåte

Kjernevåpen eller atomvåpen, begge begrepene blir i dagligtale brukt om både fisjons og fusjonsbomber. Felles for disse våpnene er at sprengladningen er basert på frigjøring av kjerneenergi. Energien kan frigjøres igjennom to ulike prosesser, spalting (fisjon) og sammensmelting (fusjon).⁵³

⁵¹ Skogrand, Kjetil, og Rolf Tamnes. *Fryktens likevekt. Atombomben, Norge og verden 1945-1970* s.19

⁵² Skogrand, Kjetil, og Rolf Tamnes. *Fryktens likevekt. Atombomben, Norge og verden 1945-1970*. s.19

⁵³ Forskjellen er at i fisjonsbomber skjer eksplosjonen gjennom en kjedereaksjon i et spaltbart material, enten uran eller plutonium, mens energien i en fusjonsbombe frigjøres gjennom sammensmeltning av hydrogenkjerner. Disse bombene blir også kaldt hydrogenbomber eller vannstoffbomber.

Virkningen til et atomvåpenes kan deles inn i tre kategorier.⁵⁴ For det første har den en enorm sprengkraft. Denne oppgis gjerne i hvor mange tonn TNT som trengs for å oppnå en tilsvarende eksplosjon. Fisjonsvåpen eller de klassiske atombombene, har ofte en sprengkraft på 10-20 tonn TNT. Hiroshima-bomben var for eksempel på 15 kilotonn, mens Nagasaki-bomben var på 22 kilotonn. Fusjonsvåpen, eller hydrogenbomber kan lages veldig mye større. Den størst rapporterte prøvesprengning av en hydrogenbombe var i Sovjetunionen i 1961, den var 50 megatonn. Denne skal jeg komme tilbake til fordi prøvesprengningene på Novaja Semja gav bekymringer både i sivilsamfunnet, men også innad i Siviltforsvaret. Samtidig kan fusjonsvåpen gjøres veldig små, ved å blande uran eller plutonium med hydrogen. Disse kan være mindre enn ett kilotonn. Selv små atombomber har en enorm sprengkraft som er mye kraftigere enn ved en konvensjonell sprengladning. En liten atombombe på 20 kilotonn vil ødelegge boligblokker i minst en kilometers omkrets og mindre hus på 2,4 km avstand.

Den andre hovedvirkningen av atomvåpen er varme. Temperaturen i eksplosjonen blir ekstremt høy og varmen spres utover. Dette varer ikke så lenge, men kan føre til store skader også langt fra eksplosjonsstedet. En 20 kilotonns bombe kan antenne vanlige klær i halvannen kilometers omkrets og antenne en mørkt beiset trebygninger på tre kilometers avstand.

Ubeskyttede mennesker kan derfor bli brannskadet langt fra eksplosjonsstedet. Under en eksplosjon vil varmen stiger, og det kan oppstå brannstormer. I et verst tenkelig senario kan støv og sot legge seg i atmosfæren og skygge for solen som igjen kan få temperaturen på hele kloden til å synke. I tillegg kommer det en intens lysstråling som kan blinde de som ser på.

Den tredje virkningen er radioaktiv stråling. Strålingen skader på forskjellige områder. Først og fremst avgis det stråling under selve detonasjonen, samtidig skjer det en rekke andre fenomener i atmosfæren som kan sette elektronisk utsyr ut av funksjon. I tillegg kommer reststråling, denne oppstår fra detonasjonen og gjennom andre stoffer som blir radioaktive etter å ha selv blitt utsatt for bestråling. Strålingen kan komme i vann eller opp i luften, den vil falle ned etter timer, uker eller måneder, dette vil variere med vind og nedbør. Ved store bomber kan strålingen nå helt opp i stratosfæren og kan spres over hele jordkloden og falle ned flere år senere. Strålingseffekten kan variere stort, i en stor hydrogenbombe kan strålingseffekten være liten i forhold til selve sprengkraften, men bomben kan også lages slik

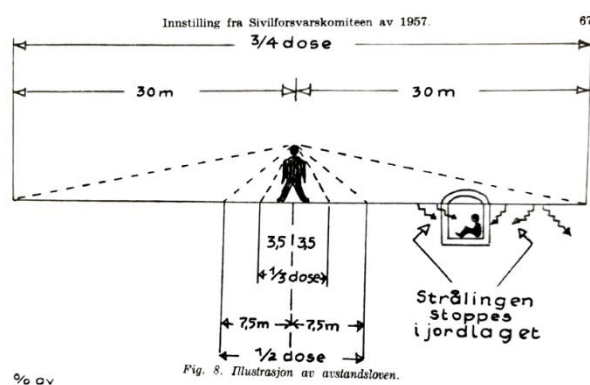
⁵⁴ Skogrand, Kjetil, og Rolf Tamnes. *Fryktens likevekt. Atombomben, Norge og verden 1945-1970*. s.20

at sprengvirkningen reduseres og strålingen øker, dette kalles nøytronbombe. I disse bombene vil mennesker i skadeområdet dø av stråling, mens ødeleggelsene vil være begrenset.

Stråling fra disse våpnene påvirker en rekke effekter på mennesker og andre levende organismer. De som utsettes for høye doser med stråling dør momentant, med litt mindre doser kan man få strålesyke som skader vev i kroppen, noen skader oppstår med en gang, mens andre symptomer kommer etter hvert. I tillegg kan stråling skade arvestoffet slik at atomvåpnene ikke bare skader dem som utsettes direkte, men fortsetter å skade nytt liv i lang, lang tid i etterkant.⁵⁵

Atomvåpen kan benyttes på forskjellige måter, avhengig av hvilken virkning man ønsker seg. Hvis eksplosjonen med sjokkbølge og varmeeffekt skal spre seg mest mulig, vil man detonere bomben i en viss høyde over målet. Ved en slik detonasjon vil det være mulig å beskytte seg i underjordiske rom og i forsterkede anlegg. Hvis målet er å ødelegge slike anlegg vil bomben detoneres nært eller på bakken. Da vil omkretsen av skadene reduseres, men en enorm sprengkraft vil bli gjeldene på stedet med et svært krater som resultat.

Figuren til høyre var på trykk i *Sivilforsvarskomiteen av 1957 s. 67. Dette beretter om en tid der beskyttelse for radioaktiv stråling var en del av sivil beredskap. Tilfluktsrommene skulle helst etableres under bakken, da dette gav best vern mot stråling.*⁵⁶

2.3 Oppsummering

Etter hvert som teknologien utviklet seg under den kalde krigen ble det konstruert atomstridshoder for en rekke forskjellige våpentyper med ulike bruksområder og med forskjellig virkning. Nye våpensystem ble stadig utviklet og det førte til at en måtte være forberedt på at det verste kunne skje, ikke bare i morgen, men 10-15-20 år frem i tid. Dette medførte både redsel for fremtiden og store endringer for den sivile beredskapen.

⁵⁵ Skogrand, Kjetil, og Rolf Tamnes. *Fryktens likevekt. Atombomben, Norge og verden 1945-1970*. s.21-22

⁵⁶ Innstilling fra Sivilforsvarskomiteen av 1957. Avgitt i november (1959), s.67

Kapittel 3

Totalforsvaret etableres og utvikles 1944-1955

Totalforsvaret fikk ansvaret for å forberede hele samfunnet i tilfelle krig i perioden etter 1945. Det ble antatt at en moderne krig ikke bare ville blitt utkjempet på slagmarken, men den ville omfattet hele det norske samfunnet. I dette kapitlet skal vi se på totalforsvarets oppstart, bakgrunn og utvikling.

3.1 Ny forsvarstenkning oppstår i eksil

Under andre verdenskrig oppstod ideen om å samle samfunnets totale forsvarsressurser. Historiker Olav Riste har angitt 15. april 1944 som totalforsvarskonseptets startdato.⁵⁷ Denne dagen la forsvarssjefen, generalmajor Wilhelm Hansteen frem dokumentet om Norges nye forsvar. Her påpekte Hansteen at en ny krig ville angå alle. Sivilbefolkningen fikk en plass i den nye krigsstrategien som en egen ressurs i Forsvarets tjeneste. Dokumentet Hansteen la frem satte først og fremst søkelyset på det militære forsvaret, men de sivile elementene som inngikk i et totalforsvar ble også berørt.⁵⁸ Uansett viste dokumentet viktigheten av sivilsamfunnet i totalforsvaret og nødvendigheten av et velorganisert samarbeid mellom det sivile og militære. I dokumentet stod det blant annet:

Reisning av et folkeforsvar forutsetter forberedelser på alle samfundslivets områder i fred. Krig i vår tid angår alle, og alle må forberede seg for en slik mulighet [...]. Nær sagt alle samfundsspørsmål får dermed en militær side, som må tas i betraktning ved deres løsning i fred. Samfundets sivile institusjoner og innretninger må i fred systematisk forberede seg for sine oppgaver i krig. [...] Forberedelsene på de sivile og militære områder må gå hånd i hånd under organisert samarbeid.⁵⁹

Dokumentet hadde klare brudd med forsvarstenkingen som hadde blitt ført før krigen. Det tradisjonelle skarpe skillet mellom sivile og militære beredskapselementer var borte. Nøytralitetspolitikken ble oppgitt og Forsvaret skulle utvikles, men var avhengig av våre allierte. Under krigen begynte også andre aktører utenfor militærledelsens rekke å tenke på

⁵⁷ Riste, Olav. «Totalforsvaret: *Ein idé tar form.*» *Totalforsvaret. Fra idé til realitet* s.12

⁵⁸ Sørli, Sigurd, og Helle K. Rønne. *Hele folket i forsvar. Totalforsvaret i Norge frem til 1970* s.52

⁵⁹ Sørli, Sigurd. *At alle deler av folket organiseres for krigens formål. Etableringen av det norske totalforsvaret 1914-1955* s.39

en totalmobilisering.⁶⁰ Etterkrigstiden ble preget av impulser man hadde fått under krigen, både når det gjaldt gjenreisningen og den samfunnsmessige totalmobiliseringen.⁶¹

3.2 Erfaringer førte til et nytt beredskapssystem

Erfaringene etter angrepet på Norge i 1940 og fem år med okkupasjon, førte til at mange mente at landet var strategisk utsatt dersom en ny krig skulle bryte ut. Når medlemskapet i NATO var en realitet og erfaringene fortsatt satt friskt i minne fra våren 1940, skapte dette et behov for å fremme samarbeid mellom en rekke sivile sektorer og det militære forsvaret. Erfaringene fra våren 1940 var at hverken det militære eller sivile beredskapsapparatet var dimensjonert eller forberedt for å møte et slikt angrep. Fravær av planer og rutiner førte til ulike problemer. Både å opprettholde en funksjonsdyktig statsledelse og mekanismer for å opprettholde de ulike beredskapssektorene. Disse bristene førte til at den administrative beredskapen ble en del av totalforsvaret.⁶² Det var ikke forberedt evakuering av storting og regjering i tillegg var det for dårlig informasjon til befolkningen. Det eksisterte heller ikke et apparat for innhenting og analyse av etterretningsinformasjon. Det som var på plass var en viss beredskapsbeholdning og det sivile luftvern. Selv om de sivile beredskapsbeholdningene var relativt store oppstod det andre utfordringer, i løpet av kort tid tok tyske styrker kontroll på forsyningsmagasiner. Erfaringene fra våren 1940 fikk avgjørende betydning for totalforsvarets utvikling. Feilene som ble begått skulle aldri gjentas og slagordet «Aldri mer 9. april!» understreket den nye holdningen. Norge skulle aldri igjen stå uforberedt dersom en stormakt forsøkte å gjennomføre et væpnet angrep på landet.⁶³ Kunnskapen det norske samfunnet hadde opparbeidet seg, var at et godt nok forsvar mot en slik trussel, bare var mulig hvis hele samfunnet mobiliserte sine samlede resurser. Sivile og militære forsvarstiltak måtte ses samlet og det måtte være et apparat som forberedte en totalmobilisering. Dette var bakgrunnen til opprettelsen av et beredskapssystem som fikk navnet totalforsvaret.

⁶⁰ I programskiftet til LO og Norsk Sjømannsforbund fra sommeren 1944, Framtidens Norge også kalt «Blåboka». Dette var et politisk program for Norge etter andre verdenskrig. Programmet ble utarbeidet av fagforeningsmiljøene i eksil i London og Stockholm. Utgangspunktet for Blåboka gir et klart uttrykk for sentrale elementer i tidens politiske tenkning.

⁶¹ Sørli, Sigurd. *At alle deler av folket organiseres for krigens formål. Etableringen av det norske totalforsvaret 1914-1955* s.41

⁶² Sørli, Sigurd, og Helle K. Rønne. *Hele folket i forsvar. Totalforsvaret i Norge frem til 1970* s.44

⁶³ Sørli, Sigurd, og Helle K. Rønne. *Hele folket i forsvar. Totalforsvaret i Norge frem til 1970* s.48

3.3 Planlegging av totalforsvarets sektorer 1945-1948

Inn under totalforsvaret var det naturlig å plassere seks sektorer, en militær og fem sivile. De fem sivile var; Sivilforsvaret, det økonomiske forsvaret, informasjonstjenesten, helseberedskapen og den administrative beredskapen. Den praktiske utbyggingen av totalforsvaret kom ikke i gang rett etter frigjøringen. Perioden fra krigens slutt frem til 1947 inneholdt planarbeid og da det ikke var en direkte trussel om væpnet aggresjon ble planlegging og utvikling det dominerende arbeidet. Den første tiden etter krigen var preget av en optimisme med tanke på en fredelig internasjonal utvikling. Dette endret seg raskt da uenigheten mellom øst og vest tilspisset seg, og ved slutten av 1947 så man den nye maktstrukturen med supermaktene USA og Sovjetunionen som motpoler. Denne tidlige optimismen la til rette for den sivile gjenreisningen etter krigen og forsvarsutbyggingen havnet i skyggen i tiden før 1948. Dette var situasjonen både sentralt og lokalt. Samtidig fulgte utenriksledelsen den internasjonale utviklingen med stor interesse. Skulle det oppstå en storkrig var Norges strategiske plassering svært truet.⁶⁴ Ved slutten av 1947 fornemmet den norske utenriksledelsen at brobyggingspolitikken mellom øst og vest raknet.⁶⁵ Ett år tidligere la Forsvarsdepartementet frem St. melding nr. 32, også kalt tre års planen for Forsvaret.⁶⁶ Planen var dominert av militær utvikling, men der fremgikk også tydelige tanker om et totalt forsvar. I planen ble samarbeidet mellom sivile og militære myndigheter utdypet i tillegg inneholdt planen tanker om sivilforsvar, økonomisk beredskap og helseberedskap. Utredningen av de sivile sektorene og organiseringen ble overlatt til ulike spesialutvalg. Selv om de sivile beredskapsforberedelsene forholdsvis forble på planleggingsstadiet frem til 1948 var det to avgrensede felt der det skjedde noe. Dette var politiets overvåkingstjeneste, på grunn av frykt for spionasje og indre undergraving og sivilforsvarsfeltet. Inn under det siste lå det sivile luftvern, som hadde blitt demobilisert høsten 1945, selv om et visst apparat skulle opprettholdes av beredskapsgrunner. Høsten 1946 kom det en innstilling som anbefalte at det eksisterende luftvernet skulle omorganiseres til et moderne sivilforsvar, dette ble vedtatt i

⁶⁴ Skogrand, Kjetil. *Norsk forsvarshistorie bd 4. Alliert i krig og fred 1940-1970* s.33

⁶⁵ Brobyggingspolitikk - begrepet forklarer at Norge jobbet for å ha et balansert og vennskapelig forhold til stormaktene rundt seg og hvis mulig dempe motsetninger som var mellom dem.

⁶⁶ Planen var preget av forsvarsminister Jens Christian Huges tro på modernisering. Hans visjon var «moderne forsvar med tidens krav». Denne visjonen var fra samme Stortingsmelding. Selv om planen stort sett hadde militært fokus var det også tydelige tanker om totalforsvaret.

Stortinget sommeren 1947 og i oktober samme år tiltrådte generalmajor August Tobiesen som sjef for Sivilforsvaret.⁶⁷

3.4 Internasjonal spenning setter fart på totalforsvarsutbyggingen

Fra vinteren 1948 var det flere internasjonale hendelser som fikk betydning for Norge og totalforsvarsutbyggingen. Fra 1945 var det flere land der kommunistene fikk makten. I 1948 tok kommunistene også makten i Tsjekkoslovakia, i vesten ble maktovertakelsen sett på som et kupp. Regimeskiftet førte til bekymring i Norge for at Sovjetunionen utvidet sin innflytelsessfære gjennom ytre press og indre undergraving. Da Finland inngikk en vennskapspakt med Sovjetunionen og Berlin-konflikten eskalerte, kulminerte dette med opprettelsen av Atlanterhavspakten året etter.⁶⁸ Hvilke konsekvenser fikk den internasjonale spenningen på de norske forholdene og utviklingen av totalforsvaret?

I Norge økte frykten for press fra Sovjetunionen og for første gang etter frigjøringen i 1945 ble nasjonal sikkerhet et dominerende tema i norsk politikk.⁶⁹ Dette førte også til at Stortinget vedtok en ekstrabevilgning med mål om å øke tempoet i forsvarsutbyggingen. Senere samme året ble det også vedtatt å omdisponere midler fra den sivile gjenreisningen til forsvarstiltak, dette vedtaket var fullt ut forårsaket av den internasjonale krisen.⁷⁰ I de neste tre avsnittene gjennomgås totalforsvarets utvikling gjennom tre faser. Disse fasene er knyttet til internasjonale hendelser og konflikter, og har hatt en særlig relevans for det norske beredskapssystemet.

3.4.1 Akselerasjonsfasen 1947/1948 til sommeren 1950

Startpunktet for en mer offensiv linje i totalforsvarsutbyggingen kan settes til tidlig 1948 etter maktovertakelsen i Tsjekkoslovakia. Under en redegjørelse i februar samme året etterlyste forsvarsminister Hauge større interesse for den sivile beredskapen i Stortinget, men det var i hovedsak de militære tiltakene som ble prioritert. Av de sivile sektorene var det Sivilforsvaret og Politiet som ble prioritert og tilgodesett med henholdsvis 30 og 15 millioner. To millioner gikk til den økonomiske forsvarsberedskapen, mens den psykologiske og den administrative

⁶⁷ Sørli, Sigurd. *At alle deler av folket organiseres for krigens formål. Etableringen av det norske totalforsvaret 1914-1955* s.48

⁶⁸ Holtmark, Sven G. *Naboer i frykt og forventning, Norge og Russland 1917-2014*. Oslo: Pac Forlag, 2015. s.308-313

⁶⁹ Sørli, Sigurd. *At alle deler av folket organiseres for krigens formål. Etableringen av det norske totalforsvaret 1914-1955* s.53

⁷⁰ Sørli, Sigurd. *At alle deler av folket organiseres for krigens formål. Etableringen av det norske totalforsvaret 1914-1955* s.53

beredskapen måtte klare seg uten bevilgninger.⁷¹ Som det ble nevnt i forrige avsnitt så var det en viss aktivitet på sivilforsvarsfronten og politiberedskapsfeltet de første årene etter frigjøringen, og denne prioriteringen fortsatte mot slutten av 1940-årene.

I november 1949 kom innstillingen fra forsvarskommisjonen som ble oppnevnt i juli 1946. Innstillingen tok lengre tid enn planlagt på grunn av den uavklarte sikkerhetspolitiske situasjonen før inngåelsen av Atlanterhavspakten i april 1949. Erfaringene fra verdenskrigen fikk stor betydning for Forsvarets reformer og endringer.⁷² I tillegg var innstillingen en milepæl i utviklingen av det norske totalforsvarskonseptet. Det totale forsvarsperspektivet ble sterkt vektlagt i innstillingen, og det ble poengtert at Forsvarets effektivitet i vesentlig grad var avhengig av et samspill mellom det militære og sivile.⁷³ Videre ble det poengtert at for å kunne utnytte samfunnets sivile deler best mulig i en krig, måtte det forberedes i fred. Sivilforsvaret og den økonomiske forsvarsberedskapen ble trukket frem som hovedledd i totalforsvaret i tillegg til det militære forsvaret. Sivilforsvaret skulle hjelpe og trygge befolkningen ved å forebygge og begrense tap og skader en krig ville føre med seg for sivilbefolkningen. Det samfunnsøkonomiske forsvaret var viktig for å opprettholde produksjon, fordeling og transport, slik at de andre sektorene av forsvaret kunne opprettholdes. Over alle de nevnte sektorene måtte det spenne et psykologisk forsvar mot alle de angrepsmidler som kunne oppstå i forbindelse med motstandsvilje og moral.⁷⁴

Selv om kommisjonen viet mye oppmerksomhet til totalforsvarets sivile sektor ble det ikke tatt stilling til prioriteringsforholdet, dette ble overlatt til regjeringen.

3.4.2 Ekspansjonsfasen, fra sommeren 1950 til årsskiftet 1953/54

Sommeren 1950 startet Koreakrigen, og den fikk betydning for totalforsvaret i Norge.

Krigsutbruddet endret norsk sikkerhetspolitikk på flere måter. Regjeringen vurderte situasjonen dit hen at krigsfaren også økte i Norge, og tiltak måtte gjøres.⁷⁵ Samtidig var regjeringen bekymret for hvordan dette kunne slå ut hos den norske befolkningen. Tiltakene måtte ikke utløse uønskede reaksjoner i befolkningen, blant annet med tanke på hamstring. Få

⁷¹ Sørli, Sigurd. *At alle deler av folket organiseres for krigens formål. Etableringen av det norske totalforsvaret 1914-1955* s.56

⁷² Skogrand, Kjetil. *Norsk forsvarshistorie bd 4. Alliert i krig og fred 1940-1970*

⁷³ Forsvarskommisjonen av 1946, Del 1 1949 s.75

⁷⁴ Forsvarskommisjonen av 1946. Del 5 Forsvarets sivile hovedsektor 1949, s.73

⁷⁵ Pharo, Knut Einar Eriksen og Helge Øystein. *Norsk Utenrikspolitikks historie bind 5. Kald krig og internasjonalisering 1949-1965*. Oslo: Universitetsforlaget AS, 1997 s.26

dager etter krigsutbruddet i Korea startet regjeringen et arbeid med et eget beredskapsprogram, dette løp parallelt med amerikanske signaler om nye bevilgninger til forsvarsutbygging i Vest-Europa.⁷⁶ I august la regjeringen frem en stortingsproposisjon med en oversikt over det planlagte programmet og en måned senere sluttet Stortinget seg til forslagene. For alle medlemslandene i NATO ble det bestemt at den militære styrken måtte økes. I Norge skulle målet for 1954 fremskyndes og være klart innen 1952. I årene som fulgte steg forsvarsutgiftene og beredskapsprogrammet ble utvidet. Alle departementer, direktorater og offentlige etater, i tillegg til privat og offentlig næringsliv og frivillige organisasjoner ble knyttet til beredskapssystemet. Akkurat som i 1948 kan tiltakene de første årene etter 1950 knyttes direkte til hendelser under den kalde krigen. Omleggingen som ble gjort etter Koreakrigen ble imidlertid mer inngående og langvarig. I tillegg kom det tiltak som neppe ville ha blitt gjennomført uten en slik internasjonal krise. Eksempel på dette er opprettelsen av Folk og Forsvar og vedtaket om en egen beredskapslovgivning som førte til en langt raskere utvikling for beredskapssystemet enn det ellers ville ha gjort.⁷⁷

I forbindelsen med økt beredskapsheving var det også noen utfordringer. Disse ble håndtert på to måter: For det første tok myndighetene sikte på å kunne iverksette akutte alarmtiltak på kort varsel. Her fikk regjeringen hjemmel for å iverksette visse beredskapstiltak. Vedtaket var en videreføring av en fullmakt Stortinget hadde gitt i 1948. For det andre skulle den langsiktige forsvarsutbyggingen fortsette og styrking av denne ble vurdert kontinuerlig.⁷⁸ Resultatet av beredskapsprogrammet innebar et betydelig løft for totalforsvarets sivile sektorer. Når en vet at det i samme periode var store gjenreisningsoppgaver og trange nasjonaløkonomiske rammer forstår man at det var vilje og tilbøyelighet for å sikre beredskapen. Likevel var utgiftene til den sivile beredskapen mikroskopis sammenlignet med

⁷⁶ Fordi beredskapsprogrammet strak ut i tid, var samarbeid med alliansen nødvendig. Det var mye usikkerhet rundt hvor mye amerikansk støtte Norge ville motta og derfor umulig å utarbeide en detaljert oversikt over programmets samlede tiltak og kostnader. St. prp. 122 (1950), s. 2-3.

⁷⁷ Folk og Forsvar ble opprettet i 1951 og jobber med informasjonsarbeid om norsk forsvar og sikkerhetspolitikk fastlagt av Stortinget. Formålet er å fremme kunnskap, interesse og debatt om forsvar og sikkerhetspolitiske spørsmål. Videre skal de skape forståelse for behovet for et forsvar, beredskapsmessig robusthet i samfunnet og styrke forsvarsviljen hos folket. Høsten 1950 sa statsminister ... at «krigen» foregikk på to fronter. Del var det med våpen slik som i Korea, men det var ikke tilstrekkelig, Sovjetunionen måtte også møtes med motstand for å vinne «propagandakrigen» innad i vestlige land. Dette var også noe av bakgrunnen til opprettelsen av Folk og Forsvar og viser prioriteringen av psykologiske beredskapstiltak. (Sørli, At alle deler av folket organiseres for krigens formål. Etableringen av det norske totalforsvaret 1914-1955 2004, 64)

⁷⁸ Sørli, Sigurd. At alle deler av folket organiseres for krigens formål. Etableringen av det norske totalforsvaret 1914-1955 s.62

det militære forsvaret.⁷⁹ Bakgrunnen for dette var den avskrekkingen et militært forsvar utgjorde sammenlignet med de sivile sektorene. Dette var også praksisen for de øvrige NATO landene, militær beredskap først.⁸⁰ I tillegg kunne for store bevilgninger til sivil beredskap være vanskelig å få igjennom for regjeringen i Stortinget.

I denne fasen endres rangeringen av de sivile sektorene. Riktignok ble Politiet og Sivilforsvaret fortsatt prioritert høyest, men etter hvert fikk den økonomiske beredskapen tilført store ressurser, men også helseberedskapen fikk tilført mer. Frem til 1953 hadde den administrative beredskapen vært lite satset på, men etter at et utvalg så på forskjellige utfordringer i totalforsvaret, ble det høsten 1953 opprettet en egen avdeling ved Statsministerens kontor for administrativ beredskap.⁸¹ Den psykologiske forsvarsberedskapen fikk ikke ekstraordinære midler gjennom beredskapsprogrammet, ikke fordi den psykologiske forsvarsberedskapen ikke var viktig, men fordi den kunne drives gjennom eksisterende offentlige kanaler og pressen. Bakgrunnen for at Sivilforsvaret og Politi ble prioritert foran de øvrige sektorene var politisk og humanitært motivert i tillegg til at den organisasjonsmessige kontinuiteten.

3.4.3 Omstillingsfasen 1952-1955

De første årene etter NATOs opprettelse så man for seg at en eventuell storkrig ville foregå nokså likt med andre verdenskrig. Altså en langvarig konflikt. I 1952 hadde alliansen et møte i Lisboa der det ble lagt ambisiøse styrkemål for alliansen, men det ble fort klart at disse styrkemålene aldri ville bli realisert.⁸² Da alliansen ikke ville kunne føre en langvarig krig mot Sovjetunionen førte dette til en mer offensiv doktrine for bruk av kjernefysiske våpen,

⁷⁹ I overnevnte periode var bevilgningene til den militære sektoren rundt 5,8 milliarder kroner, mens de sivile beredskapsbevilgningene utgjorde under 6% av de samlede forsvarsutgiftene. (Sørli, *At alle deler av folket organiseres for krigens formål. Etableringen av det norske totalforsvaret 1914-1955* 2004, 62)

⁸⁰ Sørli, Sigurd. *At alle deler av folket organiseres for krigens formål. Etableringen av det norske totalforsvaret 1914-1955* s.63 Eventuelt RA, F-rådet, 06.12.1949

⁸¹ Sørli, s.65. Schei-utvalget ble ledet av høyesterettsdommer Andreas Schei, dette utvalget skulle se på hovedproblemstillinger i tilknytning det sivile forsvaret og spesielt administrative beredskapsproblemer. Alle sektorene i totalforsvaret ble behandlet og en rekke svakheter og uheldige utviklingstrekk i organiseringen av beredskapsarbeidet ble påpekt. Et gjennomgående problem var det uklare ansvarsforholdet når det gjaldt løsning av beredskapsoppgavene i fred. I tillegg fant utvalget utfordringer med klarering av beredskapsordning i krig. Det manglet planer og forberedelser for en krigsadministrasjon både sentralt, regionalt og lokalt. De fant også uklarheter knyttet til forholdet mellom sivil og militær myndighet på krigsskueplass. Direktøren for avdelingen ble Andreas Andersen som ble en fremtredende skikkelse for det sivile beredskapsarbeidet frem til tidlig 1970-tallet.

⁸² Holst, Johan Jørgen. *Norsk sikkerhetspolitikk i strategisk perspektiv*. Bind 1: Analyse. Oslo: Norsk Utenrikspolitisk Institutt, 1967. s.93

blant annet fordi dette ble sett på som mindre kostnadskrevenne.⁸³ Endringene til doktrinen om massiv gjengjeldelse ble for alliansen forberedt fra høsten 1953 og strategiskifte vedtatt i 1954.⁸⁴ Med etterfølgende forberedelser inntil det nye strategisk konseptet ble godkjent i 1957. Denne utviklingen endret den norske forsvarsplanleggingen totalt. En eventuell ny storkrig kom til å bli helt annerledes enn tidligere kriger. Spesielt i den første fasen som man så for seg ville preges av massive angrep mot strategiske viktige mål og ødeleggelsene ville være enorme. Fra januar 1955 ble de nye forutsetningene for den sivile beredskapsplanlegging i alliansen gjeldene. I løpet av våren dette året ble det utarbeidet nye direktiver for NATOs sivile forsvarsplanlegging og i mai ble disse godkjente. Først og fremst ble det antatt at begge parter i en krig ville bruke kjernefysiske stridsmidler og dette særlig i den første fasen av en krig. Denne fasen så man for seg ville vare rundt 30 dager, men bruken av kjernefysiske våpen ville også bli brukt videre i en krig, men ikke i samme omfang. Videre måtte man planlegge og se for seg at visse mål ville være særlig truet av angrep med kjernefysiske våpen. Eksempler var viktige kommunikasjonsknutepunkter av krigsviktig betydning, industrielle nøkkelpunkter, viktige havneanlegg og større befolkningssentra.⁸⁵ Det er i denne forbindelsen Bodø etter hvert blir definert som en utsatt by.

De internasjonale begivenhetene i 1948 og 1950 har hatt avgjørende betydning for det norske totalforsvarets utvikling. Dette fortsetter utover på 1950-tallet. Utviklingen av kjernevåpen og den nye doktrinen skapte et behov for å tilpasse både den allierte, men også den norske beredskapsplanleggingen. For det første så man for seg at varslingsstiden ble mye kortere, dette utfordret forutsetningen om evakuering av sivilbefolkningen. For det andre skapte kjernefysiske stridsmidler et behov for kraftigere dimensjonerer av tilfluktsrom og lagrer. Dette påvirket totalforsvarets utvikling og omstillingene ble både store og tidkrevende. Det var likevel ikke lett å få endret omfordelingene av ressursene til fordel for de sivile sektorene.

Andreas Andersen var en som jobbet for dette, han mente at landstridskreftene ville få redusert betydning under den nye doktrinen samtidig som de sivile beredskapstiltakene fikk økt betydning. Andersen prøvde å få drøftet dette i Forsvarsrådet, men lyktes ikke. Videre forsøkte Andersen å vise regjeringen behovet for omprioritering. Han stilte forslag om

⁸³ Skogrand, Kjetil, og Rolf Tamnes. *Fryktens likevekt. Atombomben, Norge og verden 1945-1970* s.19

⁸⁴ Skogrand, Kjetil, og Rolf Tamnes. *Fryktens likevekt. Atombomben, Norge og verden 1945-1970* s.35-36

⁸⁵ Sørli, Sigurd. *At alle deler av folket organiseres for krigens formål. Etableringen av det norske totalforsvaret 1914-1955* s.69

utarbeidelse av et eget totalforsvarsbudsjett. Statsminister Torp aviste forslaget. Andersens ønsket mest sannsynlig å vise den store ubalansen mellom militære og sivile bevilgninger for å få økte bevilgninger til den sivile sektoren.⁸⁶ I kapittel 7 ses det på noen av konsekvensene av for lite bevilgninger til sivil beredskap og i dette tilfellet følgene for de offentlige tilfluktsrommene.

Tidlig i 1955 ble et norsk forsvarsprogramutvalg opprettet for å vurdere Forsvarets målsetninger i lys av NATOs doktrineskifte. Utvalgets arbeid ble bare konsentrert rundt det militære forsvaret. For å bøte på dette startet Andersen et intenst arbeid med å få oppnevnt et lignende utvalg på sivil side. 5. februar 1955 tok Andersen opp saken med justisminister Jens Chr. Hauge, som ønsket at Andersen skulle utarbeide saken. I april la Andersen frem at «behovet for en ny planlegging under hensyntagen til de påregnelige virkninger av kjernefysiske våpen er like stor, om ikke større i de sivile sektorer av totalforsvaret.»⁸⁷ Senere dette året ble spørsmålet drøftet flere ganger i Regjeringens sikkerhetsutvalg, RSU. I løpet av sommeren opprettet Hauge en arbeidsgruppe av etatssjefer fra Totalforsvaret og innen september skulle en innstilling foreligge slik at den kunne brukes under budsjettbehandlingen samme år.⁸⁸ Som følge av den korte arbeidstiden ble innstillingen mer generell enn detaljert og en ny innstilling skulle komme senere. Likevel konkluderte arbeidsgruppen med at NATOs nye doktriner også måtte være gjeldene for Norge. Derfor burde den norske beredskapsplanleggingen revideres og bringes i samsvar med alliansens forutsetninger. Særlig burde Norge planlegge for den kritiske 30-dagerfasen etter et krigsutbrudd. I tillegg måtte beredskapstiltakene gjennomgås for omprioriteringer. De tiltakene som tok sikte på «å avverge eller avbøte skadevirkninger i områder som antas truet av angrep med kjernefysiske våpen»,⁸⁹ skulle gi høyest prioritet. Med bakgrunn i dette la gruppen frem et forslag til en femårs plan med en økning på om lag 500 millioner kroner sammenliknet med de foregående fem årene.⁹⁰ Andersen fikk tydelig støtte fra arbeidsgruppen om at forholdet mellom militær

⁸⁶ Sørli, Sigurd. *At alle deler av folket organiseres for krigens formål. Etableringen av det norske totalforsvaret 1914-1955* s.70

⁸⁷ Sørli, Sigurd. *At alle deler av folket organiseres for krigens formål. Etableringen av det norske totalforsvaret 1914-1955* s.70

⁸⁸ Arbeidsgruppen inkluderte i tillegg til etatsjefer personer fra Forsvarsdepartementet, Forsvarsstaben og Forsvarets forskningsinstitutt

⁸⁹ Sørli, Sigurd. *At alle deler av folket organiseres for krigens formål. Etableringen av det norske totalforsvaret 1914-1955* s.71

⁹⁰ Femårsperioden var fra 1. juli 1956 til 30. juni 1961

og sivil sektor i totalforsvaret måtte ses på, de fremhevet at de sivile sektorer av totalforsvaret ville spille en stadig større rolle for samfunnets motstandsevne under en krig.

3.5 Koordineringsrådet for sivil beredskap

Optimismen for den sivile beredskapen ble forsterket når et koordineringsorgan ble besluttet opprettet. Schei-utvalget hadde allerede i 1953 fremhevet de uklare ansvarsforholdene og ofte uhensiktsmessige oppgavefordelingen som preget det sivile beredskapsarbeidet. Da Andreas Andersen tok initiativ i desember 1955 for å få opprettet et slikt organ hadde han flere gode grunner til dette. For det første mente han at det var et behov for en fastere kontakt på et overordnet plan mellom de sivile sektorene. For det andre ville dette også være en fordel for regjeringen, fordi de sivile sjefene kunne utarbeide forslag til innbyrdes prioriteringer. For det tredje mente han at dette også ville være gunstig for det militære forsvaret med en bedre samordning av den sivile beredskapsplanleggingen. For det fjerde ville dette styrke en mer helhetlig totalforsvarsplanlegging som ville være en fordel for alle.⁹¹

Det var likevel ikke de nasjonale behovene som førte til opprettelsen av et koordineringsråd for sivile beredskap. Det var et NATO-vedtak, måneden før opprettelsen som sa at alle medlemslandene måtte ha en overordnet komité for sivil beredskapsplanlegging.⁹² Dette var hovedforklaringen på hvorfor saken ble løst så hurtig. Koordineringsrådet for sivil beredskap ble opprettet ved kongelig resolusjon i januar 1956 og ved opprettelsen fikk den sivile beredskapen et organ for å lede og samordne arbeidet. Likevel ble ikke bevilgningene de neste fem årene slik som arbeidsgruppen hadde foreslått i sin innstilling. Ressursfordeling mellom den sivile søylen og den militære søylen ble som den hadde vært tidligere, og bakgrunnen var fortsatt at den militære beredskapen ble antatt å ha større avskrekkende effekt. Omstillingsprosessen som var nødvendig for å tilpasse den sivile beredskapen til den nye doktrinen ble ikke løst og kom derfor til å prege totalforsvaret i mange år fremover.

⁹¹ Rønne, Helle Kristiane. *Hver på sin tue, Totalforsvaret 1955-1970*. s.24-25

⁹² Sørli, Sigurd, og Helle K. Rønne. *Hele folket i forsvar. Totalforsvaret i Norge frem til 1970* s.127

3.6 Oppsummering

Den internasjonale spenningen etter andre verdens krig hevet interessen for landets beredskap. Frem til 1948 var mye under planlegging, men etter dette ble planene omsatt i praktiske tiltak. Det militære forsvaret ble prioritert, men i Forsvarskommisjonenes innstilling ble totalforsvarets sivile ledd fremhevet.

For at nasjonen ikke skulle oppleve et lignende senario som ved angrepet i 1940 ble totalforsvaret opprettet. De fem sivile sektorene skulle påse at økonomien ble brukt på en best mulig måte, at regjeringen var forberedt hvis landet kom i en krigssituasjon. Likeså at alt innenfor helse og beskyttelse var planlagt og forberedt. I tillegg til at folket var opplyst og dermed hadde både evne og vilje til å forsvare landet.

I den sivile sektoren var det Sivilforsvaret og Politiet som hadde høyst prioritert. Etter hvert fulgte det en større interesse også for de øvrige feltene. Doktrineendringene som kom i perioden 1953 -1955 endret mye, spesielt for Sivilforsvaret, men gav ikke den økonomiske utviklingen som mange andre aktører innenfor sivil beredskap hadde håpet for totalforsvarsutviklingen.

Kapittel 4

Sivilforsvarets utvikling, ansvarsområder og organisering fra 1948 til 1989

Hovedfunksjonen til Sivilforsvaret i totalforsvarssystemet var å begrense de menneskelige og materielle skadene ved krigshandlinger. Dette skulle gjøres gjennom fem tiltak: opplysning, varsling, krigsutflytting, tilfluktsrom og hjelpestyrker.⁹³ I dette kapitlet ses det på hvordan Sivilforsvaret ble organisert både nasjonalt og lokalt, samtidig som vi følger en kronologisk utvikling.

Sivilforsvaret ble etablert etter andre verdens krig, men hadde sin bakgrunn i det sivile luftvern. Det sivile luftvern ble opprettet på midten av 30-tallet.⁹⁴ Beretninger om sivile bombing under den spanske borgerkrigen og økt usikkerhet rundt Norges nøytralitet medførte til slutt at de militære fikk gjennomslag for et sivilt luftvern.⁹⁵

4.1 Opprettelse av Sivilforsvaret

Sivilforsvarets opprettelse startet med lov av 10. juli 1936 om sivilt luftvern og midlertidig lov av 21. februar 1947. I desember 1948 i forbindelse med beredskapsbevilgninger vedtok Stortinget en fireårsplan for Sivilforsvarets utbygging.⁹⁶ Denne sammen med et Stortingsvedtak fra 3. juni 1947 dannet det organisasjonsmessige grunnlaget for oppbyggingen av Sivilforsvaret.⁹⁷ Likevel gikk det lang tid før organisasjonsplanen ble

⁹³ Sivilforsvarsloven §1 Hentet fra Norsk Sivilforsvarsblad nr. 3 1966: «Sivilforsvarets oppgave er å planlegge og iverksette tiltak av ikke militær art, som tar sikte på å forebygge skade på sivilfolket ved krigshandlinger eller råde bot på slik skade, og som ikke ved særskilt bestemmelse er lagt til annen myndighet. I den utstrekning og på de vilkår som Kongen bestemmer, skal sivilforsvaret også hjelpe til med å forebygge og råde bot på skader som ikke skyldes krigshandlinger.» (Norsk Sivilforsvarsblad 1966)

⁹⁴ Bakgrunnen var det nye stridsmiddelet flyet. Under første verdenskrig ble flyet tatt i bruk som stridsmiddel. Det ble benyttet hovedsakelig til rekognosering, men ble også brukt til angrep. Teorier om at massive flyangrep mot strategisk viktige mål ville være avgjørende i en krig, vokste frem. Blant folk vokste det frem en frykt blant annet hvis flyene skulle ta med seg giftgass for bruk mot befolkningen. Dette gjorde at viljen for å beskytte sivilbefolkningen økte. I Norge var det den militære forsvarsledelsen og noen enkelte offiserer som først tok initiativet til å forberede sivile beredskapstiltak mot denne typen trusler. Dette ble ikke prioritert på politisk hold. En av grunnene var at man ikke anså norske byer som utsatt for bombing på grunn av avstanden til det europeiske kontinentet. I tillegg ble luftvernet nedprioritert fordi militære forhold ikke var det beslutningseliten prioriterte. Derimot endret folks holdning seg til luftvern, mange så at faren for flyangrep kunne ramme dem selv. Det folkelige engasjementet kunne ikke neglisjeres av Stortinget og dermed ble det økt satsing på luftverntiltak. I august 1937 ble det ved kongelig resolusjon vedtatt nye bestemmelser for det sivile luftvernet.

⁹⁵ Sørli, Sigurd, og Helle K. Rønne. *Hele folket i forsvar. Totalforsvaret i Norge frem til 1970* s.37

⁹⁶ 4-årsplanen for Sivilforsvarets oppbygging skulle vare fra 1. juli 1949 til 30. juni 1953.

⁹⁷ St. meld. nr. 49 *Sivilforsvarets oppbygging*. (1952) Justis og politidepartementet.

vedtatt av Stortinget og ny lov om Sivilforsvaret. Først måtte arbeidet stilles i bero inntil den militære forsvarsordningen var lagt frem. I november 1949 kom innstillingen fra Forsvarskommisjonen. Da var den sikkerhetspolitiske situasjonen tilspisset og Norge var blitt medlem av NATO.⁹⁸ Dette kan likevel ikke ses på som de utløsende årsakene for planene med Sivilforsvaret, da dette arbeidet hadde startet tidligere. Sivilforsvaret ble gitt en fremtredende rolle i det nye totalforsvaret sammen med det militære forsvaret og den samfunnsøkonomiske beredskapen.

Parallelt med dette var budsjetterminen 1949-50 formodet til å være den siste med ekstraordinære beredskapsbevilgninger, dette innebar betydelige reduksjoner i Sivilforsvarets budsjetttramme i forhold til utbyggingen som fireårsplanen hadde forelagt. Både Sivilforsvarssjef August Tobiesen og justisminister O.C. Gundersen var bekymret for den videre utbyggingen. Som nevnt tidligere endres dette med utviklingen i Korea sommeren og høsten 1950. Koreakrigen førte til ny beredskapslovgivning. For å belyse situasjonen kan møtereferatet til Forsvarsrådet som ble avholdt 6. juli 1950 anvendes.⁹⁹ Tilstede i møtet var Forsvarsrådets faste medlemmer i tillegg til flere løytnanter. Det var tydelig at rådet tok situasjonen alvorlig. Møtedeltakerne var enige om at begivenheten i Korea økte faren for krig betydelig. De trodde ikke Norge ville bli involvert i krig på daværende tidspunkt, og ville derfor ikke omdisponere Norges resursers umiddelbart. Men derimot bruke de neste ukene og månedene til å vurdere en mer langsiktig måte og se på hvordan øke Norges beredskap hurtigere. Spørsmålet Forsvarsrådet stilte var? «*Hva makter vi å gjøre uten at det svekker oss for mye økonomisk?*»¹⁰⁰ Det måtte påbegynne et arbeid med en plan for tiltak for å påskynde takten i oppbyggingen av forsvaret dersom Regjering og Storting ønsket dette. I tillegg måtte det utarbeides en plan for den sivile sektoren. Samarbeid med landets allierte om etterretning var essensiell og måtte fortsette. Det er tydelig å lese i referatet at deltakerne var preget av situasjonen. Justisminister O. Gundersen spør: «*Dersom russerne angriper med eksempelvis 200 fly, hvilken skade kan da bli gjort?*»¹⁰¹ Møtet diskuterte i etterkant både utflyttings - evakueringsplaner og tilfluktsrom. Denne beredskapen var langt ifra klar og det trengtes måneder for å få dette på plass.

⁹⁸ Lundestad, Geir. *Øst, vest, nord, sør. Hovedlinjer i internasjonal politikk 1945-1995* s.31-33

⁹⁹ Riksarkivet møtereferat fra Forsvarsrådet 6. juli 1950.

¹⁰⁰ Riksarkivet møtereferat fra Forsvarsrådet 6. juli 1950. s.2

¹⁰¹ Riksarkivet møtereferat fra Forsvarsrådet 6. juli 1950. s.15

Krigen i Korea påvirket beredskapsprogrammet og ny beredskapslovgivning som videre satte fart på totalforsvarsutbyggingen.¹⁰² Dette la grunnlaget for en ekspansiv vekst også for Sivilforsvaret.

4.2 Sivilforsvarets ansvarsområder

Sivilforsvarets rolle ble omfattende, både på det skadeforebyggende området og skadebøtende området. Under skadeforebyggende tiltak var det fire områder. Det første var krigsutflyttingsforberedelser, hensikten med disse var å tynne ut folketettheten særlig i de mest utsatte angrepsmål og større byer. Ved større luftangrep antok man at antall ofre ville være proporsjonal med områdets folketetthet. Det ble gitt regler for krigsutflytting ved kgl. res av 21. september 1951 i tillegg til lov av 21. februar 1947. De man planla å flytte ut av tettsteder med mer enn 3000 innbyggere ved krigsfare var: Barn til og med 14 år, mødre til barn under 11 år, gravide kvinner, ledsagere, gamle og syke. I alt var det tenkt at ca. 40 prosent av befolkningen i de anliggende byene skulle flyttes ut. Dette skulle skje på to måter, enten ved nærutflytting som var busstransport og lokalbåter, mens fjernutflytting skulle gjennomføres med jernbanetransport eller større ruteskip.¹⁰³ Dette krevde en svært tilrettelagt transportplan i tillegg til et nøye samarbeid både med tilflytningsområdet og det militære forsvaret. Dette var viktig fordi krigsutflyttingstransporten ikke skulle kolliderte med militære mobiliseringstransporter og at innkvarteringen skulle la seg gjennomføre. For å kunne gjennomføre utflytting var det mange involverte og konsekvensene betydelige. Forhold som ble berørt var blant annet: forsyninger, rasjonering, trygdespørsmål, helsetiltak og arbeidsmuligheter. For Sivilforsvaret var det nødvendig å samarbeide med flere andre offentlige institusjoner slik som direktorater for økonomisk forsvarsberedskap og beredskapsrådet for landets helsestell.

Det andre av de fire områdene under skadeforebyggende området var forskrifter om tilfluktsrom. «For folk som ferdes i gatene når flyalarmen går skal vedkommende kommune i henhold til lov av 21. februar 1947 § 10 skaffe offentlige tilfluktsrom».¹⁰⁴ I følge 4-årsplanen

¹⁰²<https://www.regjeringen.no/contentassets/47de92eb57784db390efa215c79f3544/1950-09-15-redegjorelse-om-beredskap.pdf> Lest 24.10.22 I forhandlinger på Stortinget 15. september 1950 sier Statsminister Einar Gerhardsen «Det er utbruddet av krigen i Kores som har gjort det nødvendig for Regjeringen å legge frem forslag om tiltak for å øke tempoet i utbyggingen av vårt beredskap».

¹⁰³ St. meld. nr. 49. *Sivilforsvarets oppbygging* (1952), s. 3

¹⁰⁴ Forsvarskommissjonen av 1946. Del 5 Forsvarets sivile hovedsektor (1949), s. 53

til Sivilforsvaret skulle det skaffes offentlige tilfluktsrom for 20 prosent av befolkningen i de 50 største eller mest utsatte byer. I alt for ca. 180 000 mennesker. Målet var at innen utgangen av 1953 skulle 75 prosent av tilfluktsrommene stå ferdige.¹⁰⁵

Tredje område var varsling av befolkningen. Når Stortingsmeldingen nr. 49. om Sivilforsvarets oppbygging ble lagt frem var det satt opp 690 varslingsapparater rundt om i Norge. Sivilforsvaret utdannet flymeldere som jobbet sammen med luftforsvaret. Alarmen skulle nå ut til 1, 25 millioner norske borgere og det var beregnet at befolkningen trengte 5 minutters varsel for å nå tilfluktsrommene.¹⁰⁶

Siste område under det skadeforebyggende området var blanding. Sivilforsvaret hadde ansvar for hurtig produksjon av blendingspapir, nødvendig fargestoff skulle være kjøpt inn og en plan for fordeling av papiret skulle være på plass.

Når det gjaldt skadebøtende tiltak var det beskrevet flere områder som Sivilforsvaret hadde ansvaret for. Dette var for å redde mennesker og verdier som ble utsatt ved luftangrep. Områdene var sanitet, rydningsavdelinger, brannvern avdelinger, gassvern avdelinger, ordens og sikkerhetsavdelinger og reparasjonsavdelinger i tillegg til sambandsavdelinger slik at meldinger og ordre kom fram.

For å kunne håndtere alle disse områdene og oppgavene samarbeidet Sivilforsvaret med brannvesen og politi i tillegg til frivillige organisasjoner som Norges Røde Kors og Norsk Folkehjelp. Mannskapsgrunnlaget for Sivilforsvaret var basert på tjenesteplikt og ved utgangen av 1955 var antallet rundt 50 000 utskrevet til de ulike utrykningsavdelingen, hva antallet var til de andre tjenestene som rodetjeneste, krigsutflytting, industrivern og husvern er uklart.¹⁰⁷ I tillegg førte utbyggingen til enorme materiellanskaffelser og byggearbeider. Det er anslått at Sivilforsvaret frem til 1955 hadde bestilt materiell til en verdi av 58,6 millioner kroner. Da var det satt opp 106 kommandoplasser, 186 alarmplasser, 22 magasiner og 14 fjernhjelpere. Av de planlagte tilfluktsrommene til 138 00 personer var det i 1955 plass til 101 500.¹⁰⁸

¹⁰⁵ St. meld. nr. 49. *Sivilforsvarets oppbygging (1952)*, s.4

¹⁰⁶ St. meld. nr. 49 *Sivilforsvarets oppbygging (1952)*, s.4

¹⁰⁷ Sørli, Sigurd. *At alle deler av folket organiseres for krigens formål. Etableringen av det norske totalforsvaret 1914-1955.* s.81

¹⁰⁸ Sørli, Sigurd. *At alle deler av folket organiseres for krigens formål. Etableringen av det norske totalforsvaret 1914-1955.* s.81

4.3 Sivilforsvarets organisasjonsoppbygging

Øverst i organisasjonen satt en sentral ledelse, der sjefen for Sivilforsvaret hadde det kommandomessige og administrative ansvaret. Myndighet og ansvaret var bestemt ved kongelig resolusjon 27. februar 1948 og ble gjengitt i Stortingsmeldingen nr. 49.1952 Sentralledelsen var direkte under justisministeren og delt på fire kontorer.

Organisasjonskontoret hadde ansvar for organisasjonen og øvelser. Hos det administrative kontoret lå personellsaker, juridiske spørsmål og regnskap. Byggearbeider hørte under det tekniske kontoret og i tillegg var det et innkjøps og material kontor. I tillegg lå Sivilforsvarets skole under sentralledelsen, skolen sørget for utdanning av befal til Sivilforsvaret.

Under den sentrale ledelsen var organisasjonen delt inn i fire sivilforsvarsdistrikt,¹⁰⁹ med hver sin regionale ledelse. Hvert distrikt ble ledet av distriktssjefene som hadde standkvarter i byene Oslo, Stavanger, Trondheim og Bodø. Disse distriktene skulle også sammenfalle med de militære kommandodistriktene. Oppgaver som lå til de fire distriktene var, forberedelser av krigsutflytting, føre overordnet tilsyn med sivilforsvarets oppbygging, organisasjon, materiell og øvelser innen distriktet, samt sørge for utdanning av lavere befal.

De fire distriktene ble videre delt inn i 54 sivilforsvarskretser, som tilsvarte Politiets distriktsinndeling. Politimestrene fikk derfor en todelt stilling, de var både politimester for eget distrikt, men også kretssjef for Sivilforsvarets styrker. Oppgavene var mange og ville berøre de enkelte borgerne, dette var evakuering, tilflytting, blanding og utskriving av rekvisisjoner.

De lokale sivilforsvarene var det laveste leddet i organisasjonen, de ble etablert i tettbygde strøk med et visst antall mennesker.¹¹⁰ Grensene ble trukket av departementet etter forslag fra kretssjefen. Hvis politimesteren ikke var leder i et lokalt sivilforsvar ble enten en statstjenestemann, en kommunal tjenestemann eller en privatperson oppnevnt til sjef. I tillegg til den hierarkiske strukturen var det 14 fjernhjelpeskolonner, som i en krigssituasjon skulle yte

¹⁰⁹ De fire sivilforsvarsdistriktene var: 1. Østlandet, 2 Sør og Vestlandet, 3 Trøndelag og 4 Nord-Norge. Disse distriktene skulle falle sammen med de nye militære kommandodistriktene. Distrikt 1 omfattet fylkene Østfold, Oslo-Akershus, Hedmark, Opland, Buskerud, Vestfold og Telemark. Distrikt 2 omfattet fylkene Aust-Agder, Vest-Agder, Rogaland, Hordaland samt Sogn og Fjordane. Distrikt 3 omfattet fylkene Nord-Møre og Romsdal, Sør-Trøndelag, Nord-Trøndelag og Helgeland i Nordland fylke. Distrikt 4 omfattet resten av Nordland fylke samt Troms og Finnmark. (St. meld. nr. 49. Sivilforsvarets oppbygging 1952, 1-2)

¹¹⁰ I Sør-Norge fra 1000 mennesker og oppover og i Nord-Norge fra 500 mennesker og oppover. I alt var det i 1952 135 lokale sivilforsvar. Grensene for de lokale sivilforsvar var fastsatt etter forslag fra kretssjefen og ville som regel omfatte hele kommuner. I 1952 bodde det 1,3 millioner mennesker i de lokale sivilforsvarene. (St. meld. nr. 49. Sivilforsvarets oppbygging 1952, 2)

hjelp til områder i nærheten. De var sammensatt av flere lokale sivilforsvar. Fjernhjelpen ble ledet av en fjernhjelpsjeff i hvert område. Se Sivilforsvarets oppbygning i vedlegg 8.

4.3.1 Nord-Norge Sivilforsvarsdistrikt

Nord-Norge Sivilforsvarsdistrikt ble opprettet ved Kronprinsregentens resolusjon 21. november 1947 og omfattet Nordland fylke unntatt Helgeland politidistrikt, samt Troms og Finnmark fylker. Personalet bestod av en distriktssjef, en adjutant og 2 kontorbetjenter. Under distriktet lå 9 sivilforsvarskretser, hver tilhørte et politidistrikt og med vedkommende politimester som kretssjef, med et varierende antall underliggende lokale sivilforsvar. I april 1950 var de fleste kretser og lokale sivilforsvar kommet godt i gang med arbeidet.¹¹¹

4.3.2 Bodø sivilforsvarskrets

Med bakgrunn i casen i denne oppgaven bruker jeg Bodø sivilforsvarskrets for å beskrive de lokale sivilforsvarskretsene. Kretssjefen i Bodø hadde tre lokale sivilforsvar under seg. Dette var Bodø, Fauske og Sulitjelma. De ulike lokale sivilforsvarene ble delt inn i ulike klasser. Klasse 1 var Narvik og Tromsø, mens Bodø ble lagt i klasse 2. Det var 29 lokale Sivilforsvar innenfor distriktet, dette varierte mellom landsdelene. Som rådgivende organ hadde lokalsjefen en lokal Sivilforsvarsnemd med representanter for vedkommende kommune. Almenbeskyttelsen var inndelt i de lokale sivilforsvar i ulike tjenestegrener. Disse grenene var brannverntjeneste, gassverntjeneste, orden og sikkerhetstjeneste, rydningstjeneste, sambands og varslingsstjeneste, sanitets og redningstjeneste i tillegg til andre oppsetninger som havnevern, vann og kloakk og elektrisitet med mere. I enkelte lokale sivilforsvar var noen av tjenestene organisert sammen.

De fleste kretssjefene, lokalsjefene og tjenestegrensjefene hadde i 1950 fått utdanning og kurs. I Bodø hadde også flere fått egne kurs for luftvaktpersonell gjennom Luftforsvaret. Disse ble flymeldere og representanter i samlestasjoner.¹¹² Bodø var på dette tidspunktet kommet så langt at det ble gjennomført øvelser i den nye kommandosentralen i tillegg til at de kunne tilby kurs for andre.

¹¹¹ Arkiv i Nordland. Bodø kommune Formannskapet Serie 250 Korrespondanse/saksdokument ordnet etter nøkkel XIV-C-4 -Luftvernet 1950. Rundskriv fra Nord-Norge Sivilforsvarsdistrikt med distriktssjef J.A. Dahle.

¹¹² Flymeldere var personell fra Sivilforsvaret kurset og jobbet sammen med Forsvarets personell som i sanntid hadde oversikt over truslene enten det gjaldt fly, raketter eller atomsituasjonen etter et eventuelt nedfall etter sprengning av atomvåpen.

Angående materiell var mye på plass, mens magasinforholdene var ikke like tilfredsstillende. Innen distriktet var det en del materiell som var overtatt etter det tidligere sivile luftvern. Mye var også ankommet det siste året, særlig innen brannvern, sanitet og redningsmateriell. Av bestilte materiell som senere ville bli levert var utstyr til kommandosentraler, som for eksempel F.M radiokortbølgemateriell, transportable feltrøngenapparater, lette gummidrakter og hærgassmasker. I alt var det kjøpt og planlagt anskaffet materiell for ca. 37 millioner kroner.¹¹³

I Bodø var både kommandoplassen og alarmplass ferdigstilt og 3 tilfluktsrom var ferdig utsprenget. Bodø hadde også midler til et ekstra tilfluktsrom i sentrum. Disse midlene ville imidlertid falle bort hvis ikke en brukbar plan ble godkjent før 1. juli 1950. Dette tas opp i kapitel 6 om tilfluktsrom i Bodø.

De fleste lokale sivilforsvarene hadde fått supplert sitt varslingsutstyr og distriktet hadde en representant i den militære sambandsnemden dette for å bli holdt underrettet om utbyggingen av varslingen i Nord-Norge. Det var de lokale sivilforsvarene selv som måtte planlegge og bygge ut sine samband. Planene for fjernsamband var under arbeid på sentralt hold og endelige planer var ikke fastsatt.

Gjennom å bruke denne kilden illustreres det omfattende ansvaret Sivilforsvaret fikk for å sikre den sivile beredskapen i Norge på femtitallet.¹¹⁴ I tillegg sier det en god del om ansvarsområdet til Nord-Norge Sivilforsvarsdistrikt, som førte et overordnet tilsyn med sivilforsvarets oppbygging, organisasjon, materiell og øvelser innenfor distriktet. Bodø sivilforsvarskrets var i mars 1950 en av kretsene i nord som var kommet lengst med oppbygningsarbeidet.

4.4 Bedre samordning for Sivilforsvaret

I 1953 kom en egen sivilforsvarslov og året etter gav Stortinget tilsagn til en egen organisasjonsplan for Sivilforsvaret. Dette fikk stor betydning for det videre arbeidet som fra da var basert på et bedre og faster grunnlag. I 1954 ble det også opprettet et eget

¹¹³ Arkiv i Nordland. Bodø kommune Formannskapet Serie 250 Korrespondanse/saksdokument ordnet etter nøkkel XIV-C-4 -Luftvernet 1950. Rundskriv fra Nord-Norge Sivilforsvarsdistrikt med distriktssjef J.A. Dahle.

¹¹⁴ Arkiv i Nordland. Bodø kommune Formannskapet Serie 250 Korrespondanse/saksdokument ordnet etter nøkkel XIV-C-4 -Luftvernet 1950. Rundskriv fra Nord-Norge Sivilforsvarsdistrikt med distriktssjef J.A. Dahle.

sivilforsvarsråd med representanter fra ulike institusjoner som var relevante for Sivildforsvaret, dette bedret samordningen på beredskapsområdet.¹¹⁵

Internasjonalt var det også utvikling på sivilforsvarområdet. Fra 1950 ble det i økende grad trukket opp retningslinjer for NATO medlemslandene, dette påvirket også utviklingen av Sivildforsvaret. I 1952 blir det opprettet en alliert sivilforsvarskomiteé, der ble det lagt til rette for deling av ideer mellom landene, noe som den norske sivilforsvarsledelsen så positiv på.¹¹⁶ Derimot var de mer skeptisk til forslaget om en standardisering av NATO-landenes sivilforsvar. For Norge sin del ville ulempene kanskje ha vært større enn fordelene siden utbyggingen var kommet langt i Norge. I tillegg til NATO samarbeid jobbet Norge særlig tett med Storbritannia og Sverige, dette hadde en sammenheng med det tette samarbeidet under andre verdenskrig.¹¹⁷

4.5 Trussel om atomkrig påvirker Sivildforsvaret

Etter innføringen av doktrinen massiv gjengjeldelse fra 1954 ble trusselbildet fullstendig endret, og Sivildforsvaret måtte endre kursen. Det hadde vært en formidabel utvikling innen både fly og våpenteknologi. Områder langt bak en frontlinje var mer sårbar og vanskeligere å forutse. For å håndtere de nye forutsetningene oppnevnte Justisdepartementet i 1957 en Sivildforsvarskomite som i to år jobbet med den nye trusselen. I denne perioden skjer det ikke noen endringer med organisasjonen, men arbeidet med å forberede en atomkrig startet opp. Det var et behov for å endre planene for å kunne stå imot et angrep med atomvåpen både når det gjaldt dimensjonering av tilfluktsrom og radioaktiv forurensning.

I juni 1957 møtes Forsvarsrådet og beredskapssituasjonen i Sivildforsvaret var på agendaen. Der tok justisministeren opp vanskelighetene med å oppfylle sine forpliktelser med å bygge nok tilfluktsrom.¹¹⁸ Situasjonen var at det pr. 31.12.1956 bare var tilfluktsrom til ca. 50 000 mennesker. Under arbeid, altså ferdig utsprengt eller ferdig støpt var det plasser for vel 107 000 personer, mens kravet var plasser til 180 000. Fullføringen var kommunenes ansvar og i møtet ble det diskutert at Sivildforsvaret hadde innstendig bedt kommunene om å komme i

¹¹⁵ Sørli, Sigurd. At alle deler av folket organiseres for krigens formål. Etableringen av det norske totalforsvaret 1914-1955. s.82

¹¹⁶ Sørli, Sigurd. At alle deler av folket organiseres for krigens formål. Etableringen av det norske totalforsvaret 1914-1955. s.82

¹¹⁷ Sørli, Sigurd. At alle deler av folket organiseres for krigens formål. Etableringen av det norske totalforsvaret 1914-1955. s.82

¹¹⁸ Riksarkivet. Referat fra Forsvarsrådet. 6.6-1957 s. 39

mål med arbeidet. For å nå målet på 180 000 måtte det planlegges flere tilfluktsrom og mer penger.¹¹⁹ Konklusjonen fra møtet var at det for Sivilforsvaret var en rekke mangler som det ville ta tid å få rettet opp i. Likevel ble det prioritert noen oppgaver, blant disse fullføring av offentlige tilfluktsrom etter gjeldende planer. Det at Forsvarsrådet hadde beredskapssituasjonen opp som et eget punkt viser at det på høysete nivå ble anset som svært viktig og av stor betydning for totalforsvaret som helhet. Denne problemsstillingen gjaldt hele landet, også Bodø, som kapitel 6 vil dreie seg om.

4.6 Sivilforsvarets informasjonstjeneste

Det ble i perioden frem til 1960 satset på å gi informasjon til befolkningen. For at Sivilforsvaret skulle kunne løse sine oppgaver tilfredsstillende var de avhengig av befolkningen. Et første vilkår for en slik medvirkning var at folk hadde kunnskap om Sivilforsvaret og hvilke oppgaver de hadde. I 1958 blir derfor Sivilforsvarets informasjonstjeneste opprettet. Det var i tillegg viktig at befolkningen var informert om ulike beskyttelsestiltakene og hvordan de burde opptre i en krigssituasjon, samtidig måtte dette balanseres slik at det ikke gav grobunn for angst og nervøsitet i befolkningen.¹²⁰ På dette området var det store diskusjoner om hvor detaljert informasjon innbyggeren burde få tilgang til. I kapitel 6 vil denne problemstillingen tas opp.

4.7 Innstilling fra Sivilforsvarskommisjonen

I 1959 forelå Sivilforsvarskomiteens innstilling og den var bygget på Forsvarsstabens syn på den totale atomkrig og at fienden ville slå til der de anså Norge svakest, «*nemlig der de objekter hvor terrorangrep lettes kan skape panikk og ettergivenhet*».¹²¹ Uttalelsen siktet særlig til bombing i sivile befolkningssentra. Komiteen skulle foreta en analyse av sivilforsvarets oppgaver i de kommende årene og trekke opp prinsipielle retningslinjer for effektivisering av sivilforsvaret med bakgrunn i nye våpen og i forhold til de andre sektorene i totalforsvaret. Særlig skulle de utrede oppgavene og kravene som virkningene av de nye masseødeleggelsesvåpen stilte Sivilforsvaret ovenfor.

Sivilforsvarskommisjonens konklusjon kan oppsummeres i åtte punkter. Først og fremst måtte sivilforsvarsplanleggingen samordnes med de øvrige totalforsvarsorganene. For det

¹¹⁹ Riksarkivet. Referat fra Forsvarsrådet. 6.6-1957 s. 32

¹²⁰ Rønne, Helle Kristiane. *Hver på sin tue, Totalforsvaret 1955-1970*. s.144

¹²¹ Sivilforsvarskomiteens innstilling av 1957 (1959), s.23

andre var det viktig at det ble tatt sivilforsvarshensyn i forbindelse med samfunnets ordinære fredsplanlegging, slik som byplanlegging, forsyninger og kommunikasjoner. For det tredje var utdannet personell for å lede og forberede innsatsen av Sivilforsvarets mobiliseringsstyrker i krig. For det fjerde måtte mobiliseringsstyrkene også være i stort nok antall og trente. Det femte punktet handlet om skadeforebyggende tiltak, dette måtte forberedes eller gjennomføres i fredstid. Viktigst under dette punktet var bygging av beskyttelsesrom, planer for spredning av befolkningen og organisering av varsling. Neste punkt tok for seg de skadebøtende tiltakene for å redde menneskeliv, slik som rydnings og ambulanseoppdrag, på dette området la kommisjonen sterk vekt at dette måtte ikke neglisjeres. Det sjuende punktet handlet om at lokale forvaltningsorganer og at særlig kommunene måtte tas med i sivilforsvarsplanleggingen. Siste og åttende punkt handlet om permanent opplysningsvirksomhet som skulle hjelpe sivilbefolkningen til selvhjelp.¹²²

For å kunne realisere komiteens omstillingsforlag var det nødvendig med en sterk og effektiv ledelse. Arbeidet med dette ble innledet i desember 1958 da Justisdepartementet nedsatte et utvalg for å klargjøre ansvarsforholdet mellom departementet og Sivilforsvarets sentralledelse. Utfallet ble at fra 1. juli 1960 ble sentralledelsen organisert som et frittstående direktorat, ledet av sjefen for Sivilforsvaret. Staben i direktoratet økte fra 39 til 63 stillinger i perioden 1960 til 1969.¹²³ Likevel gikk omstillingen i sivilforsvarssystemet tregt. Det var fra komiteens innstilling et ønske om å effektivisere alle ledd i sivilforsvarssystemet og styrke samarbeidet med andre deler av totalforsvaret. Dette skulle gjøres med å innføre større enheter innenfor samme fylke. Sammenslåingen skulle sikre bedre planlegging og gjennomføring av sivilforsvarstiltakene i de enkelte kretsene og ble vedtatt i juni 1962. For å klare omstillingene måtte det også utdannes mer personell, dette tok også lengre tid enn forutsatt. For å bøte på befalsunderskuddet vedtok Stortinget i budsjettene for 1965 og 1966 en drastisk økning av befalets grunnopplæring og etter hvert tok den seg opp.¹²⁴ Et tredje område som gikk langsomt var arbeidet med å få mobiliseringsstyrkene innsatsklare. I 1959 var den samlede mobiliseringsstyrken ca. 49 000, mens målsetningen var 55 000.¹²⁵ I tillegg tok det tid å få kurset styrken slik at kvaliteten var tilstrekkelig.

¹²² Sivilforsvarskomiteens innstilling av 1957 (1959), s. 44-45

¹²³ Sørli, Sigurd, og Helle K. Rønne. *Hele folket i forsvar. Totalforsvaret i Norge frem til 1970* s.177

¹²⁴ Sørli, Sigurd, og Helle K. Rønne. *Hele folket i forsvar. Totalforsvaret i Norge frem til 1970* s.180

¹²⁵ Sivilforsvarskomiteens innstilling av 1957 (1959), s. 92-93

Det fjerde området der omstillingen gikk tregt og mest interessant i denne oppgaven var på det skadeforebyggende området. Sivilforsvarskomiteen hadde gått inn for en dramatisk økning av utbygging i tillegg til kvalitative utbedringer. Fremdeles skulle to tredjedeler av utgiftene ifølge forslaget dekkes av staten, resten av kommunene. Kommunal og arbeidsdepartementet var imidlertid skeptisk til om kommunene ville ha råd til å finansiere slike massive utbygginger.¹²⁶ For å se på dette ble det i perioden 1959 til 1962 oppnevnt flere dekningsromutvalg. Utvalgene som ble satt skulle se på forskjellige løsninger, men som vi skal se hjalp ikke dette på utbyggingen. Et av utvalgene så spesielt på trusselen om radioaktivt nedfall og foreslo at departementet kunne påby bygging av offentlige dekningsrom i tilflyttingskommuner hvor de mente det var påkrevd. Med hensyn til private tilfluktsrom anbefalt utvalget å beholde de regler og plikter som allerede eksisterte. Forslagene hjalp ikke på utbyggingen og målsetningen fra 1948 om 180 000 plasser innen 1954 var i 1966 ennå ikke nådd. Da var det totale antall plasser i offentlige tilfluktsrom 148 500.¹²⁷

Hva var årsaken til at realiseringen av Sivilforsvarskommisjonen innstillinger gikk så langsomt? Jo, først og fremst på grunn av for lave bevilgninger, selv om disse øker utover 1960-tallet. I tillegg er det trolig at tendensen til nedtoning av storkrigsalternativet og atomfaren utover på 1960-tallet påvirket de dette. Selv om det ikke førte til endringer i Sivilforsvarets planleggingsgrunnlag, kan det antas at den økende usikkerheten vedrørende de eksisterende forutsetningene påvirket farten på omstruktureringen. En annen forklaring er rett og slett at organisasjonen var blitt stor og kompleks, noe som også ses på i kapitel 6.

4.8 Reorganisering 1967-1980

4.8.1 Eget direktorat i 1970

Tilbake i 1956 ble det opprettet et koordineringsråd for sivilt beredskap. Bakgrunnen var den store utvidelsen av det sivile beredskapsapparatet som kom etter krigsutbruddet i Korea. Rådet fikk ikke utøvende myndighet selv om det hadde store og vanskelige samordningsoppgaver. Utover på 1960-tallet ble totalforsvaret større og mer fragmentert og det oppstod et behov for et sentralt myndighetsorgan som kunne samordne, ta initiativ, planlegge, delegere ansvar og ta beslutninger. Mangelen på dette førte til at det i januar 1967 ble oppnevnt et

¹²⁶ Sørli, Sigurd, og Helle K. Rønne. Hele folket i forsvar. Totalforsvaret i Norge frem til 1970. s.180

¹²⁷ Arkiv i Nordland, Arkivboks 142, Norsk Sivilforsvarsblad 1966, s.20

embetsmannsutvalg under Andreas Andersen.¹²⁸ Foruten han bestod utvalget av representanter fra departementene, Statsministerens kontor, Sivilforsvaret og Forsvarsstaben. Utvalget skulle se på tre ting. For det første skulle de vurdere om de oppgavene de enkelte beredskapsorganene på sentralt nivå hadde, var fornuftig avgrenset. Videre om oppgavene ble behandlet hensiktsmessig og av det rette organet i tillegg se på om samarbeidet mellom organene fungerte. For det andre skulle utvalget komme med forslag til endringer, hvis det ble sett på som nødvendig. I tillegg skulle utvalget foreslå plassering til et nyopprettet organ. Ekstraordinær reparasjons og utbyggingstjeneste. I september samme år kom utvalgets innstilling, som blant annet gikk inn for store strukturelle endringer i totalforsvarsorganisasjonen. Det var behov for et nytt organ for den administrative beredskapsplanleggingen, blant annet fordi beredskapsarbeidet var blitt omfattende. Organet skulle følge regjeringen i krig og innlemmes i fellesekretariatet i regjeringens krigskvarter. Utvalget var i tvil om hvor det burde plasseres i fredstid, men fant flest fordeler med å plassere det under Justisdepartementet. Store deler av den administrative beredskapen lå allerede under dette departementet. Organet fikk navnet Direktoratet for sivilt beredskap og var et frittstående direktorat som skulle ha ansvaret for det økonomiske forsvaret og Sivilforsvaret. Hensikten var å få en mer smidig og rasjonell utnyttelse av administrasjonsapparatet og føre til bedre balanse mellom de sivile og militære sektorene i totalforsvaret. Det oppstod flere motforestillinger mot dette, men mange i utvalget mente at en samling av den sivile beredskapen i et nytt organ ville bidra til en mer helhetlig beredskapsplanlegging og til mer effektiv samordning av virksomheten. I tillegg forenkle overgangen fra fred til krig.¹²⁹

I desember 1969 anbefalte Statsministerens kontor i samarbeid med de berørte departementene at direktoratet ble organisert med to avdelinger, en for administrativt og økonomisk beredskap og en for sivilforsvar. Direktoratet skulle gå ut ifra Sivilforsvarets sentralløstelses struktur, siden dette var den største organisasjonen. Sivilforsvarsavdelingen ble foreslått delt inn i seks kontorer: sivilforsvarsplankontoret, administrasjonskontoret, organisasjons og utdanningskontor, innkjøpskontor og to tekniske kontorer. 12. juni 1970 ble Direktoratet for sivilt beredskap besluttet opprettet og 1. juli to uker senere var virksomheten i gang.

¹²⁸ Sørli, Sigurd, og Helle K. Rønne. Hele folket i forsvar. Totalforsvaret i Norge frem til 1970. s.192-196

¹²⁹ Sørli, Sigurd, og Helle K. Rønne. Hele folket i forsvar. Totalforsvaret i Norge frem til 1970. s.194

I 1974 ble det oppnevnt et utvalg med fylkesmann Erling Anger som formann. Utvalget skulle vurdere det sivile beredskaps oppgaver og organisasjon. I 1976 kom den første utredningen hvor det særlig handlet om organiseringen av det sivile beredskapsarbeidet og fremmet forslag om endringer. Det ble fra utvalget lagt stor vekt på fremme ordninger som skulle føre til at beredskapspersonell og de ressursene rundt ble utnyttet best mulig. Utvalget fremhevet at organiseringen mellom beredskapsorganer både sentralt og på fylkesnivå måtte bedres. Fagmyndigheter på alle plan også kommuneadministrasjon måtte trekkes sterkere inn i beredskapsarbeidet. Samarbeidet mellom beredskapsorganene og fagorganene måtte bli utvidet og effektivisert. Utvalget foreslo at landsdelsberedskapskontorene og sivilforsvarsdistriktene ble nedlagt og at fylkesmennene ble tillagt nye oppgaver.¹³⁰

Utredning nummer to fra beredskapsutvalget kom i 1979. Den påpekte at en systematisk og rasjonell langtidsplanlegging for alle de sivile sektorene var nødvendig og måtte rulleres hvert fjerde år, med start i 1981. Målet for Sivilforsvaret var å opprettholde den beredskapen som organisasjonen hadde bygd opp frem til 1972.¹³¹ Status for de offentlige tilfluktsrommene var 1. januar 1978 at det var bygget offentlige tilfluktsrom for 0,2 millioner, mens målet var 400 000 plasser fordelt på 100 kommuner. Nært halvparten av de offentlige tilfluktsrommene tilfredsstilte ikke gjeldene krav til ventilasjon og sikring.¹³²

En skulle tro at etter to utredninger og stort fokus på effektivitet og samhandling skulle forholdene bli bedre, men gjennom de tilgjengelige kilden kommer det ikke frem at situasjon ble bedre på 80-tallet.

4.8.2 Landsdelsberedskapskontorene overføres til Fylkesmannen

Ved St.prp. nr. 1 for budsjetterminen 1979 om endret organisering av sivilt beredskapsarbeid ble det endelig avgjort at sivilforsvarsdistriktene og landsdelsberedskapskontorene skulle nedlegges. Det var et behov for å etablere et sivilforsvarelement på fylkesnivå og derfor unødvendig å opprettholde både en distrikts og fylkesorganisasjon for sivilforsvaret.¹³³ Det ble ansett som naturlig at Fylkesmannen skulle være Regjeringens fremste representant i

¹³⁰ St. prp. nr. 1. Tillegg nr. 21. *Om endret organisering av sivilt beredskapsarbeid m.v (1978-1979)*, s. 3

¹³¹ Norges offentlige utredninger. NOU 1979 om *Sivilt beredskap*. Avgitt til Statsministeren i februar 1979. Universitetsforslaget. S. 62

¹³² Norges offentlige utredninger. NOU 1979 om *Sivilt beredskap*. Avgitt til Statsministeren i februar 1979. Universitetsforslaget s. 8 og s. 63

¹³³ St. prp. nr 1. Tillegg nr. 21. *Om endret organisering av sivilt beredskapsarbeid m.v (1978-1979)*, 14

fylket og dermed kom hovedansvaret for den sivile beredskapen på fylkesnivå både i fred og krig. Fordi flere oppgaver ble flyttet til fylkesberedskapskontorene, måtte disse kontorene styrkes. Det ble både opprettet nye stillinger, men også overført personell fra landsdelsberedskapsorganer som ble nedlagt.

I denne perioden ble det vurdert om det skulle være en egen lov om kommunalt beredskap, men det ble funnet unødvendig utover de foreliggende lovbestemmelsen som lå fra før. Sentraladministrasjonen i kommunene skulle fortsette å danne det apparatet som var nødvendig for å ivareta den beredskapsmessige virksomhet. Likevel kunne de kommunene med behov, ha eget personell med beredskap som hovedbeskjeftigelse.¹³⁴

Fylkesmannen hadde fra før en sentral rolle i det sivile beredskap, men fikk fra nå utvidede beredskapsoppgaver i fredstid. De skulle blant annet fra nå føre tilsyn og instruksjonsmyndighet overfor de 53 sivilforsvarskretsene som eksistert.¹³⁵

4.9 Status for Sivilforsvaret 1980-1989

I 1981 kom nok en ny Stortingsmelding nr. 77 om sivil beredskap. Denne kom på bakgrunn av de to utredninger og hadde som formål å gi en framstilling av statusen for sivil beredskap og hvordan det var tenkt styrket i årene fremover. Oljekrisen i 1973-74 avdekte at beredskapsordningen burde kunne møte kriser i fredstid. I meldingen kom det også frem at Sivilforsvarets beredskap på flere områder var lavere da enn den tidligere hadde vært. Dette gjaldt blant annet plasser i tilfluktsrom. Dette var på grunn av at plikten til å bygge private tilfluktsrom i boliger var falt bort. Flere kommandoplasser og alarmplasser var for dårlige, noen så dårlige at de burde nedlegges.¹³⁶ Mye av Sivilforsvarets materiell var i ferd med å nå utløpsdato. Dette gjaldt folkegassmasker og lageret av atropin.¹³⁷ I tillegg ble det i meldingen foreslått å redusere utrykningsstyrkene hvis bevilgningene ikke økte. Det ble også foreslått å gjøre begrensninger i omfanget av krigsutflyttningsplanleggingen.¹³⁸ På bakgrunn av dette ble langtidsplanene for perioden 1982-85 utarbeidet, og deretter ble denne planen rullert årlig og justert etter erfaringene som kom. I perioden 1986-89 ble anskaffelser av materiell prioritert

¹³⁴ St. prp. nr 1. Tillegg nr. 21. *Om endret organisering av sivil beredskapsarbeid m.v (1978-1979)*, s. 15

¹³⁵ St. prp. nr 1. Tillegg nr. 21. *Om endret organisering av sivil beredskapsarbeid m.v (1978-1979)*, s.16

¹³⁶ St. meld. nr. 77. *Om det sivile beredskap (1980-81)*

¹³⁷ Lageret av atropin mot nervegass måtte på begynnelsen av 80-tallet skiftes ut på grunn av rust på injektorene.

¹³⁸ St. meld. nr. 77. *Om det sivile beredskap (1980-1981)*

foran øvelser og det ble lagt vekt på å kjøpe materiell som ikke kunne skaffes i en beredskapssituasjon, slik som gassmasker for barn og måleutstyr for radioaktiv stråling.¹³⁹

4.10 Oppsummering

Frem til 60-tallet vokste Sivilforsvaret, men fra midten av 50-tallet skjerpes beredskapen med bakgrunn i frykten for en atomkrig. Flere stortingsmeldinger blir etter hvert lagt frem og effektivisering og ulike tiltak og mål ble trukket opp. Likevel viste det seg at mange av disse målene ikke ble nådd. Ved inngangen til 1980-årene gjensto ennå mye for å nå dem.

Hvorfor ble ikke målene nådd? Med en usikker internasjonal periode på 50 og 60 tallet vokste Sivilforsvaret raskt og oppgavene organisasjonen fikk var mange. Når doktrinene også endres kan en forklaring være at Sivilforsvaret fikk flere oppgaver enn det som kunne håndteres og administreres på en god og strukturell måte. Når i tillegg ansvar flyttes mellom ulike aktører fører dette til endringer som ikke lar seg løse hverken raskt eller enkelt. Mange av tiltakene var kostnadskrevende og ble ikke fulgt opp med nok ressurser. Noen av utfordringer som fremkommer her, vil tas opp i kapittel 6, der skal det se nærmere på hvordan arbeidet med de offentlige tilfluktsrommene i Bodø foregikk.

I neste kapittel ses det på Bodøs militære rolle.

¹³⁹ St. meld. nr. 52. *Langtidsplan for det sivile beredskap (1988-89)* s.9

Kapittel 5

Bodøs militære rolle og betydning

Bodø er valgt som case i denne oppgaven. Den nordnorske havnebyen gjennomgikk store endringer under den kalde krigen og ble etter hvert definert som en utsatt by. Bakgrunnen var at både hovedflystasjonen og den sentrale militære ledelsen ble etablert der. I dette kapitlet skal vi se på hvorfor byen ble militarisert.

5.1 Bakgrunnen for amerikanernes interesse i Norge

Norges strategiske betydning ble knyttet opp mot beliggenheten i forhold til land og havområdene rundt seg. Betydningen av at regionen lå i den korteste akse mellom USA og sentrale deler av Sovjetunionen ble etter hvert essensiell. Skandinavia så man for seg ville bli et område med overflygning både for sovjetiske kjernefysiske angrep mot USA, men også motsatt. Dette gjaldt både bombefly og etter hvert missiler. I tillegg grenset landet mot Kola-halvøya som fra siste halvdel av 1950-tallet ble et svært viktig område for Sovjetunionens strategiske kjernefysiske slagkraft.¹⁴⁰

Norges beliggenhet førte til at regionen ble viktig på flere områder. For det første fikk USA et stort behov for informasjon fra området. Etterretning og overvåkning ble en prioritert oppgave i nord. Videre hvis et sovjetisk angrep mot amerikansk territorium skulle skje ville Norskehavet og Skandinavia være den første forsvarslinjen for USA. Dette førte til at kontroll og varsling ble et langvarig samarbeid mellom Norge og USA. På begynnelsen av 50-tallet, før det ble mulig å etterfylle drivstoff i luften ble det derfor et ønske fra amerikanske myndigheter om landingsrettigheter i Norge. For det tredje lå Norge både taktisk og strategisk til for ulike operasjoner både for USA, men også Sovjetunionen.¹⁴¹ For begge supermaktene ville det være en fordel med baser langs norskekysten.¹⁴²

¹⁴⁰ Skogrand, Kjetil, *Bodø og forsvaret av Nord-Norge 1945-67*. Kald krig, nordområder og storstrategi. IFS Info 5/98. Institutt for forsvarsstudier, 1998: 33 s.7

¹⁴¹ Skogrand, Kjetil, *Bodø og forsvaret av Nord-Norge 1945-67*. Kald krig, nordområder og storstrategi. IFS Info 5/98. Institutt for forsvarsstudier, 1998: 33 s.7-8

¹⁴² Pharo, Knut Einar Eriksen og Helge Øystein. *Norsk Utenrikspolitikks historie bind 5. Kald krig og internasjonalisering 1949-1965* s.66

USAs interesse for Nordområdene endret seg gjennom den kalde krigen. Fra andre verdenskrig frem til 1949 var det liten interesse for nordområdene, selv om betydningen av Skandinavia som overflygingsområde var kjent. Utbruddet av Koreakrigen sommeren 1950 endret både Norges rolle, men også NATO alliansen som forsvarsorganisasjon. NATO alliansen ble endret og et nytt forsvarskonsept «forward defence» ble formulert i forsvarsplanen i 1951. Her var det et mål om å stanse russerne ved Kielerkanalen i Nord-Tyskland og i nord ved Lyngen-linjen i Troms. Dette førte til større oppmerksomhet rundt muligheten for et omfattende russisk angrep mot Norge gjennom Finnmark og den finske kile.¹⁴³

5.2 Bodøs militære rolle

Bodøs militære rolle i perioden 1949 til 1951 var ikke stor. Bodø hadde en liten og dårlig utstyrt militær flyplass med et plankedekke som delvis var tatt opp og benyttet til andre formål. Bardufoss var hovedflystasjonen for Nord-Norge og Bodø fungerte som transittbase mellom Værnes og Bardufoss. Da Luftforsvaret la frem sine planer for perioden 1949-1955 var investeringene i Bodø bare en femtedel av det som var planlagt investert på Bardufoss. Med utbruddet av Koreakrigen sommeren 1950 kom startpunktet for 1950-tallets store forsvarsoppbygging og styrket den militære beredskapen både i Bodø og Nord-Norge.¹⁴⁴

Lyngen området i Troms ble pekt ut som en naturlig første barriere der det ville være mulig å ta opp kampen mot et eventuelt angrep som kom gjennom Finnmark. En av utfordringene av forsvaret av Nord-Norge var å skaffe nokk personell. For å kunne gjøre dette måtte blant annet brigaden stående i Tyskland avvikles. Dette skjedde etter et rådsmøte i Ottawa i 1951.¹⁴⁵ Året etter i 1952 fikk Regjeringen vedtatt å opprette to stående brigader i Norge, en på Østlandet og en i Troms. Brigaden i Nord-Norge skulle prioriteres både når det gjaldt utsyr og mannskaper og ble operativ fra juli 1953 og plassert i indre og nordre Troms. Dette understreket Lyngen-linjen som tyngdepunkt i Norges stående forsvar. Med opprettelsen av brigaden i Troms og samtidig utbygging av flyplasser og marinebaser i Nord-Norge fikk

¹⁴³ Skogrand, Kjetil, *Bodø og forsvaret av Nord-Norge 1945-67*. Kald krig, nordområder og storstrategi. IFS Info 5/98. Institutt for forsvarsstudier, 1998: 33 s.11-12

¹⁴⁴ Skogrand, Kjetil, *Bodø og forsvaret av Nord-Norge 1945-67*. Kald krig, nordområder og storstrategi. IFS Info 5/98. Institutt for forsvarsstudier, 1998: 33 s.38

¹⁴⁵ På rådsmøte i Ottawa vedtok NATO å åpne for vesttysk gjenopprustning og det kom anbefalinger om å trekke brigaden hjem.

forsvaret et nordlig tyngdepunkt som kom til å være gjennom hele den kalde krigen.¹⁴⁶

Etableringen av den operative brigaden i Troms var avgjørende for den rollen Bodø fikk som hovedflystasjon og hovedkvarter for Luftkommando Nord-Norge (LKN) fra 1953.¹⁴⁷

Bodø flystasjon gjennomgikk store endringer fra 1950 til 1955, fra å være en hullet flystripe, der flybesøk var en stor grei til å bli hovedflystasjon og blant de viktigste flyplassene for alliert aktivitet i Nordområdene.¹⁴⁸

Utbyggingen i Bodø og valget om å legge hovedflystasjonen dit hadde flere årsaker, både nasjonale perspektiv, men også med bakgrunn i alliansens strategi. I forhold til forsvaret av Nord-Norge lå Bodø strategisk godt plassert. Flyplassen lå langt nok nord for å kunne fungere som hovedflystasjon for Nord-Norge, men samtidig bak forsvarslinjen i Lyngen. Bardufoss som tidligere var hovedflystasjon lå svært utsatt til med tanke på et sovjetisk angrep gjennom Finland. I Bodø ville forsyning og kommunikasjon til resten av landet være lettere å opprettholde selv om det foregikk kamper i Troms og Finnmark. Forsyning var et område som angikk hele totalforsvaret, og svært viktig at dette fungerte i en krig.

For alliansen var Bodø et naturlig ankomststed for allierte forsterkninger til Nord-Norge i en krig, men var også av stor betydning på flere andre områder. For eksempel skulle Bodø fungere som støttebase for hangarskipsbaserte skvadroner fra SACLANTs Strike Fleet, Atlanterhavskommandoen. Disse styrkene hadde som oppgave å uskadeliggjøre baser på Kola. I tillegg skulle Bodø sammen med Andøya fungere som base for sjøminelegging fra lufta, noe som var viktig for å hindre sovjetiske ubåter i å trenge ut i åpent hav. I tillegg var skvadronene i Bodø tiltenkt forskjellig støtteoppdrag for alliansen både i fredstid og i krig. I fredstid var treningsvirksomhet og patruljering viktig i tillegg til å være landingsplass for

¹⁴⁶ Skogrand, Kjetil, *Bodø og forsvaret av Nord-Norge 1945-67*. Kald krig, nordområder og storstrategi. IFS Info 5/98. Institutt for forsvarsstudier, 1998: 33 s.39

¹⁴⁷ Denne avgjørelsen var brudd med prinsippet om at landsdelens forsvarsgrenkommandoer burde være samlet og et avvik fra vedtaket om å plassere alle kommandoene i Harstad.

¹⁴⁸ Det starter med at Forsvarsdepartementet senhøsten 1950 bestemte at Bodø skulle bygges ut og dette ble finansiert av ekstraordinære midler for utbygging av forsvarsberedskapen. Videre ble det presisert at dersom de første bevilgingene ikke var tilstrekkelige, skulle arbeidet ikke stoppe opp. Arbeidet tok sin tid, men i 1953 var det klart for Luftvernartillerigruppen Nord-Norge å flytte fra Bardufoss til nybygde Bodin leir. Som nevnt tidligere ble LKN flyttet til Bodø i 1953, men flyplassen var ennå ikke klar til fast stasjonering av fly. Dette ble først klart i 1955 da byggingen var kommet så langt at både 331 og 334 ble fast stasjonert i Bodø.

allierte fly.¹⁴⁹ Dette førte ved flere tilfeller til misnøye og protester fra Sovjetisk hold. Eksempel på dette var trusler både før og etter U-2 hendelsen.¹⁵⁰

[..Sovjet-Unionens regjering protesterer overfor Norges regjering mot at utenlandske militærfly gis mulighet for å bruke norsk territorium til å forberede og til å foreta inntrengen i Sovjet-Unionen. Den sovjetiske regjeringen finner det nødvendig å advare hvis lignende provokasjoner gjentar seg fra Norges territorium, vil den bli nødt til å treffe behørig mottiltak. Det er kjent at Sovjet-Unionen rår over midler, som i tilfelle det er nødvendig vil gjøre det mulig å uskadeliggjøre de militære baser som brukes til gjennomføring av aggressive handlinger mot Sovjet-Unionen...]¹⁵¹

Med slike protester og trusler kan en forstå at aktører innen sivil beredskap ble bekymret med tanke på Bodøs beliggenhet i forhold til militære mål. Dette ses nærmere på i neste kapitel.

Etter hvert som Bodø fikk mange viktige installasjoner, ble nærforsvaret styrket og effektivisert. Fra 1971 var i prinsippet hele den militære toppledelsen samlet i Bodø.

Historiker Kjetil Skogrand hevdet i en artikkel i IFS Info 5/98 om Bodø og forsvaret, «opprettelsen av hovedkvarteret i Bodø var en del av arbeidet med å effektivisere forsvarsorganisasjonen i Nord-Norge og må ses i sammenheng med den økte frykten for et begrenset anslag mot landsdelen».¹⁵² Hvis et angrep fant sted var det svært viktig at forsvarsstabene raskt kunne mobilisere til krig, uten å måtte konsentrere seg om flytting av ressurser i startfasen. Samtidig kunne det være en ulempe å samle den militære toppledelsen på ett sted. Bodø med sin strategiske betydning ville være et opplagt kjernefysisk bombemål. For å verne seg mot et eventuelt angrep ble stabene plassert i fjellanlegg.¹⁵³

¹⁴⁹ Avtale fra 1955 som gav fly av typen P2V Neptune landingstillgang. Fra 1956 gjestet den britiske flytypen Canberra Bodø jevnlig.

¹⁵⁰ Kjetil Skogrand 2004. *Norsk Forsvarshistorie. Allierte i krig og fred*. S. 220-221. 1. mai 1960 ble et amerikansk U-2 spionfly skutt ned over sovjetisk område. Flyet fløy fra Peshawar i Pakistan og skulle lande i Bodø. Hendelsen fikk skarpe reaksjoner fra sovjetiske myndigheter.

¹⁵¹ Holst, Johan Jørgen, *Norsk Sikkerhetspolitikk. I strategisk perspektiv*. Bind II: Dokumentasjon. Oslo: Norsk Utenrikspolitisk Institutt, 1967 s.144

¹⁵² Skogrand, Kjetil, *Bodø og forsvaret av Nord-Norge 1945-67*. Kald krig, nordområder og storstrategi. IFS Info 5/98. Institutt for forsvarsstudier, 1998: 33 s.16

¹⁵³ Bjerga, Kjell Inge. Enhet som våpen. Øverstkommanderende i Nord-Norge 1948-2002 s.105

5.3 Oppsummering

Bodøs beliggenhet i forhold til både forsvarslinjen i Lyngen og som støttebase for allierte styrker var bakgrunnen til den militære rollen Bodø fikk under den kalde krigen. Med etableringen av den militære flyplassen og flere kommandoer i Bodø ble byen et militært mål.

Hva betydde dette for den sivile beredskapen i Bodø? Trengte befolkningen i kommunen ekstra god beskyttelse, og fikk de dette? I neste kapitel skal dette spørsmålet behandles, samtidig som arbeidet med de offentlige tilfluktsrommene beskrives og drøftes.

Kapittel 6

Offentlige tilfluktsrom i Bodø

I dette kapitlet vil det være en historisk gjennomgang av hvilke offentlige tilfluktsrom som ble etablerte i Bodø under den kalde krigen. I denne prosessen ble mange aktører involvert og stadig nye føringer gitt. Kapitlet er inndelt i tre epoker, disse henger sammen med de tre forskriftene om tilfluktsrom som kom i perioden. Første epoke vil gå frem til 1966, neste frem til 1976 og siste frem til 1989.

Igjennom hele kapitlet sees det på hvordan føringer som ble lagt nasjonalt, ble gjennomført på lokalt nivå. Samtidig ses det på sikkerhetspolitiske sammenhenger og andre faktorer som påvirket arbeidet med tilfluktsrommene nasjonalt og lokalt. Parallelt ses det på om de offisielle målene som ble satt, ble etterkommet.

6.1 De første tilfluktsrommene

I Bodø ble de første tilfluktsrommene bygd før 1945. Under okkupasjonen fra 1940 til 1945 anla tyskerne flere bunkersanlegg i byen. I årene etter krigen ble noen av dem benyttet som offentlige tilfluktsrom. Det var det sivile Luftvernet som under krigen hadde ansvaret for dekningsrom og beskyttelsesrom. Kilder fra Arkiv i Nordland viser hva som eksisterte av tilfluktsrom det siste året av krigen. Der er det oppgitt at det var 8 tilfluktsrom i Bodø sentrum, som til sammen gav beskyttelse til 513 personer.¹⁵⁴ Dette var private beskyttelsesrom som var tiltenkt sivilbefolkningen. Etter krigen ble flere bunkere frigitt til sivil beredskap som under krigen hadde vært i bruk av den tyske okkupasjonsmakten. Disse bunkerne skal vi komme tilbake til.

I Lov av 21. februar 1947 § 10 skaffe offentlige tilfluktsrom, kom grunnreglene om de offentlige tilfluktsrommene. De skulle innredes av kommunen med støtte fra staten og etter generelle retningslinjer fra Sivilforsvaret. I fire årsplanen om Sivilforsvarets oppbygning ble

¹⁵⁴ Arkiv i Nordland. Bodø kommune Formannskapet. Korrespondanse ordnet etter nøkkel XIV-C-8-Luftvernet 1944-1945. Brev fra Brannsjefens kontor, Månedrapport for februar 1944 datert 8. mars.

kommunene pliktig til å skaffe offentlige tilfluktsrom for 20 prosent av befolkningen.¹⁵⁵ Både offentlige og private tilfluktsrom skulle gi beskyttelse mot virkningene fra stridsmidler som trykk, varme og forurenset luft. Målet var at på nasjonalt hold skulle 75 prosent av de offentlige tilfluktsrommene stå ferdig ved utgangen av 1953.¹⁵⁶

6.2 Forskrifter om tilfluktsrom

Hvordan tilfluktsrommene skulle bygges og utformes ble fastsatt i forskrifter utgitt av Justisdepartementet.¹⁵⁷ Forskriftene ble revidert underveis, så endringer forekom før en ny forskrift ble gjeldene. Frem til i dag har det vært fire ulike forskrifter om tilfluktsrom, den siste forskriften kom i 1995 og vil ikke bli omhandlet i denne oppgaven. De tre forhenværende forskriftene kom i 1948, 1966 og 1976. Disse forskriftene kategoriserte og gav betegnelse til tilfluktsrommene. Det vil si at et ferdigstilt tilfluktsrom etter forskriften fra 1948 ble av Sivilforsvaret kalt «48 rom». Se vedlegg 7 under kategori.

6.3 Hvordan beskytte befolkningen i en tredje verdenskrig 1948 – 1966

1948 Forskriften

Etter forskriftene av 1948 skulle man bygge tilfluktsrommene i to trinn. 1. trinn omfattet bygningsmessig sikringsarbeider og skulle gjøres ferdig i fred. 2. byggetrinn omfattet anskaffelse av ventilasjonsanlegg og annet utstyr og skulle fullføres når situasjonen gjorde det nødvendig. I denne perioden forutsatte man en konvensjonell krig og rommene skulle tåle 0,25-0,50 atmosfærers overtrykk avhengig av byggets konstruksjon.¹⁵⁸ Tilfluktsrommene skulle inneholde oppholdsrom, gass-sluse, klosetter og eventuelt sykerom og redskapsrom. Gass sluse var pliktig i sentrale bydeler når rommet gav plass til mer enn 40 personer.¹⁵⁹

¹⁵⁵ <https://www.sivilforsvaret.no/globalassets/dokumenter/forskrifter---tilfluktsrom/48-forskriftene-og-veileder.pdf> s. 5 Dette gjaldt de kommuner der bygningsloven gjaldt og der Justisdepartementet bestemte det skulle være lokale sivilforsvar.

¹⁵⁶ St. meld. nr. 49. (1952). *Sivilforsvarets oppbygging*, s.4.

¹⁵⁷ Den første forskriften fra 1946 ble utgitt av Justisdepartementet, senere forskrifter ble utgitt av Justis og politidepartementet

¹⁵⁸ Forskriftene som ble fastsatt 4. juli 1948 er senere endret to ganger. 16. august 1951 og 3. februar 1958.

¹⁵⁹ <https://www.sivilforsvaret.no/globalassets/dokumenter/forskrifter---tilfluktsrom/48-forskriftene-og-veileder.pdf>

Status Bodø

I perioden 1947 til 1949 hadde Bodø Sivilforsvarskrets en folkemengde på ca. 6000 personer. For å kunne håndtere denne befolkningsmengden krevde det en alarmplass-styrke på omtrent 250 mann fra Sivilforsvaret. Disse styrkene måtte ha både kommando og alarmplasser.¹⁶⁰ Sivilforsvaret jobbet derfor lokalt både med sin egen organisasjonsoppbygging og forberedelser rundt arbeidet med de offentlige tilfluktsrommene. Internasjonalt var sikkerhetssituasjonen forholdsvis rolig og Norge forsøkte å ha et balansert og vennskapelig forhold til alle stormaktene rundt seg.¹⁶¹ Dette innebar at Bodø kommune kunne prioriterte gjenreisning og Sivilforsvaret jobbet med planlegging og forberedelser.

6.3.1 Bunkeranlegg tas i bruk

I Bodø som andre byer ble arbeidet med å få på plass offentlige tilfluktsrom på slutten av 40-tallet en prioritert og storstilt oppgave. I kildene vises en oversikt over hvilke bunkeranlegg i byområdet som kunne benyttes. Sivilforsvarets kretssjef Johan Freder som også var politimester ba Bodø kommune om å ta over disse fire tyske bunkere som alle lå i Bodø sentrum.¹⁶² De gav plass til 155 personer.

De samlede omkostningene for å gjøre disse bunkere tjenlige som tilfluktsrom ble estimert til 15 000,-¹⁶³ Finansieringen av de offentlige tilfluktsrommene skulle løses så vel av staten som kommunene. I sivilforsvarsloven ble hovedbestemmelsene for kommunenes plikter fastsatt. Blant pliktene var bygging av offentlige tilfluktsrom, der utgiftene kunne refunderes med opp til 2/3 av staten, likevel ikke mer enn 200,- pr person som det ble skaffe plass til i tilfluktsrommene i denne perioden.¹⁶⁴

¹⁶⁰ Arkiv i Nordland. Bodø kommune Formannskapet Korrespondanse ordnet etter nøkkel XIV-C-8-Luftvernet 1951-1952. I Brev fra Byingeniørens kontor, Bodø 31. mars 1949 refereres det til at det lokale sivilforsvar i Bodø i desember 1950 skal ha alarmplass for ca 125 mann i Rensåsen, i tillegg til 4-5 store brannbiler. I tillegg var det planlagt et nyanlegg i Gråholten for ca. 100 mann.

¹⁶¹ Skogrand, Kjetil, *Norsk forsvarshistorie bd 4. Alliert i krig og fred 1940-1970* s.157

¹⁶² Dette var bunkere i Kongens gate 7, i Kirketomten, Dronningens gate 21/23 og Storgaten 61/63. Det eksisterte også en bunker i Breivika, men denne var beslaglagt av Heimevernet. Avisa Nordland har en artikkel om bunkeren i Kongensgate 7. <https://www.an.no/na-er-bunkeren-gravd-helt-fram-i-bodo-sentrum-de-fikk-seg-en-overraskelse/s/5-4-1500782>. Artikkelen forteller at bunkeren har to meter tykke vegger og tak av stålbetong. Det gikk med 590 kubikkmeter betong og 28 tonn armering til støpingen. Denne bunker som avisa refererte til som «oppdaget» under riving og nybygg i Kongens gate 7 var en av de offisielle tilfluktsrommene i kommunen som ble benyttet frem til etter år 2000.

¹⁶³ Arkiv i Nordland. Bodø kommune Formannskapet Korrespondanse ordnet etter nøkkel XIV-C-8-Luftvernet 1951-1952. Brev fra Byingeniøren i Bodø til Bodø sivilforsvarskrets, datert 31.3.1949

¹⁶⁴ Arkiv i Nordland Bodø kommune Formannskapet Korrespondanse ordnet etter nøkkel XIV-C-4-Luftvernet 1950 Rundskriv nr. 35 -1949 fra sjefen for Sivilforsvaret

Som nevnt, ble denne perioden brukt til forberedende arbeid rundt etableringene av tilfluktsrom. Flere av de første tilfluktsrommene lå på private eiendommer og mange ekspropriasjoner måtte gjennomføres. Korrespondansen rundt de fire nevnte bunkere går over en periode fra 19.3.1949-10.1.1951 og i siste brev fra kretssjef Johan Freder skriver han «Sivilforsvaret tillater seg inntrengende å henstille til herr rådmannen å dra omsorg for at samtlige 4 bunkere blir satt i brukbar stand.» Dette viser at Sivilforsvaret ønsket å komme i gang med arbeidet med offentlige tilfluktsrom. Det nasjonale målet om 20 prosent dekning innen utgangen av 1953 var antakelig en pådriver for kretssjefen. I tillegg hadde brobyggingspolitikken slått sprekker fra 1946 og en rekke begivenheter i første halvår av 1948 satte press på Norge. Begivenhetene i Europa og frykten for angrep fra Sovjetunionen førte til at Norge sluttet seg til Atlanterhavspakten våren 1949.

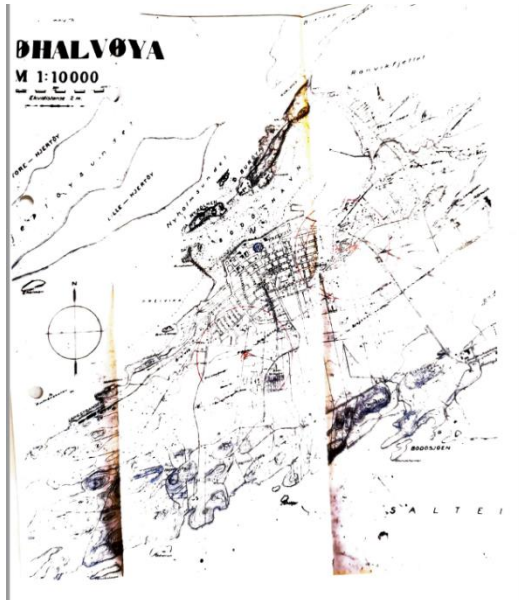
6.3.2 Ekstra statstilskudd til krigsherjede byer

Parallelt med lovgivning om bygging av tilfluktsrom ble Bodø definert som en krigsskadelidt by etter bombingene våren 1940. Dette gav Bodø noe andre refusjonsordninger enn andre byer. I november 1948 mottok Bodø kommune brev fra Sivilforsvarets sentralledelse som informerte om at Sivilforsvaret stilte til rådighet et større beløp som skulle brukes til bygging av tilfluktsrom i fjell. Beløpet var hovedsakelig reservert de kommuner der utgiftene til offentlige tilfluktsrom rammet uforholdsmessig tungt. Da spesielt de krigsherjede byene i Nord-Norge som manglet brukbare offentlige tilfluktsrom i fjell. Sivilforsvaret var villig til å stille inntil 250 000,- til rådighet for Bodø kommune.¹⁶⁵ Dette tilbudet med statstilskudd hadde kort svarfrist og kommunen måtte raskt ta standpunkt til det. Svaret skulle gå via sjefen for Bodø Sivilforsvarskrets, altså Politimesteren i Bodø. I svaret skulle det opplyses om hvor mange tilfluktsrom kommunen ønsket å bygge på bakgrunn av statens tilskudd. Bodø

¹⁶⁵ Arkiv i Nordland Bodø kommune Formannskapet Korrespondanse ordnet etter nøkkel XIV-C-4-Luftvernet 1950. Brev datert 20. november fra Kgl Justis og Politidepartementet, sjefen for Sivilforsvaret til Ordføreren i Bodø kommune. Tilskuddet som på 250 000,- ville bli ytet på følgende vilkår:

- a) Alle forarbeider som angår bygging av offentlige tilfluktsrom, ledes av byingeniøren og utredes i kommunens navn.
- b) Statens tilskudd brukes i sin helhet til selve utspregningen av nye tilfluktsrom, som gis en beleggskapasitet på 200-500 mennesker, beregnet med 1m² grunnflate for hver person. Sprengningsarbeidet settes i gang snarest mulig og senest innen utgangen av januar 1949.
- c) Kommunen bærer utgifter til: 1. Ervervelse av grunn til tilfluktsrommet. 2. Bortkjøring av utspregt steinmasse. 3. Drenering og singling av gulvet. 4. Fremføring av vei, vann, kloakk og lys, samt montering av lampepunkter og varmeovner inne i tilfluktsrommet.
- d) Når anlegget er ferdig utspregt, bekoster Sivilforsvaret av egne midler en forsvarlig lukking av tilfluktsrommet med betongmur og stålport.
- e) Den videre innredningen av utspregte tilfluktsrom med montering av vasker, W.C., betongvegger og stålporter for gassluser skal utstå.

kommune svarte 7. januar 1949 om at midlene ønsket å bli brukt på 2 offentlige tilfluktsrom. Dette var Rensåsen ved Parkveien og Gråholten i vestbyen. Disse er markert innenfor to røde sirkler, gjort av byingeniørens kontor mars 1949.¹⁶⁶

Statstilskuddet var en viktig faktor for at arbeidet med de offentlige tilfluktsrommene startet opp. Det er heller ikke usannsynlig at den korte fristen var en utløsende årsak for igangsettingen.

I løpet av våren 1949 foreslo Bodø kommune for Bodø Sivilforsvarskrets angående planlegging av de offentlige tilfluktsrom å anlegge et tredje offentlige tilfluktsrom, dette var Rensåsen syd. Bakgrunnen var å nå deknningen på 20 prosent. Innbyggertall var omentrent 6000, som da tilsa at kommunen trengte 1200 plasser. For å nå dette var planen:

Rensåsen ved Parkveien for 800 personer
Gråholten for 200 personer
Rensåsen syd for 200 personer

Tilbakemeldingene på dette forslaget ble godkjent fra Sivilforsvarskretsen, men de kommenterte at avstandene for byens befolkning var for lang. Mange ville ikke nå frem til tilfluktsrommene i løpet av varslingstiden som ble satt til 5 minutter. Derfor foreslo

¹⁶⁶ Arkiv i Nordland Bodø kommune, Boks 142 Sivilforsvarssaker. Mappe Sivilforsvaret 1949 Scan av oversiktskart fra Bodø kommune.

Sivilforsvarskretsen at resterende midler av statstilskuddet burde benyttes i midtbyen og i havneområdet.¹⁶⁷ Noe vi skal komme tilbake til.

Perioden med oppstart og planlegging på lokalt nivå var en travel tid akkurat som det var med totalforsvarsutbyggingen på sentralt nivå. De lokale ressursene måtte det samarbeides om, og kommunale myndigheter ble beordret til å stille sin kompetanse på ingeniørmessige og tekniske områder til rådighet for Sivilforsvaret. Sivilforsvaret betalte for tjenesten, så samarbeidet var i mange tilfeller økonomisk og lurt, men kildene viser også at problemer oppstod når det skortet på menneskelige ressursene.¹⁶⁸

6.3.3 Uklarhet fører til feiltolkninger

Følgene av gjenreisningen av byen var blant annet stor byggeaktivitet og økt administrasjon. Noe som førte til misforståelser. Et eksempel var finansieringen av Gråholten som både var alarmplass og tilfluktsrom. I forbindelse med overtakelse av Gråholten ble det gjennomført en ekspropriasjon med to eiere. I kilden nevnes det at Rådmannen i Bodø hadde opplyst om at Sivilforsvaret og Bodø kommune skulle dele omkostningene ved ervervelsen av grunnen i Gråholten. I forbindelse med dettes skrev Bodø Sivilforsvarskrets, da det så ut til at Bodø kommune skulle fremlegge et krav mot Sivilforsvaret: *«det må være helt klart at Bodø kommune ikke rettmessig kan stille krav til Sivilforsvaret i anledning av overdragelsen av en del av sin eiendom ved Gråholten til Sivilforsvaret»*. 8. januar 1951 svarer kommunen *«når forholdet er at staten også betaler halvparten som faller på bygging av offentlige tilfluktsrom i form av bidrag til kommunen, er det selvsagt at kommunen ikke kan kreve erstatning for grunnen den har avstått. Misforståelsen kommer av at det i Sivilforsvarets brev av 7. desember 1950, ikke står noe om at også den halvparten som faller på offentlig tilfluktsrom skal utredes av staten. Det fremgår imidlertid av Justisdepartementets brev av 1. februar 1950, som jeg har fått gjenpart av med herr kretssjefens ekspedisjon av 3. januar»*.¹⁶⁹

Denne korrespondansen gir et innblikk i en tid med økt administrasjon og flere nye aktører kommunen måtte forholde seg til. At misforståelser kunne oppstå er dette en klar indikasjon

¹⁶⁷ Arkiv i Nordland Bodø kommune, Boks 142 Sivilforsvarssaker. Mappe Sivilforsvaret 1949

¹⁶⁸ Arkiv i Nordland Bodø kommune, teknisk avdeling, byingeniøren mappe Sivilforsvaret til 1952

¹⁶⁹ Arkiv i Nordland Bodø kommune Formannskapet Korrespondanse ordnet etter nøkkel XIV-C-8-Luftvernet 1951-1952

på, i tillegg viser dette at det kunne være interessekamp mellom ulike aktører. Aktørene ville naturlig nok verken betale mer eller mindre enn det som var nødvendig.

Samtidig viser kildene at staten ved Sivilforsvarsledelsen som stod for deler av finansieringen passet på at midler som ble reservert for anlegg av offentlige tilfluktsrom ble brukt. I forbindelse med at det var penger til overs skrev Sivilforsvarets sentralledelse til Bodø kommune for å minne dem på om at hvis de resterende midler ikke ble benyttet skulle de gå til andre byer. I tillegg ble kommunen bedt om at arbeidet med anleggene måtte startes opp i løpet av inneværende år.¹⁷⁰ Staten ved Sivilforsvarets Sentralledelsen både fulgte opp og presset på for å få kommunene i gang med denne delen av den sivile beredskapen. I Bodø var det selvfølgelig et ønske om å benytte de resterende midlene og planene om et nytt tilfluktsrom under torvet ble iverksatt. Press og påminnelse kan derfor sies å være en faktor som får kommunen i gang med beredskaps arbeid. Ved å etablere et offentlig tilfluktsrom under torvet ble avstanden for befolkningen i sentrum kortere, noe som Bodø Sivilforsvarskrets hadde kommentert tidligere.

Korrespondansen mellom sjefen for Bodø Sivilforsvarskrets og Rådmannens kontor beretter om et engasjement for å nyttiggjøre seg de resterende midlene, men det fremkommer også uenighet om størrelsen av anlegget under torvet. I et brev fra Rådmannens kontor til Nord-Norge Sivilforsvarsdistrikt kommer det frem at sjefen for sivilforsvarsdistriktet mente tilfluktsrommet under torvet burde gi plass til 300 personer, mens byingeniøren mente dette tilfluktsrommet burde gi vern til 450. Videre sier brevet «*dersom man skal ha sjangser for å få planen om bygging av tilfluktsrom under torvet gjennomført, må man nå ikke skyte over målet og planlegge et rom som blir så dyrt at de bevilgende myndigheter lar saken falle*».¹⁷¹ Her kommer det tydelig frem et ønske om å benytte seg av midlene før de blir omdisponert og samtidig ønskes det kanskje for mye av noen instanser, her byingeniøren, mens både rådmann og sivilforsvarsdistriktet er enige om størrelsen. De skriftlige kildene viser flere eksempler på samarbeid og diskusjoner som går over lange perioder for å komme frem til et felles mål. Med tanke på modellen som ble nevnt i innledningen viser dette at flere av de lokale aktørene og sentralledelsen samarbeider godt, og utsagnet om interessekamp og spenninger kan i dette tilfellet avkrefte.

¹⁷⁰ Arkiv i Nordland Bodø kommune Formannskapet Korrespondanse ordnet etter nøkkel XIV-C-4-Luftvernet 1951-1952. Brev fra Det kgl. Justis og politidepartement. Sjefen for Sivilforsvaret til Ordføreren i Bodø. Datert 7. februar 1952.

¹⁷¹ Arkiv i Nordland Bodø kommune Formannskapet Korrespondanse ordnet etter nøkkel XIV-C-8-Luftvernet 1951-1952. Brev fra Rådmannens kontor 14. juni 1952.

Den første tiden etter andre verdens krig og i fasen der Sivilforsvarets organisasjonsoppbygging og etablering skjer parallelt med utbygging av tilfluktsrom, var det mye som skulle på plass. Det ble satt lover om kommunal beredskapsplikt, sivile beskyttelsestiltak og lov om sivilforsvaret. Når informasjon kommer gjennom ulike myndigheter er dette en forklaring på hvorfor misforståelser kunne oppstå. I Bodø må kommunen forholde seg både til Bodø Sivilforsvarskrets, men også Nord-Norge Sivilforsvarsdistrikt i tillegg til direkte kontakt med Sivilforsvarets sentralledelsen hos KGL justis- og politidepartementet. Kildene fra Arkiv i Nordland viser disse misforståelsene i korrespondansen mellom de ulike aktørene. Samtidig som feiltolkninger kunne oppstå virker det som at de passer på hverandre og minner hverandre på om både lover, plikter og muligheter. Frem til 1950 ferdigstilles det ingen nye offentlige tilfluktsrom, men bunkere fra krigen tas inn i beredskapen.

Tabell 1. Oversikt fra byingeniøren i Bodø over offentlige tilfluktsrom med antall plasser i Bodø kommune datert 31.3.1949¹⁷²

Sted	Type	Netto bruksflate (m ²)	Antall plasser
Dronningens gate 21/23	Bunker	35m ²	35
Kongens gate 7	Bunker	30m ²	30
Kirketomten	Bunker	60m ²	60
Storgata 61/63	Bunker	30m ²	30
			155 personer

6.3.5 Koreakrigen påvirker lokale forhold

Sommeren 1950 brøt Koreakrigen ut, på sentralt hold fikk dette avgjørende betydning og er tidligere nevnt under ekspansjonsfasen i kapittel 3. Men som vi skal se påvirket den lokalt også. For å vise Sivilforsvarets bekymring rundt klargjøring av offentlige tilfluktsrom for Midtbyen i Bodø skrev Sjefen for Bodø Sivilforsvarskrets Johan Freder 8. januar 1951: «*Bodø Sivilforsvar har senere intet hørt om saken og jeg tillater meg derfor påny inntrengende å henstille til herr rådmannen å søke spørsmålet løst snarest mulig. Det skulle være overflødig*

¹⁷² Arkiv i Nordland Bodø kommune Formannskapet Korrespondanse ordnet etter nøkkel XIV-C-8-Luftvernet 1951-1952 Oversikt fra byingeniøren i Bodø over offentlige tilfluktsrom med antall plasser i Bodø.

å påpeke at internasjonale forviklinger – for å bruke et svakt uttrykk – kan inntreffe i nærmeste framtid og at også vårt land kan bli dratt inn i ulykken.»¹⁷³

Dette brevet viser politimesterens Johan Freders bekymring for den internasjonale sikkerhetssituasjonen man befant seg i og at frykten for krig påvirket lokalt også. Dette brevet er forfattet bare et halvt år etter at Koreakrigen brøt ut og viser at det som skjer internasjonalt hadde en påvirkning lokalt. Om situasjonen førte til fortgang kan være vanskelig å avdekke, men at den internasjonale situasjonen var en påvirkningsfaktor for utbygging av tilfluktsrom, er denne kilden et konkret uttrykk for.

6.3.6 Doktrinen om massiv gjengjeldelse fører til atomfrykt

I 1954 ble doktrinen om massiv gjengjeldelse førende for NATOs militære forsvarsplanlegging. Dette påvirket det sivile beredskapssystemet i Norge. Fra 1955 skulle total atomkrig være retningsgivende og beredskapssystemet måtte dimensjoneres for å kunne møte et skadeomfang forårsaket av et kjernefysisk angrep. For å følge opp dette tok Nord-Norge Sivildforsvarsdistrikt initiativ til å danne en studiegruppe som skulle ivareta beredskapen i Bodø.

I februar 1956 sendte Nord-Norges Sivildforsvarsdistrikt ut invitasjon til flere instanser både militære og sivile for å opprette en studiegruppe som skulle se på virkningene ved et angrep med kjernefysiske våpen mot Bodø-halvøya. Bakgrunnen for å se på dette var behovet Sivildforsvaret hadde for å revidere planene sine opp mot nye og endrede kjernefysiske stridsmidler som kunne brukes mot Bodø flystasjon og konsekvensene dette kunne ha for Bodø by og omegn. Det var særlig to momenter Sivildforsvaret ønsket å se på, for det første hvilken størrelse av tap og ødeleggelser som ville oppstå og for det andre konsekvensene av ulike farer slik som radioaktiv stråling, brann og sperrede redningsveier. Videre ønsket Sivildforsvarsdistriktet at studiegruppen skulle se på hvordan og hva en angriper ville benytte mot flyplassen i Bodø. Var det en bombe eller prosjektil som var mest sannsynlig? Hvilke størrelse og eksplosjonshøyde så man for seg og sist, men ikke minst hvor kom nullpunktet til å være? Studiegruppen skulle også få klarhet i hvilket omfang av skader det ville være både på personell, bygninger, gater og ulike tekniske installasjoner som lysverk, vann og

¹⁷³ Arkiv i Nordland. Bodø kommune Formannskapet Korrespondanse ordnet etter nøkkel XIV-C-4-Luftvernet 1951-1952 Brev fra Sjefen for Bodø Sivildforsvarsdistrikt Johan Freder til Rådmannen i Bodø kommune, datert 8. januar 1951

kloakkverk, telegraf og telefonverk og havnevesen. Videre skulle studiegruppen dessuten se på boligsituasjonen for innbyggerne i tillegg til sanitet, forsyning og transportsituasjonen. Dette skulle gjøres både for å forberede seg godt i forkant og for å kunne trekke de korrekte konklusjoner med hensyn til ledelse og innsatsen til alle disponible resurser i en slik eventuell situasjon.

Studiegruppen ble etablert og gjennomførte møter både i slutten av mai og begynnelsen av juni 1956.¹⁷⁴ Dessverre har det ikke vært mulig å skaffe referater eller andre kilder etter disse møtene. Selv om resultatene ikke foreligger viser opprettelsen av studiegruppen frykten man på lokalt nivå opplevde etter overgangen til den nye doktrinen. I tillegg viser dette at de lokale beredskapsaktørene anså Bodø som et reelt mål i en krig.

I kapittel 5 ble spørsmålet om befolkningen i Bodø kommunen trengte ekstra god beskyttelse. Knytter vi dette til oppgavene som studiegruppen skulle ta tak i og scenariene som ble satt frem, er det helt klart at befolkningen burde hatt ekstra god beskyttelse. Samtidig foreligger ikke resultatene fra det studiegruppen fant ut og dermed kan en ikke konkludere med at Bodø trengte ekstra god beskyttelse.

Hva var det som fikk Nord-Norges Sivilforsvarsdistrikt til å danne en slik gruppe? For det første måtte beredskapen tilpasses den nye doktrinen. I tillegg kan en faktor være beredskapsplanlegging Forsvaret i Bodø gjorde. Året før la Kommandøren for luftstridskreftene i Nord-Norge, Odd Bull frem en presentasjon i NATOs Europakommando, SHAPE om konsekvensene av et angrep med kjernefysiske våpen og mulighetene for å overleve et angrep mot Bodø hovedflystasjon.¹⁷⁵ Bakgrunnen for framlegget var å gi en orientering om virkningene av et angrep med atomvåpen mot en flyplass samt å diskutere mulighetene for å motstå slike angrep. Bodø hovedflystasjon disponerte et lite areal og hadde

¹⁷⁴ Arkiv i Nordland. Bodø kommune Formannskapet Korrespondanse ordnet etter nøkkel XIV-C-8-Luftvernet 1956-1957

¹⁷⁵ Forsvarets krigshistoriske avdeling. Arkivnr. II-C-II-53 The effects and possibilities of surviving an atomic attack on Bodø airfield

dermed et spredningsproblem.¹⁷⁶ Kommandørens forslag for å verne flyene var å bygge et fjellanlegg. Noe som også ble en realitet, med byggingen av Anlegg-96 i 1957.¹⁷⁷

Bodø var ikke en spesielt stor by, og sivil og militær beredskap hadde flere møtepunkter. Derfor er det stor sannsynlighet at når Forsvaret lokalt i Bodø gjorde tiltak for å forberede seg på atomkrig, påvirket dette også den sivile beredskapen.

6.3.7 Samarbeid om utgifter

På midten av 50-tallet sluttføres tilfluktsrommet under torvet. For å dele utgifter mellom kommuner og sivilforsvaret var det ikke uvanlig å samarbeide. I Bodø var det en fellesløsning rundt toaletter. Ved å bygge offentlige toaletter som også kunne brukes av tilfluktsrommet under torvet, kunne utgiftene deles mellom kommunen og sivilforsvaret.¹⁷⁸ Kanskje gjorde slike kompaniskap det enklere for kommunen å prioritere de offentlige tilfluktsrommene? I så fall var slike samarbeid en faktor i byggingen av de offentlige tilfluktsrommene.

I oktober 1957 ble de offentlige tilfluktsrommene i Bodø gjennomgått og besiktiget. Med de bemerkninger angående mangler som ble lagt i protokollen ble følgende nye tilfluktsrom godkjent til bruk i krig av Sivilforsvaret. Gråholten for 200 personer, Rensåsen mot syd for 200, Renåsen mot Parkveien for 400 personer og Torvet for 300 personer. Til sammen var det da offentlige tilfluktsrom for 1255 personer, medregnet de fire bunkerne.¹⁷⁹

Ti år etter at 1948 forskriften trådte i kraft hadde Bodø utbygget 1100 nye tilfluktsromplasser etter byggetrinn 1. Det vil si at man hadde oppnådd under 10 prosent dekning for de 12 000 innbyggerne i Bodø, mens målet var en dekning på 20 prosent innen 1953.¹⁸⁰ På landsbasis var det etablert 67 000 plasser fullført etter første byggetrinn noe som gav 7,4 prosent

¹⁷⁶ I forsvar mot store ødeleggelse etter atomangrep var spredningsrisiko en mulighet. Ved en flyplass skulle en spre flyene slik at alle ikke ble satt ut under et angrep. I Bodø var ikke dette mulig på grunn av for lite areal.

¹⁷⁷ Ophus, Kine-Marie. *Dagliglivet og aktiviteten i Anlegg-96: Med Forsvaret som arbeidsplass i "atombombesikkert", forsvarsanlegg, 1959-1996*. Bodø, 8 November 2022. s.30

¹⁷⁸ Arkiv i Nordland. Bodø kommune Formannskapet Korrespondanse ordnet etter nøkkel XIV-C-8-Luftvernet 1956-1957 Brev fra Sjefen for Bodø Sivilforsvarsdistrikt Johan Freder til Rådmannen i Bodø kommune, datert 5. april 1956

¹⁷⁹ Arkiv i Nordland. Bodø kommune Formannskapet Korrespondanse ordnet etter nøkkel XIV-C-8-Luftvernet 1956-1957 Brev fra Det kgl Justis og politidepartementet, Sivilforsvarets sentralledelse til Nord-Norge sivilforsvarsdistrikt og kopi til Rådmannen i Bodø kommune, datert 19. desember 1957

¹⁸⁰ Regnet ut fra et innbyggertall på 12000 personer. https://www.ssb.no/historisk-statistikk/folketellinger/folketellingen-1960/Kommunehefter/_/attachment/inline/55a4debe-0778-4eed-9959-a7a968a8ff3e:ec60b38bcf19740fd58a805ec3a18941b61c911b/kh_1960_1804.pdf

dekning.¹⁸¹ Dermed var dekningsgraden både i Bodø og Norge for øvrig langt under målsettingen på slutten av 50-tallet.

6.3.8 Internasjonal spenning fører til frykt

For perioden 1958 til 1963 manglet Arkiv i Nordland kilder om offentlige tilfluktsrom i Bodø kommune. Hos Arkiv i Nordland etterspurte jeg dette, og de kontaktet Bodø kommune som henviste til arkivnøkklene som ble sendt ved arkivet. Utfra disse fant jeg ikke et godt svar på hvorfor det manglet kilder i dette tidsrommet. Det man vet om denne perioden er at det «atomsikre» anlegget A-96 på Bodø hovedflystasjon ble ferdigstilt.¹⁸² I tillegg ble et U-2 fly på vei til Bodø skutt ned, med påfølgende kritikk fra Sovjetunionens leder Nikita Krustsjov.¹⁸³ Berlinmuren bygges og Cuba krisen fører nesten til krig. En skulle tro at denne aktiviteten påvirket bekymring lokalt, og dette kan bekreftes gjennom lokalpressen.¹⁸⁴

I lokalavisene i Bodø er det flere artikler skrevet i perioden om tilfluktsrom og atomfrykt.¹⁸⁵ Kretssjef og politimester Arne Hugaas uttalte blant annet i Nordlandsposten 1.11.1961 at flere av kommunens innbyggere den siste tiden hadde etterspurt hvor de offentlige tilfluktsrommene var lokalisert.¹⁸⁶ Han informerte i etterkant gjennom avisen om tilfluktsrommene Gråholten, Rensåsen og de fire bunkerne.¹⁸⁷ Han informerte også om at flere var under planlegging og at Bodø kommune hadde satt av penger til et offentlig tilfluktsrom i det nye fylkesbygget som skulle oppføres. Han uttalte «*når man tar i betraktning størrelsen av folkemengden som bor i Bodø by og tettbebyggelsen i Bodin, så må det skaffes flere tilfluktsrom*». Han refererte i artikkelen også til at den kommunale sivilforsvarnemda, der han selv var representert, på samtlige møter siden 1958 hadde behandlet spørsmålet om offentlige tilfluktsrom. Gjennom lokalpressen informerte kretssjefen befolkningen, i tillegg la han press på kommunens arbeid med tilfluktsrommene.

¹⁸¹ St. meld. nr. 37. Om effektivisering av Sivilforsvaret (1961-1962)s. 32. Regnet ut fra en folkemengde på 900 000 som skulle beskyttes gjennom offentlige tilfluktsrom.

¹⁸² Ophus, Kine-Marie. *Dagliglivet og aktiviteten i Anlegg-96: Med Forsvaret som arbeidsplass i "atombombesikkert", forsvarsanlegg, 1959-1996.* s.30

¹⁸³ Holst, Johan Jørgen, *Norsk Sikkerhetspolitikk. I strategisk perspektiv.* Bind II: Dokumentasjon.s.139-160

¹⁸⁴ <https://www.nb.no/items/6b3afe5d04da9911ccaabfeaeda0c937?page=3&searchText=tilfluktsrom>

¹⁸⁵ <https://www.nb.no/items/e04c31594d91caf66d61a7f3e1a1ffa6?page=1&searchText=atomfrykt>

¹⁸⁶ <https://www.nb.no/items/1860392c6b21f43da5bd0bd6dbec2d92?page=1&searchText=tilfluktsrom>

¹⁸⁷ Dronningens gate 21, Kongens gate 7, Storgaten 61 og Prinsens gate 77.

På sentralt hold forelå Sivilforsvarskomiteens innstilling i 1959 og den var som tidligere nevnt bygget på Forsvarsstabens syn på den totale atomkrig og at fienden ville slå til der de anså Norge svakest. Uttalelsen siktet særlig til bombing i sivile befolkningssentra. I femte kapittel i innstillingen redegjør komiteen om skadevirkninger i sivile områder, både fra konvensjonelle våpen, men også med kjernefysiske våpen.¹⁸⁸ Innstillingen anmodet til at metodiske skadestudier burde utføres i større lokale sivilforsvar i tillegg til å analysere sannsynlige skadesituasjoner innenfor sine områder. Hovedhensikten var å etablere konkrete planer for sivilforsvarstiltak som skulle iverksettes i ulike situasjoner.¹⁸⁹ Med dette som bakteppe kan man forstå ønsket til distriktssjefen i Nord-Norge Sivilforsvarsdistrikt J.A. Dahle om å få til et møte og diskutere forskjellige beredskapsspørsmål.

I Riksarkivet var det to brev fra distriktssjefen i Nord-Norge J.A. Dahle til Sjefen for Sivilforsvaret. Disse brevene var datert september og oktober 1961 og gav tydelige signal om en distriktssjef som var tynget av sitt ansvar. Distriktssjefen hadde sitt arbeidssted i Bodø, men var ansvarlig for hele Nord-Norge. Det som kommer frem i disse brevene har kanskje ikke en direkte sammenheng med utviklingen av de offentlige tilfluktsrommene i Bodø, likevel mener jeg kildene er viktig. Dette er fordi personlige oppfatninger og meninger kan påvirke en organisasjon eller politikken som blir ført. J.A Dahle var en av fire distriktssjefer og organisasjonsmessig lå han direkte under sjefen for Sivilforsvaret.¹⁹⁰ Det er rimelig å tenke at hvis flere aktører innen den sivile beredskapen hadde samme oppfattelse av situasjonen så ville det være større sannsynlighet for at oppgavene bli prioritert.

I brevene til sivilforsvarsledelsen var det et ønske fra distriktssjef Dahle om å få til et Distriktssjefsmøte for å diskutere ulike beredskapsspørsmål. Han skrev *«I den nåværende spente situasjonen er det et behov for en åpenhertig meningsutveksling om forskjellige beredskapsspørsmål. Ansvarer for en distriktssjef er stort og det vil da bli en viss lettelse å få*

¹⁸⁸ Sivilforsvarskomiteens innstilling av 1957 (1959)s. 32 «Anslagsvis etter sivilforsvarets studier kan en si følgende: Dersom en 20 KT atombombe eksplodere over sentrum av Oslo i arbeidstiden uten forvarsel kan en regne med 120 000 døde, ca 50 000 hardt såret og ca 45 000 lettere sårede av en befolkning på 450 000. Dersom sivilforsvarets beredskapstiltak er gjennomført med krigsutflytting, flyalarm og mulighet for folk å søke dekning i eksisterende tilfluktsrom, vil tapene kunne reduseres til under det halve».

¹⁸⁹ Sivilforsvarskomiteens innstilling av 1957 (1959), s. 31-33

¹⁹⁰ Se vedlegg 8, Sivilforsvarets organisasjon.

*en kontroll på om en er på rett veg i beredskapsforberedelsene».*¹⁹¹ Et av spørsmålene distriktssjefen ønsket å diskutere med andre distriktssjefer var opplysning til de lokale sivilforsvarkretsene om beskyttelsestiltak i forbindelse med radioaktivt nedfall. Det ble i brevet hevdet at de lokale sivilforsvarkretsene i nord etterlyste hvilken informasjon de skulle gi befolkningen. I denne perioden ble det utført mange og i tillegg, den største prøvesprengningen på Novaya Semlja, kun 900 km fra norskekysten ved Vardø i Finnmark. Sjøkkbølgen fra eksplosjonen var synlig i Norge og påvirket både vegetasjonen og bygninger innen en radius på omtrent 1.000 kilometer.¹⁹² Med bakgrunn i dette var forespørselen fra de lokale sivilforsvarkretsene forståelig.

I brev nummer to fra distriktssjefen angående distriktssjefsmøtet skrev han: *«Det var da også mere menneskelige interesse som lå bak mitt ønske om å få holdt distriktssjefsmøte nå. Av og til får jeg en tyngende følelse av å måtte bære en vesentlig del av ansvaret for den sivile sektor av beredskapsarbeidet[....] Av og til har jeg følelsen av å sitte i en sørgelig suppe. I den alvorlige situasjonen vi er oppe i, virker det deprimerende med et slik inntrykk. Det ville derfor ha gjort godt å få en pekepinn om mitt inntrykk er riv ruskende galt».*¹⁹³

For å forklare distriktssjefens bekymring kan en se til det som skjedde internasjonalt. Situasjonen var spent mellom øst og vest. Krustsjov som øverste leder i Sovjetunionen hadde flere uttalelser og trusler i perioden, både før og etter U-2 nedskytingen som kunne vekke bekymring. I møte hos Forsvarsrådet i februar 1959 understrekes dette gjennom redegjørelsen fra utenriksminister Lange om den internasjonale situasjonen. Der tok han opp blant annet de sovjetiske protestene mot allierte bruk av Bodø hovedflystasjon.¹⁹⁴ I tillegg kjente distriktssjefene kanskje på et lokalt press. Som det er skrevet om tidligere var det flere aktører innen den sivile beredskapen som fryktet en atomkrig. Med gjentakende prøvesprengninger i nærheten av landsdelen er det klart at befolkningen også begynte å stille spørsmål.

¹⁹¹ Riksarkivet. Arkiv: Direktoratet for sivilt beredskap. Arkivskaper: Direktoratet for sivilt beredskap. Serie Da, boks 0058. Mappe: Distriktsledelsen 1949-1963 Brev datert 12. september 1961

¹⁹² <https://www.norsar.no/i-fokus/60-ar-etter-provesprengningen-av-tsar-bomba> Lest 10.10.22

¹⁹³ Riksarkivet. Arkiv: Direktoratet for sivilt beredskap. Arkivskaper: Direktoratet for sivilt beredskap. Serie Da, boks 0058. Mappe: Distriktsledelsen 1949-1963. Brev datert 17. oktober 1961

¹⁹⁴ Riksarkivet. Møtoreferater Forsvarsrådet 1934-59. Møte torsdag 26. februar 1959. s.8

6.3.9 Mindre endringer i forbindelse med St. meld. nr. 37

I St. melding. Nr. 37 Om effektivisering av sivilforsvaret (1961-62) ble de nedre grensene for folketallet på steder der det skulle bygges offentlige tilfluktsrom endret til 5000 innbyggere i Sør-Norge, mens tallene for Trøndelag og Nord-Norge ikke ble endret. Målet var fortsatt at det skulle skaffes plass til 20 prosent av befolkningen i tettbygde områder.

Justisdepartementet bestemte også at man til enhver tid skulle regne det aktuelle innbyggertallet og ikke innbyggertallet fra 1948.

Komiteens viktigste forslag for å høyne beredskapen rundt tilfluktsrommene var å øke antall tilfluktsrom, samtidig som kravene til motstandsevne ble høynet.¹⁹⁵

9. juli 1961 kom det retningslinjer for merking av offentlige tilfluktsrom, fra nå av skulle de offentlige tilfluktsrommene være synlige for folk. Senere samme året i henhold til kgl. resolusjon av 17. november ble det gjort nye bestemmelser om utførelse av ventilasjonsanlegg i offentlige tilfluktsrom. I de tilfeller hvor ABC filteret ble skaffet, skulle det før montering være testet og godkjent av ABC sekretariatet i Oslo.¹⁹⁶

I tillegg skulle det arbeidet som hørte inn under 2. byggetrinn settes i gang, der bevilgninger tillot dette.

6.3.10 Full utbygging av offentlige tilfluktsrom

Ved kongelig resolusjon 21.9.1963 ble det bestemt at de offentlige tilfluktsrom skulle bygges fult ut for alle fire byggetrinn.¹⁹⁷ Dette førte til store endringer både for kommunene og Sivilforsvaret. Årsakene til denne resolusjonen kan være flere, men først og fremst ba «Innstillingen fra Sivilforsvarskomiteen av 1957» om at tilfluktsrommene skulle ferdigstilles, slik at de ved en nødssituasjon kunne tas i bruk på kort varsel.¹⁹⁸ Det kan også tenkes at den spente situasjonen rundt Cubakrisen var utslagsgivende for denne resolusjonen. Cubakrisen blir nevnt som den farligste i hele etterkrigstiden av blant annet historiker Geir Lundestad.¹⁹⁹ En annen grunn kan rett og slett være å få fortgang i utbyggingen av de offentlige tilfluktsrommene. Utfordringer rundt utbyggingen hadde blitt tatt opp i flere sammenhenger

¹⁹⁵ Sivilforsvarskomiteens innstilling av 1957 (1959) s. 7

¹⁹⁶ Arkiv i Nordland. Bodø kommune Formannskapet. Korrespondanse ordnet etter nøkkel XIV-C-3 Sivilforsvaret 1963. Brev fra Sivilforsvarets Sentralledelse til Ordføreren i Bodø, datert 30. januar 1963

¹⁹⁷ Arkiv i Nordland. Bodø kommune Formannskapet. Korrespondanse ordnet etter nøkkel XIV-C-3 Sivilforsvaret 1965. Mappe Fremdriftsplan for fullutbygging av de pliktmessige tilfluktsrom. Brev fra Sivilforsvarets Sentralledelse til Ordføreren i Bodø, datert 2. september 1964

¹⁹⁸ Sivilforsvarskomiteens innstilling s. 57

¹⁹⁹ Lundestad, Geir. *Øst, vest, nord, sør. Hovedlinjer i internasjonal politikk 1945-1995* s.86

og fora.²⁰⁰ Et annet moment og bakgrunnen til Sivilforsvarskomiteen innstilling angående ferdigstillelse av de offentlige tilfluktsrommene var Forsvarsstabens syn på den totale krigs karakter. De regnet med at i en storkrig ville alle typer våpen bli tatt i bruk, og grensene mellom militær og sivile fronter ville viskes ut og varslingstiden ville bli svært kort, fra noen få minutter opp til 15 minutter ved flyalarm og ved rakettangrep ingen varslingstid.²⁰¹ Da sier det seg selv at alle byggetrinn måtte være på plass.

I Bodø var det bygget 2020 offentlige tilfluktsromplasser etter 1. byggetrinn. *Se tabell 2.* Det var påbegynt nye anlegg innenfor 1. byggetrinn for 580 personer, mens utbyggingen for byggetrinn 2-3-4 ikke var utført. I henhold til Statistisk Sentralbyrås siste telling for september 1964 skulle kommunen ha offentlige tilfluktsromplasser for omentrent 2500 personer i henhold til 20 prosent dekning. Kort sagt betydde dette at Bodø fikk en stor jobb å gjøre for å nå de nye dekningskravene.

I forbindelse med dette ba Sivilforsvarets Sentralledelse Bodø kommune og det lokale Sivilforsvaret om en fremdriftsplan som omfattet et eksakt forslag til utbygging med tidsramme og kostnad. Denne planen fikk de to måneder på å utarbeide. Bodø sivilforsvarskrets utarbeidet deretter en detaljert plan som ble sendt kommunen.²⁰² Den inneholdt arbeid som måtte gjennomføres på 8 offentlige tilfluktsrom og utgifter knyttet til disse.

Tabell 2 viser oversikten over anleggene, kostnadene og byggetrinnene som gjenstod før de offentlige tilfluktsrommene var fullt utbygget. Seks av anleggene var påbegynt, der byggetrinn 1 var utført

Navn på tilfluktsrom	Kort oversikt over gjenstående arbeid	Kostnad	Plasser
Gråholten	2-3-4 byggetrinn	92 500	400
Rensåsen mot Parkveien	2-3-4 byggetrinn	155 000,-	500
Rensåsen Syd	2-3-4 byggetrinn	62 500,-	400
Torvet	2-3-4 byggetrinn	71 500,-	300
Dreyfushammeren	2-3-4 byggetrinn	62 000,-	240
Fylkesbygget	1-2-3-4 byggetrinn	126 000,-	450
Industribygget	1-2-3-4 byggetrinn	41 800,-	130
Eks-tyske bunkers	2-3-4 byggetrinn	70 500,-	180
		681 800,-	2600

²⁰⁰ Riksarkivet Forsvarsrådets møte 24.2.1959 PM Angående beredskapssituasjonen i Sivilforsvaret og sivile beredskapsplaner. S. 33 og Konferanse i Kirkenes 6.-10.september 1957 arrangert av Folk og Forvar, der var det på agendaen Sivilforsvarets status og aktuelle problemer og utfordringer for et sivilforsvarsdistrikt.

²⁰¹ Sivilforsvarskomiteens innstilling s. 6

²⁰² Arkiv i Nordland. Bodø kommune Formannskapet. Korrespondanse ordnet etter nøkkel XIV-C-3 Sivilforsvaret 1965. Mappe Fremdriftsplan for fullutbygging av de pliktmessige tilfluktsrom. Brev fra Bodø Sivilforsvarskrets ved Gunnar Gjone til Rådmannen i Bodø, datert 16.10. 1964

6.3.11 Offentlig tilfluktsrom i Industribygget

Arbeidet med de offentlige tilfluktsrommene tok tid. En forklaring på dette kan være det som beskrives som treghetsmekanismer som kan prege organisasjoner og særlig statlige organisasjoner. For å synliggjøre dette i forbindelse med de offentlige tilfluktsrommene kan arbeidet med Industribygget benyttes.²⁰³ Dette tilfluktsrommet lå i sentrum av Bodø og besto av både et privat og et offentlig tilfluktsrom.

23. november 1962 sendte Bodø kommune i samarbeid med Bodø Sivilforsvarskrets den første forespørselen om godkjenning av prosjektet og statstilskudd etter gjeldene satser til Nord-Norge sivilforsvarsdistrikt. Deretter ble forespørselen sendt videre fra Nord-Norge sivilforsvarsdistriktet til sentralledelsen 3. desember 1962. Der ba sivilforsvarsdistriktet om at prosjektet måtte bli godkjent. 5. januar etterspør Nord-Norge sivilforsvarsdistrikt saken og ba om at den ble ekspedert raskt. 21. februar mottar Nord-Norge sivilforsvarsdistrikt svar fra sentralledelsen om godkjenning med noen anmerkninger. I mellomtiden hadde Nord-Norge sivilforsvarsdistrikt svart Bodø kommune og Bodø sivilforsvarsdistrikt om at kommunen ville kunne forvente statstilskudd etter gjeldene regler, i tillegg til ekstra statstilskudd ved gassikring og ventilering.²⁰⁴ To år senere blir bygget overlevert fra entreprenør og 10. juni 1964 ble det gjennomført besiktigelse og godkjenning. Til stede var den lokale kretssjefen, Nord-Norge sivilforsvarsdistrikt, sentralledelsen og Bodø kommune. Nemda fant at tilfluktsrommet var utført i overenstemmelse med fremlagte dokumenter og ble godkjent for byggetrinn 1 og 2 for 130 personer. Nemda var klar over at tilfluktsrommet hadde blitt dyrere enn beregnet og ville derfor la tilskuddsspørsmålet avgjøres på mest mulig gunstig måte for kommunen.²⁰⁵ 10. mai 1965 sendte Bodø kommune krav om statstilskudd til sentralledelsen, med kopi til Bodø sivilforsvarskrets. Kravet var på 39 200,- Kommunen hadde ikke helt oversikt over er hvor store utgifter som var bokført før og etter 1. januar 1964. Dette hadde betydning for refusjonen fordi nye satser ble innført, men uansett mente rådmannen at de ba om langt mindre enn loven tilsa.²⁰⁶ Frem til desember 1964 foregår det korrespondanse om statstilskuddet. Bodø sivilforsvarskrets ber flere ganger om at Bodø kommune måtte få utbetalt sin del av statstilskuddet. Underveis i korrespondansen fremkommer det at veggene i

²⁰³ Statsarkivet i Trondheim. Bodø sivilforsvarskrets, SAT/A-5633/1/D/L0012: --, 1948-1979, s. 34

²⁰⁴ Statsarkivet i Trondheim. Bodø sivilforsvarskrets, SAT/A-5633/1/D/L0012: --, 1948-1979, s. 96

²⁰⁵ Statsarkivet i Trondheim. Bodø sivilforsvarskrets, SAT/A-5633/1/D/L0012: --, 1948-1979, s. 133

²⁰⁶ Statsarkivet i Trondheim. Bodø sivilforsvarskrets, SAT/A-5633/1/D/L0012: --, 1948-1979, s. 194

tilfluktsrommet var bygd tykkere enn antatt og tilfluktsrommet ble derfor definert som betongbunker og ikke et kjelleranlegg. Tilskuddet måtte regnes om og endte på da på 58 540,- Etter ytterligere korrespondanse utbetales beløpet til slutt i november 1966 til Bodø kommune.²⁰⁷ Det tok dermed hele fire år fra prosjektet ble sendt fra Bodø kommune og Bodø sivilforsvarskrets til statstilskuddet ble utbetalt. To av disse årene ble brukt for å få statstilskuddet utbetalt.

Hvorfor tok det så lang tid å utbetale statstilskuddet? Kildene i forbindelse med dette tilfluktsrommet viser mengder med dokumentasjon og korrespondanse som gikk frem og tilbake. Og følgelig forklaringen på hvorfor arbeidet foregikk over flere år. Når man i tillegg vet at Bodø kommune bare var en av mange kommuner som hadde krav om offentlige tilfluktsrom. Sier det seg selv mengden administrasjon som skulle behandles hos sentralledelsen var stor. Dette er trolig en av årsakene til at både statstilskuddet tok lang tid å utbetale, men også en forklaringene på hvorfor utbyggingen tok tid.

6.3.12 Overføring av alarmplassene Gråholten og Rensåsen til Bodø kommune

I arbeidet for å nå full utbygging med offentlige tilfluktsrom foreslo Bodø sivilforsvarskrets ved politimesteren at kommunen kunne overta alarmplassene Gråholten og Rensåsen vederlagsfritt. Bakgrunnen var at Sivilforsvaret skulle flytte fra Gråholten og Rensåsen til et nytt sivilforsvarsanlegg i Kleivåsen.²⁰⁸ Hvis overføringen til kommunen ikke kunne overleveres vederlagsfritt måtte kommunen ut med ytterlige 100 000,- som anleggene kostet i sin tid. Prosessen rundt overtakelsen tok noe tid og måtte innom flere instanser. I et notat fra Politimesteren kan en lese at han hadde vært i kontakt med sivilforsvarsdirektøren som videre hadde gjort sine undersøkelser. Sivilforsvarsdirektøren nevnte at slike eiendomsoverføringer måtte innom Stortinget. Videre erklærte han at Sivilforsvarets sentralledelse ville gå aktivt inn for en overføring, men nevnte samtidig at det beste ville være om det kom et brev fra kommunen som ble videresendt fra Bodø sivilforsvarskrets.

²⁰⁷ Statsarkivet i Trondheim. Bodø sivilforsvarskrets, SAT/A-5633/1/D/L0012: --, 1948-1979, s. 222

²⁰⁸ Dette sivilforsvarsanlegget ble bygd litt utenfor sentrum i området Rønvik øst/Stordalen.

Videre skriver Politimesteren/Kretsleder:

Så vidt jeg kan skjønne måtte det særlig være av betydning at kommunen i brevet ga uttrykk for at man på grunn av Bodøs utsatte stilling ville slå et ekstra slag for å skaffe tilstrekkelig antall tilfluktsromplasser fullt utbygget, at man trenger 400 plasser i tillegg til den man har, at man har hørt at alarmplassene Gråholten og Rensåsen om kort tid ikke vil bli brukt lenger til sitt opprinnelige formål og at man er interessert i å bygge dem ut for å være fullt dekket. Som herr rådmannen selv var inne på er vel ikke dette med eierforholdet essensielle i saken, men det at man kan få regne dem med som tilfluktsrom og få vanlig refusjon fra staten for utgifter med videre utbygging uten at man for øvrig påføres omkostninger.²⁰⁹

Brevene og notatene som blir sendt mellom kommunen og Bodø sivilforsvarskrets viser at man på lokalt nivå samarbeider om å nå de påleggene man fikk. Men slik notatet er formulert kan det virke som om de lokalt ansatte bevisst bruker Bodøs utsatte posisjon for å oppnå både full tilfluktsromdekning, men også en økonomisk gevinst. Altså at de kan få overført alarmplassene Gråholten og Rensåsen vederlagsfritt og benytte disse anleggene til offentlige tilfluktsrom. Overdragelsen tok noe tid, men gjennom korrespondanse gjort videre gjennom våren 1965 kan en lese at Bodø kommune fikk tilbud om å overta alarmplassene Gråholten og Rensåsen fra 1. januar 1966 med forbehold om at Stortinget samtykket. Formannskapet i Bodø gjorde vedtak om overdragelsen 19. mai 1965.²¹⁰ Fem år senere, 9. september 1970 kom rapporten fra sentralledelsen om godkjent overtakelse og sluttoppgjør til Bodø kommune for modernisering av anlegget.²¹¹ Gjennom et slikt samarbeid fikk Bodø kommune tilgang til flere offentlige tilfluktsrom uten å måtte bygge fra grunnen av. Samtidig er dette nok et eksempel på at arbeidet med tilfluktsrommene tok tid.

Oppsummering 1948-1966

Den første forskriften står gjeldene i nesten 20 år, men tilføyinger kommer underveis. I denne perioden skjer det mye arbeide med de offentlige tilfluktsrommene. De første årene etter andre verdenskrig er det mye planarbeid, men etter utbruddet av Koreakrigen øker

²⁰⁹ Arkiv i Nordland. Bodø kommune Formannskapet. Korrespondanse ordnet etter nøkkel XIV-C-3 Sivilforsvaret 1965. Mappe Fremdriftsplan for fullutbygging av de pliktmessige tilfluktsrom. Notat fra Politimesteren/Bodø Sivilforsvarskrets ved Gunnar Gjone til Rådmannen i Bodø, datert 17.10. 1964

²¹⁰ Arkiv i Nordland. Bodø kommune Formannskapet. Korrespondanse ordnet etter nøkkel XIV-C-3 Sivilforsvaret 1965. Mappe Fremdriftsplan for fullutbygging av de pliktmessige tilfluktsrom. Brev fra Bodø kommune til Bodø sivilforsvarskrets v/politimesteren. Datert 21.5 1965.

²¹¹ Statsarkivet i Trondheim, Bodø sivilforsvarskrets, SAT/A-5633/1/D/L0012: --, 1948-1979, s. 288

krigsfrykten. Det er overgangen til ny doktrine som setter fart på utbyggingen, en krig i denne perioden vil bli svært ødeleggende og tilfluktsrom er en nødvendighet. Likevel skulle tilfluktsrommene bare delvis klargjøres. Byggetrinn 2 skulle settes i verk når situasjonen gjorde det nødvendig. Dette endres fra 1963, fra da av skulle tilfluktsrommene ferdigstilles til bruk. Endringene førte til et betydelig arbeid for kommunen og Sivilforsvaret. Målet om 20 prosent dekning var ikke nådd. Verken lokalt eller sentralt. Sentralt var det totale antall plasser i offentlige tilfluktsrom kommet opp i 148 500, mens målet hadde vært 180 000 i 1954.²¹²

6.4 Å gi beskyttelse ved en atomkrig 1966 til 1976

1966 forskriften

I denne forskriften ble resolusjonen om full utbygging i fred videreførte. Videre sa den nye forskriften at styrkekravene ble høynet til 1-2 atmosfærers overtrykk avhengig av størrelsen på rommet. Dette skulle gi en balansert beskyttelse mot de forskjellige våpenvirkningene, inkludert virkingene fra kjernefysiske og kjemiske våpen.²¹³

Status Bodø

I statusrapport for Bodø 1966 ble det oppgitt at 2800 personer skulle ha tilgang til offentlige tilfluktsrom. I samme rapport var det oppgitt at kommunen hadde 2745 plasser, dette var gode tall, men alle tilfluktsrommene var ferdigstilt etter 1. byggetrinn.²¹⁴ Det vil si at kommunen fortsatt hadde et arbeid å gjøre fordi resolusjonen om full utbygging gjaldt. I perioden som skal behandles nå, var det kommunesammenslåing av Bodø og Bodin. Dette medførte at fra 1. januar 1968 manglet Bodø kommune ca. 2000 offentlige tilfluktsromplasser.²¹⁵ Flere nye prosjekter ble derfor drøftet. Blant annet planene om et underjordisk parkeringsanlegg og ny ungdomsskole i Rønvik området.²¹⁶ Angående fjellanlegget Rensåsen syd var det konkrete diskusjoner om utbygging for å øke kapasitet til ca. 1000 personer. Andre prosjekter under

²¹² Arkiv i Nordland (Norsk Sivilforsvarsblad 1966, s.20)

²¹³ <https://www.sivilforsvaret.no/globalassets/dokumenter/forskrifter---tilfluktsrom/66-forskriftene-og-veileder.pdf>

²¹⁴ Arkiv i Nordland. Bodø kommune Formannskapet Korrespondanse ordnet etter nøkkel XIV-C-3-Sivilforsvaret 1961-1967. Statusrapport offentlige tilfluktsrom 31.12.1966

²¹⁵ Statsarkivet i Trondheim, Bodø Sivilforsvarskrets: A-5633/1/D/L0012:1948-1979 s. 246

²¹⁶ Statsarkivet i Trondheim, Bodø Sivilforsvarskrets: A-5633/1/D/L0012:1948-1979. Brev fra Bodø Sivilforsvarskrets til Sivilforsvarets sentralledelse datert 17.1.1968 s. 246

planlegging var modernisering av Torvet og diskusjoner om kommunen burde opprette en offentlig tilfluktnemd.²¹⁷

6.4.1 Tilfluktsrommet i fylkeshuset

For å synliggjøre både et komplekst arbeidet med de offentlige tilfluktsrom og understreke tidsbruken i forbindelse med utbyggingen av tilfluktsrommene, er fylkeshuset et godt eksempel. I april 1969 var Sivilforsvarets sentralledelse på befaring i Bodø. Dette tilfluktsrommet hadde etter anmodning fra Sivilforsvarets sentralledelse blitt bygd i fylkesbygget. Det var godkjent av sentralledelsen for 450 personer med 270 m² bruksflate. Tre år tidligere hadde det blitt inspisert. Ved den besiktigelsen ble det konstatert at 1. byggetrinn i hovedsak var utført samt de vesentlige arbeider angående 3. byggetrinn, mens 2. byggetrinn, altså gassikring og ventilasjon ikke var utført og utsyr ikke anskaffet.

Utbetalinger for byggetrinn 1-4 var pr 1966 114 480,-, utbetalt til Bodø kommune. Det ville si at det gjenstod 96 120,- Deler av dette, 40 prosent ville bli utbetalt så snart fullføring av 4. byggetrinn ble satt i gang. Når minst halvparten av arbeidene var utført kunne ytterligere 40 prosent utbetales, mens de resterende 20 prosent ble holdt tilbake til ferdigbefaring fant sted og regnskapet var studert. Statstilskuddet kunne ikke overskride 2/3 av samlede godkjente omkostninger. Brevet fra sentralledelsen avsluttes med at kommunen snarlig måtte ordne med fullføring av dette tilfluktsrommet som etter planen egentlig skulle stått ferdig høsten 1965.²¹⁸ Gjenpart fra dette brevet gikk i tillegg Nord-Norge Sivilforsvarsdistrikt, Bodø sivilforsvarskrets og byingeniøren i Bodø kommune. Dette dokumenterer at mange instanser var involvert i byggingen og utbetaling som gikk gjennom flere omganger.

Vilkårene for utbetalingene sikret at arbeidet både var igangsatt og fullført før kommunen fikk fullt utbetalt statens andel av kostnadene. Samtidig som denne metoden sikrer riktige utbetalinger ble den både tidkrevende og stor. Den involverte mange aktører som igjen førte til mye administrasjon, spesielt fra kommunenes side. Dette er en sentral faktor som påvirket at utbyggingen av de offentlige tilfluktsrommene tok tid. Dette er ikke ukjent i organisasjonsteorier. En forklaringsmodell som angår organisatoriske prosesser og

²¹⁷ Arkiv i Nordland, Bodø kommune A 142.2 Tilfluktsrom 1968-84. Rapport fra Sivilforsvarets befaring 20. august til 12. september 1970. Sendt til Rådmannens kontor og stemplet 30. september 1970

²¹⁸ Arkiv i Nordland, Bodø kommune A 142.2 Tilfluktsrom 1968-84. Mappe Tilskudd til bygging av offentlige tilfluktsrom 1968-1972. Brev fra Sivilforsvarets sentralledelse til Bodø kommune, datert 22. mai 1969

byråkratisk politikk sier at et sentralt aspekt er de treghetsmakansimer som kan oppstå. I dette arbeidet med de offentlige tilfluktsrommene har det vist seg gjentagende ganger om vesentlig lang tidsbruk. I disse teoriene forklares det at arbeid i organisasjoner kan kjennes igjen ved at det utvikles prosedyrer, rutiner og vaner som innvirker på saksforløp og utfall. Dette kan prege organisasjoner og særlig statlige organisasjoner, hvor profitt ikke er en drivkraft.²¹⁹ Denne forklaringsmodellen er svært relevant og troverdig i denne sammenhengen.

Status offentlige tilfluktsrom 1970

I tabell 3 ser vi at tilfluktsrommet i fylkeshuset var kommet inn på listen over offentlige tilfluktsrom. Status pr 31.12.1970²²⁰

Sted	Type	Netto bruksflate (m ²)	Antall plasser
Bodø domkirke	Bunker	65	60
Dr.gt. 21/23	Bunker	33	35
Storgata 21	Bunker	25	30
<u>Rensåsen P</u>	Fjellanlegg	545	500
<u>Rensåsen S</u>	Fjellanlegg	400	400
<u>Dreyfusham.</u>	Fjellanlegg	200	200
<u>Kongensg. 7</u>	Bunker	27	30
Prinsensgt. 77/79	Bunker	27	30
Torvet	Bunker	280	300
<u>Industribygg/sjøgata</u>	Kjeller	80	130
Fylkeshuset	Kjeller	270	450
Rådhuset	Kjeller	104	170
Gråholten	Fjellanlegg	427	400
			2735

Kommunens innbyggertall pr

31.12.1970 var omtrent 29 000

personer, av disse bodde 22 000 i

områder der kommunen pliktet å

ha offentlige tilfluktsrom. Det vil

si at kommunen skulle ha 4400

plasser tilgjengelig i offentlige

tilfluktsrom, noe de ikke hadde. I tillegg var flere av de offentlige tilfluktsrommene ikke

innenfor forskriftene. Se vedlegg 9: Oversikt over kommunale offentlige tilfluktsrom i Bodø

pr. 26. juni 1971.²²¹

6.4.2 Befolkningen øker og nye byutviklingsområder etableres

En vesentlig utfordring i forbindelse med arbeidet med å nå målene om 20 prosent dekning er

den kontinuerlige befolkningsveksten i Bodø kommune. Bakgrunnen var gode fødselstall,

kommunesammenslåing og tilflytning. I 1950 bodde det omentrent 7500 innenfor Bodøs

grenser, tjue år senere bodde det nærmere 30 000 der.²²²

²¹⁹ Njølstad, Olav, *Cuba-krisen 1962*. Forsvarsstudier nr. 2/1993, 1993: 125 s.7-9

²²⁰ Arkiv i Nordland, Bodø kommune A 142.2 Tilfluktsrom 1968-84. Oversikt over offentlige tilfluktsrom. Stemplett Bodø kommune Rådmannens kontor 13. juli 1971. Arkivr. 1422

²²¹ Arkiv i Nordland, Bodø kommune A 142.2 Tilfluktsrom 1968-84.

²²² Karlsen, Wilhelm. *Med luft under vingene. Bodøs historie bind 4, 1950-2016* s.19

I forbindelse med befolkningsøkning ble det etablert et kommunalt generalplanutvalg. Dette utvalget så for seg at i løpet av en tiårs periode ville befolkningen øke med 9000 innbyggere. I denne forbindelsen tok Bodø sivilforsvarskrets kontakt med utvalget for å minne kommunen om at det måtte bygges offentlige tilfluktsrom for minimum 20 prosent av befolkningen. Videre ble generalplanutvalget bedt om å ta tilstrekkelig hensyn til kommunens tilfluktsromforpliktelser når det gjaldt arealdisponering i de aktuelle områdene. Viktige momenter som måtte vurderes var sted for plassering, størrelse av tilfluktsrommene, type tilfluktsrom, fremdriftsplan og forslag til bruk i fredstid. Videre informertes det om Sivilforsvarets ytelse på inntil 2/3 av utgiftene og at det i denne forbindelsen var viktig at Sivilforsvaret ble holdt orientert i forbindelse med langtidsbudsjettering.²²³

Det er interessant å lese i kildene at Bodø sivilforsvarskrets er ute i relativt god tid for å minne kommunen om sine forpliktelser. For var det slik at hvis kommunen la planer i god tid så fikk de ytelsene de var berettigede for? I de neste avsnittene skal det handle om langtidsbudsjettering og Sivilforsvarets ytelse til de offentlige tilfluktsrommene.

6.4.3 Tilskudd til kommunene overstiger Direktoratets budsjett

I 1972 mottar Bodø kommune flere brev fra Direktoratet for sivil beredskap om stopp i utbetalinger. Dette ble begrunnet med at interessen for bygging av tilfluktsrom hadde økt i en rekke kommuner de senere årene og direktoratets bevilgninger på dette området var ikke budsjettert med nok midler. Behovene for tilskudd ville gå betydelig utover de beløp direktoratet hadde satt til dette formål. For årene 1972 til 1976 måtte direktoratet foreta en prioritering og midlene ble prioritert til anlegg som var ferdige eller hvor arbeidet var kommet langt. Derfor fikk Bodø kommune ingen støtte til det offentlige tilfluktsrommet Rensås Syd i 1972²²⁴ og det planlagt offentlige tilfluktsrommet i Rønvik Ungdomsskole i 1973 og 1974.²²⁵

Samtidig som den offentlige støtten ikke kommer, mangler kommunen offentlige tilfluktsromplasser. I forbindelse med budsjettet for Bodø kommune i 1973 ble det fremlagt

²²³ Arkiv i Nordland. Bodø kommune A.142.2 Tilfluktsrom 1968-84. Mappe: Tilskudd til bygging av offentlige tilfluktsrom 1968-1972. Brev fra Bodø sivilforsvarskrets til Generalplanutvalget i Bodø datert 5. januar 1972

²²⁴ Arkiv i Nordland. Bodø kommune A.142.2 Tilfluktsrom 1968-84. Mappe tilskudd til bygging av offentlige tilfluktsrom 1968-1972. Brev fra Direktoratet for sivil beredskap datert 8. mai 1972 sendt til Bodø kommune v/ordføreren.

²²⁵ Arkiv i Nordland. Bodø kommune A.142.2 Tilfluktsrom 1968-84. Mappe tilskudd til bygging av offentlige tilfluktsrom 1968-1972. Brev fra Direktoratet for sivil beredskap datert 1. desember 1972 sendt til Bodø kommune v/ordføreren.

et forslag som ble enstemmig vedtatt av Bodø bystyre 20.12.72 og oversendt formannskapet. «Bodø bystyre ber formannskapet se på det problem de manglende tilfluktsromplasser representerer for en by som Bodø, med tanke på å finne en løsning som sikrer et forsvarlig antall plasser i egnede tilfluktsrom.»²²⁶ Dette viser at politikerne som satt i bystyret i denne perioden var opptatt av den sivile beredskapen i byen med tanke på nok plasser i de offentlige tilfluktsrommene. Dette viser også at føringer som ble satt på sentralt nivå ble fulgt opp lokalt, selv om målene ikke ble nådd.

I ettertid er det lett å være kritisk til hvordan dette ble gjennomført fra statens side, men det er forunderlig at direktoratet ble «overrasket» over at kommunene stod på for å bygge offentlige tilfluktsrom, når det faktisk var et krav om 20 prosent dekning. At direktoratet ikke hadde budsjettert med nok penger er en direkte årsak for at utbyggingen tok tid og målene om dekning ikke nås.

Oppsummering 1966-1976

I denne perioden er hovedmålsetningen å få bygd nok offentlige tilfluktsrom, men som beskrevet, tok dette tid. I tillegg øker befolkningen, noe som fører til at dekningsgraden ikke nås. Samtidig opplever kommunen for første gang stopp i utbetalinger av statens andel i forbindelser med kostnadene til de offentlige tilfluktsrommene.

6.5 Fra spenning til avslutning på den kalde krigen 1976-1989

1976 forskriften

Bare ti år etter forrige forskrift kom en ny. Dette var den tredje i rekken. Mye var fortsatt likt fra tidligere forskrifter, men i den nye forskriften ble «forskrift for anlegg om private tilfluktsrom av 15. juli 1966» opphevet. En byggherre kunne fritas for å bygge privat tilfluktsrom, mot å bidra til bygging av offentlige tilfluktsrom i kommunen. Kommunene hadde fortsatt plikt til å bygge offentlige tilfluktsrom. Disse skulle særlig prioriteres i konsentrerte boligområder hvor tilfluktsromdekningen ikke var tilfredsstillende. Dette punktet ble svært aktuelt for Bodøs nye boligområder.

²²⁶ Arkiv i Nordland. Bodø kommune A.142.2 Tilfluktsrom 1968-84

I denne forskriften ble tilfluktsrommene differensierte i tre forskjellige klasser. A-B-C rom. Hvor A rom skulle bygges i de mest utsatte områdene. Alle landets kommuner ble rangert og Bodø fikk klassifikasjon som utsatt og det skulle derfor bygges A-rom der.²²⁷

Status Bodø

Forskjellene på dekningsgraden i kommunen var i 1976 blitt store.²²⁸ I flere tiår var sentrum blitt prioritert med bygging av de offentlige tilfluktsrommene. Nå gav dette store negative utslag. Etter hvert som byen hadde vokst flyttet mange ut av sentrum og til nye boligområder. Dette i tillegg til stor innflyttingen førte til stor variasjonen på dekningsgraden. Sentrum hadde 93 prosent av alle de offentlige tilfluktsromplassene i kommunen. Det betydde at områdene utenfor sentrum hadde svært få offentlige tilfluktsrom.²²⁹ Det var også lav dekning for den søndre og vestre bydel på Bodøhalvøya. Dette var lite tilfredsstillende da disse områdene lå farlig nært flyplassen.²³⁰

6.5.1 Tilfluktsromkonto

I forbindelse med at plikten for private tilfluktsrom opphørte ble et nytt punkt, tilfluktsromkonto, tatt inn i forskriften. En byggherre kunne fritas for å bygge privat tilfluktsrom, mot å betale for dette. Satsene ble fastsatt av departementet og beløpet ble beregnet på grunnlag av hvor mange personer det skulle vært bygget tilfluktsrom for etter forrige forskrift.²³¹

For å etablere en god nok grad av beskyttelse for sivilbefolkningen i de nye boligområder etter at plikten for private tilfluktsrom ble opphevet, måtte det bygges flere offentlige tilfluktsrom. Disse rommene ble fra DSB ønsket bygd i skoler, samfunnshus og tilsvarende.

²²⁷ Tilfluktsrom type A skulle gi en mest mulig balansert beskyttelse mot alle virkningene fra kjernevåpen, konvensjonelle våpen og kjemiske stridsmidler.

²²⁸ Arkiv i Nordland. Bodø kommune A.142.2 Tilfluktsrom 1968-84. Notat fra prosjektgruppe angående tilfluktsrom. 5.12.77 Se vedlegg 11 for oversikt.

²²⁹ Kart fra telefonkatalogen med oversikt over de offentlige tilfluktsrommene årene 1975, 1980 og 1988 ligger vedlagt i vedlegg 14.

²³⁰ Arkiv i Nordland. Bodø kommune A.142.2 Tilfluktsrom 1968-84. Notat fra prosjektgruppe angående tilfluktsrom. 5.12.77

²³¹ Nye forskrifter om tilfluktsrom fra Direktoratet for sivilt beredskap, med virkning fra 1. mars 1976 . <https://www.sivilforsvaret.no/globalassets/dokumenter/forskrifter---tilfluktsrom/76-forskriftene-og-veileder.pdf> s. 19 og 29

Det var særlig viktig at kommunen i samarbeid med sivilforsvaret la planer for offentlige tilfluktsrom og at disse ble godkjent av DSB.²³²

I forbindelse med endringen av forskriften sendte DSB ut et eget brev om endringene. Sivilforsvarskretsene ble bedt om å underrette de ulike bygningsrådene i kommunene og Sivilforsvarsdistriktene ble bedt om å informere de eiere av boligbygg som blir berørt av bortfallet av private tilfluktsrom. I dette brevet ble noen kommuner prioritert, deriblant Bodø.

Direktoratet regner med å få til disposisjon 10 mill. kroner i 1975, og et tilsvarende beløp for hvert av de etterfølgende år til dekning av statstilskudd til nye tilfluktsrom etter dette program. Direktoratet vil prioritere offentlige tilfluktsrom i boligstrøk i Oslo, Drammen, Moss, Kristiansand, Stavanger, Bergen, Trondheim, Bodø og Tromsø kommune.

Justisdepartementet har med virkning fra 9. april 1975 opphevet plikten til å bygge private tilfluktsrom for boliger. I nye, konsentrerte boligområder skal det nå bygges offentlige tilfluktsrom. Etter tidligere pålegg i medhold av §15 nr.1 i lov av 17. juli 1953 nr. 9 om sivilforsvaret har kommunene plikt til å bygge offentlige tilfluktsrom for 20 prosent av tettstedsbefolkningen [...] Kommunens planer for bygging av offentlige tilfluktsrom skal fortsatt forelegges DSB som treffer avgjørelse om godkjenning og tilståelse av statstilskudd.²³³

I tillegg til det som er nevnt ovenfor sa forskriften at kommunen kunne oppnevne tilfluktsromutvalg. Bodø sivilforsvarskrets var positiv til et slikt utvalg og så det som er fordel at et utvalg kunne jobbe med en samlet plan for bygging av offentlige tilfluktsrom i Bodø. I denne forbindelsen ba Bodø sivilforsvarskrets teknisk rådmann om muligheten for å oppnevne et eget tilfluktsromutvalg.²³⁴ Formannskapet i Bodø kommune valgte å opprette en slik arbeidsgruppe for å jobbe med kommunens fremtidige behov. Dette tas opp i neste avsnitt.

²³² Nye forskrifter om tilfluktsrom fra Direktoratet for sivilt beredskap, med virkning fra 1. mars 1976 . <https://www.sivilforsvaret.no/globalassets/dokumenter/forskrifter---tilfluktsrom/76-forskriftene-og-veileder.pdf> s.27

²³³ Arkiv i Nordland. Bodø kommune A.142.2 Tilfluktsrom 1968-84. Mappe diverse skriv vedrørende tilfluktsrom. Brev fra Direktoratet for sivil beredskap datert 22.5.1975 til Bodø sivilforsvarskrets

²³⁴ Arkiv i Nordland. Bodø kommune A.142.2 Tilfluktsrom 1968-84. Brev fra Bodø sivilforsvarskrets til teknisk rådmann, datert 21.6.1976

Endringen som kom med denne forskriften førte til mer administrasjon og planlegging for kommunene i tillegg til lavere dekning av tilfluktsrom for innbyggerne. Der de private utbyggerne kunne betale seg ut av arbeidet med tilfluktsrom måtte fortsatt kommunene bygge nye offentlige tilfluktsrom i tillegg til å følge opp dispensasjoner, innbetalinger og krav. Et eksempel på dette er arbeidet med privat tilfluktsrom i boligfeltet Hunstad Øst. Når plikten om private tilfluktsrom opphevetes var det mange som innstilte arbeidet med private tilfluktsrom. I denne sammenhengen ba Nord-Norge Sivilforsvarsdistrikt Bodø kommune ved teknisk rådmann om å vurdere kommunens mulighet for å overta utbyggingen av parkeringshusene som offentlige tilfluktsrom for boligfeltet. *«Det er nedlagt betydelig arbeide i forbindelse med vurdering av anlegg av felles private tilfluktsrom i boligfeltet. [...] planer for felles private tilfluktsrom nå bør føres videre og de aktuelle anlegg vurderes utbygget som offentlige tilfluktsrom etter de nye retningslinjer.»*²³⁵ Så i tillegg til mer administrasjon for kommunen ble de bedt om å overta tidligere private tilfluktsrom prosjekter.

Bakgrunnen for at plikten for private tilfluktsrom ble opphevet kommer ikke tydelig frem gjennom kildene, derimot konsekvenser av endringen. For kommunens innbyggere resulterte dette i færre plasser.²³⁶ Samtidig mer arbeid for kommunene. Dette blir behandlet i de neste avsnittene.+

6.5.2 Opprettelse av tilfluktsromutvalg

Med bakgrunn i den nye forskriften vedtok formannskapet i Bodø i 1977 å oppnevne en arbeidsgruppe som skulle jobbe med planlegging av offentlige tilfluktsrom i kommunen, samt å fremme konkrete prosjekter. Tilfluktsromutvalget bestod av representanter fra bygningssjefens kontor, byplankontoret, fritidskontoret, finansrådmannen, teknisk rådmann og Bodø sivilforsvarskrets. Planforslag fra gruppen skulle behandles i kommunens bygningråd og formannskapet.

²³⁵ Arkiv i Nordland. Bodø kommune A.142.2 Tilfluktsrom 1968-84. Brev fra Nord-Norge Sivilforsvarsdistrikt til teknisk rådmann, datert 10.6.1975

²³⁶ St. meld. nr. 77. Om det sivile arbeidet. s. 55 (1980-81) Tallene viser at etter plikten for private ble tatt bort gikk tilgangen til private tilfluktsrom ned med omtrent 30 000 plasser i året, samtidig hadde de offentlige tilfluktsrommene i nye boligområder økt med ca 5000 plasser i året.

I forbindelse med oppstart av arbeidsgruppen ble det gjort en vurdering av trusselbildet for Bodø. Den konkluderte med at den omfattende militære aktiviteten på Bodøhalvøya gjorde byen til et av de mest utsatte stedene i landet i tilfelle krig. I tillegg kunne moderne våpen føre til at krigshandlinger i sterkere grad ville ramme sivilbefolkningen. Gruppen la til grunn i sitt arbeid at et angrep på Bodø flystasjon sannsynligvis ville virke fullstendig ødeleggende på bysamfunnet.²³⁷ Forut for etableringen av arbeidsgruppen hadde DSB prioritert Bodø, sammen med 9 andre kommuner, når det gjaldt tilskudd til bygging av offentlige tilfluktsrom for sivilbefolkningen.²³⁸ Med bakgrunn i dette er det liten tvil om at flere anså og opplevde Bodø som en utsatt by i denne perioden. Hvilken betydning fikk dette for det videre arbeidet med de offentlige tilfluktsrommene? Dette skal vi komme tilbake til.

Fra budsjettåret 1977 ble det i Bodø opprettet en egen konto for innbetaling til det kommunale tilfluktsromfondet. Dette fondet ville få tilført midler fra ca. 75 000,- og opp til 150 000,- og som tilsvarte mellom 50 og 100 tilfluktsromplasser.

Samme år ble det lagt frem og vedtatt et forslag for plan for bygging av offentlige tilfluktsrom for Bodø kommune med bakgrunn i fem ulike forhold:²³⁹

- a) Generell målsetning fra direktoratet for sivilt beredskap om prioritering av bygging av offentlige tilfluktsromplasser i forhold til innbyggertallet i kretsen.
- b) Dekningsgrad i kretsen. Det ville si antall offentlige og private tilfluktsromplasser i forhold til innbyggertallet i kretsen.
- c) Aktuelle byggeprosjekter innen kretsen, som kunne kombineres med bygging av offentlige tilfluktsrom.
- d) Fredsanvendelse som dekket reelle behov for lokaler.
- e) Beliggenhet/avstand i forhold til aktuelle bombemål.

Arbeidsgruppens forslag er summert opp i vedlegg 10 og viser hvilke tilfluktsrom prosjekter gruppen anbefalte.

²³⁷ Arkiv i Nordland. Bodø kommune A.142.2 Tilfluktsrom 1968-84. Mappe diverse skriv vedrørende tilfluktsrom. Innstilling fra arbeidsgruppe om bygging av offentlige tilfluktsrom i Bodø. Stemplet Bodø kommune finansrådmannen 9.3.78

²³⁸ Arkiv i Nordland. Bodø kommune A.142.2 Tilfluktsrom 1968-84. Mappe diverse skriv vedrørende tilfluktsrom. Brev fra Direktoratet for sivil beredskap datert 22.5.1975 til Bodø sivilforsvarskrets

²³⁹ Arkiv i Nordland, Bodø kommune A 142.2 Tilfluktsrom 1968-84. Mappe -bygging av tilfluktsrom, opprettelse av prosjektgruppe 1977. Referat fra møte i prosjektgruppen 29.11.1977

Tabell 4. Status over de offentlige tilfluktsrommene i henhold til kommunens tilfluktsromutvalg i 1978.²⁴⁰ I denne listen er det ingen offentlige tilfluktsrom utenfor sentrum og Rønvik.

Anleggets navn	Type	Netto bruksflate (m ²)	Antall plasser
Bodø domkirke	Bunker	65	60
Dr.gt. 21/23	Bunker	33	35
Storgata 21	Bunker	25	30
Rensåsen P	Fjellanlegg	545	500
Rensåsen S	Fjellanlegg	996	1154
Dreufusham	Fjellanlegg	200	250
Kongensg. 7	Bunker	27	30
Prinsensgt. 77/79	Bunker	27	30
Torvet	Bunker	295	340
Industribygg/sjøgata	Kjeller	80	130
Fylkeshuset	Kjeller	270	450
Rådhuset	Kjeller	170	170
Gråholten	Fjellanlegg	427	500
			3679

6.5.3 Ny svikt i statstilskudd til offentlige tilfluktsrom

I skriv fra Direktoratet for sivilt beredskap høsten 1979 fikk Bodø kommune nok en gang informasjon om at kommunenes arbeid med offentlige tilfluktsrom for årene 1980, 1981 og 1982 ikke kunne regne med å få statstilskudd. DSB henviste til at behovene for tilskudd gikk betydelig utover de beløp som direktoratet hadde til dette formålet. Derfor kunne ikke kommunen påregne utbetaling av statstilskudd til de offentlige tilfluktsrommene Barnehage Hunstad Øst, Domkirken, Stadionområdet og Stordalen.²⁴¹

I august 1980 svarte Bodø kommune gjennom Fylkesmannens beredskapskontor til Direktoratet for sivilt beredskap og tok opp den økonomiske utfordringen og konsekvensene for langtidsplanlegging av offentlige tilfluktsrom med bakgrunn i at kommunen ikke kunne regne med statstilskudd de nærmeste 2 til 3 år. Både kommunen og Bodø Siviltforsvarsnemnd var betenkt over de signaler som kom fra DSB og stilte seg uforstående til at en «prioritert» kommune ikke fikk statstilskudd. Kommunen skriver:

²⁴⁰ Arkiv i Nordland, Bodø kommune A 142.2 Tilfluktsrom 1968-84. Hefte utarbeidet om bygging av tilfluktsrom i Bodø. Stemplet Bodø kommune, finansrådmannen 9.3.78

²⁴¹ Arkiv i Nordland. Bodø kommune A.142.2 Tilfluktsrom 1968-84. Mappe offentlige tilfluktsrom 1966-84. Brev fra Direktoratet for Sivilt Beredskap til Bodø kommune datert 6.11.1979.

Dette vil medføre store økonomiske vansker for Bodø kommune med realisering av planlagte prosjekter i de nærmeste år. Bodø har entusiastisk fulgt opp sine forpliktelser i henhold til sivilforsvarslovens §15, pkt. 1 hva angår planlegging og prosjektering av offentlige tilfluktsrom med henblikk på en høyverdig fredsanvendelse, og så viser det seg at staten med DSB ikke oppfyller sin del av forpliktelsene i henhold til samme lov §16. Medlemmer i Bodø lokale sivilforsvarsnemd fant ikke å kunne akseptere at en kommune som Bodø med sin utsatte beliggenhet blir «nedprioritert» på den offentlige tilfluktsromsektor. [...] Hvis statstilskuddet skal være så usikkert, vil det nærmest være umulig å foreta slik planlegging over noen tid.²⁴²

Videre i brevet ble det ønsket at DSB måtte foreta en omvurdering, slik at statstilskuddet til offentlige tilfluktsrom kunne utbetales tidligere enn antatt.

Beredskapskontoret hos Fylkesmannen fulgte deretter opp med et forslag for å finne en løsning for de offentlige tilfluktsrommene i Barnehage Hunstad Øst og Bodø Domkirke. Forslaget gikk ut på at DSB på ny skulle gå igjennom fordelingsplanen og dermed finne midler til disse to tilfluktsrommene. Fylkesmannens beredskapskontor ønsket ikke å benytte seg av tilfluktsromkontoen til disse to tilfluktsrommene. Ved å ikke bruke midlene på dem kunne «*Frigjorte kontomidler derved disponeres til andre offentlige tilfluktsromprosjekter som da kan komme til utførelse i årene 1982 og 1983 og således medvirke til å dempe den misnøye og den negative holdningen til bygging av offentlige tilfluktsrom som er i ferd med å spre seg i kommunene*».²⁴³ Det er tydelig at arbeidet med offentlige tilfluktsrom blir prioritert lokalt, samtidig som støtten til de offentlige tilfluktsrommene synker. Da er det forståelig at det oppstår misnøyen med DSBs prioriteringer. Kommunen arbeider hardt for å tilfredsstille kravene de blir ilagt. Ved å ikke få innvilget statstilskuddene de hadde krav på, vanskeliggjøres planleggingen.

Som beskrevet i kapittel 5 fikk Fylkesmannen fra 1979 det overordnede ansvaret for det sivile beredskaps arbeidet i fylket og dermed også ansvaret for sivilforsvaret i fylket.²⁴⁴ Gjennom kildene er det ikke tydelig å se om dette hadde positive eller negative

²⁴² Arkiv i Nordland. Bodø kommune A.142.2 Tilfluktsrom 1968-84. Mappe offentlige tilfluktsrom 1966-84. Brev fra Bodø kommune til Direktoratet for sivilt beredskap datert 29. august 1980

²⁴³ Arkiv i Nordland. Bodø kommune A.142.2 Tilfluktsrom 1968-84. Mappe offentlige tilfluktsrom 1966-84. Brev fra Fylkesmannens beredskapskontor til Direktoratet for sivilt beredskap. 22.5.1981

²⁴⁴ St. meld. nr. 77. *Om det sivile beredskap.* (1980-1981) s.19-20

konsekvenser for arbeidet med de offisielle tilfluktsrommene. Dermed er dette ikke en avgjørende faktor i det videre arbeidet med de offentlige tilfluktsrommene.

6.5.4 Avspenning og avslutning av den kalde krigen

I mangel av kilder fra Bodø kommune etter 1984 er det benyttet ulike oversikter over offentlige tilfluktsrom tilsendt fra Nordland Sivilforsvarsdistrikt og informasjon fra dokumentsenteret til Bodø kommune.²⁴⁵ Se vedlegg 9. Denne informasjonen oppgir at i perioden fra 1979 til 1989 etableres det bare to nye offentlige tilfluktsrom. Dette er Hunstad Øst med 100 plasser og Salten gummi service med 160 plasser. Det betyr at flere planlagte offentlige tilfluktsrom aldri ble realisert. Det mangler kilder som kan bekrefte årsaken, men at dette har noe med lavere bevilgninger fra DSB er svært sannsynlig.

Siste del av den kalde krigen preges av avspenning og nedrusting. Fra 1984 var begge supermaktene interessert i avspenning og mer samarbeid. Flere toppmøter i perioden og Gorbatsjovs maktovertakelse førte til store endringer. Under konferansen om sikkerhet og samarbeid i Europa (KSSE) i 1986 gikk Sovjet med på å åpne opp for inspeksjoner. Året etter ble det enighet om å avskaffe alle landbaserte mellomdistanseraketter både på amerikansk og sovjetisk side.²⁴⁶ Dette var forhold som påvirket både den militære og sivile beredskapen.

Parallelt med at tilgangen til nye offentlige tilfluktsrom ble redusert vokste innbyggertallet i kommunen. Fra 1982 til 1989 øket innbyggertallet med 2000 personer i Bodø kommune.²⁴⁷ Samtidig mottok beredskapskontoret hos Fylkesmannen i Nordland utallige dispensasjoner der private byggherrer søkte om unntak fra krav om anlegg av private tilfluktsrom. Alle dispensasjonene ble innvilget, men betinget innbetaling til kommunenes tilfluktsromfond. En plass i et tilfluktsrom type A kostet i 1982 kr 2870,-.²⁴⁸ Disse midlene

²⁴⁵ Denne informasjonen hadde Bodø kommune mottatt fra Direktoratet for samfunnssikkerhet og beredskap DSB 30.06.2020.

²⁴⁶ Lundestad, Geir. *Øst, vest, nord, sør. Hovedlinjer i internasjonal politikk 1945-1995* s.163-164

²⁴⁷ Innbyggertallet i Bodø kommune i 1982: 33 489 og 1989: 35 851, dette gav en dekning på 9,95% i forhold til innbygger tallet. (dette tallet er ikke helt riktig da noen av disse innbyggeren bor utenfor områder som var tilfluktsrompliktig)

https://www.google.com/search?q=innbyggertallet+i+Bod%C3%B8+kommune+i+1989&rlz=1C1GCEU_noNO82_1NO821&oq=innbyggertallet+i+Bod%C3%B8+kommune+i+1989&aqs=chrome..69i57j33i160.9030j0j7&sourceid=chrome&ie=UTF-8 lest 12.10.22

²⁴⁸ Arkiv i Nordland. Bodø kommune A.142.2 Tilfluktsrom 1968-84. Mappe offentlige tilfluktsrom 1966-84. Brev fra Norcem Beton datert 18.5.1982 til Bodø Sivilforsvarskrets. Kopi også til Rådmannen i Bodø, Kemneren i Bodø, Byggesakskontoret i Bodø og Byggteam Bodø.

skulle som sagt brukes til å etablere offentlige tilfluktsrom, men som statistikken viser bygges det ikke veldig mange flere rom.

I 1989 hadde Bodø kommune 3569 plasser i offentlige tilfluktsrom. Målsetningen om 20 prosent dekning var dermed ikke oppnådd da den kalde krigen var over. På landsbasis var dekningen heller ikke nådd.

Oppsummering 1976-1989

Da plikten for private tilfluktsrom opphørte fikk kommunen nye krav, å bygge offentlige tilfluktsrom i boligområder med lav dekning. I denne forbindelsen oppnevnte kommunen et tilfluktromutvalg som skulle se på fremtidige behov. Forslagene til utvalget ble ikke gjennomført, da statstilskuddene ikke ble innvilget. I perioden ferdigstilles to nye offentlige tilfluktsrom og dekningsgraden nås ikke.

6.6 Oppsummering

Arbeidet med å etablere offentlige tilfluktsrom startet like etter andre verdens krig. I Bodø var det mange som ble involvert, både lokale og nasjonale aktører. Jevnt over kan en si at disse jobber mot samme mål; å gi befolkningen et godt vern i krig. De fleste var enige om at Bodø ville være utsatt i en krig. Gjennom 40 år arbeidet kommunen mot å nå en dekning på 20 prosent. Det var flere forhold som påvirker dette arbeidet, men to faktorer var avgjørende, dette var lovgivning og økonomi. Begge disse faktorene ble påvirket av utenforliggende forhold som sikkerhets- og forsvarspolitik. Ved periodens slutt var ikke dekningsmålet nådd verken lokalt eller nasjonal.

Kapittel 7

Avslutning

7.1 Oppsummering

Bakgrunnen for hvordan totalforsvaret ble utformet etter andre verdenskrig var blant annet erfaringer fra 1940 og okkupasjonstiden. Denne kunnskapen ble en avgjørende faktor for hvordan beredskapsarbeidet ble prioritert gjennom den første fasen av den kalde krigen, og kan ses på som en indirekte faktor for hva som ble gjort i forbindelse med de offentlige tilfluktsrommene. Flertallet av politikere og andre sentrale aktører var i denne perioden enige om at landet var utsatt dersom en ny krig brøt ut. Det var en felles overensstemmelse om at Norge ikke skulle stå uforberedt hvis en stormakt forsøkte seg på et væpnet angrep på landet. Sivildforsvaret ble trukket frem som et svært viktig ledd i totalforsvaret og var de som skulle forebygge og begrense tap og skader blant sivilbefolkningen i en krig.

Innstillingen fra Forsvarskommissjonen av 1946 var utslagsgivende for Stortingets fireårsplan for hvordan Sivildforsvaret skulle organiseres og etableres, og må derfor ses på som en viktig faktor. I denne innstillingen om Sivildforsvarets oppbygging stod det både om kommuners plikt til å skaffe offentlige tilfluktsrom og at det skulle skaffes til 20 prosent av befolkningen i de mest utsatte byene. Dette var helt klart en avgjørende faktor som fikk stor betydning for tiltakene som ble gjort for å gi innbyggere både i Bodø kommune og andre kommuner tilgang til offentlige tilfluktsrom.

Parallelt oppstod det flere internasjonale hendelser og kriger som uten tvil også ble utslagsgivende i forbindelse med arbeidet med offentlige tilfluktsrom. Med Koreakrigen kom en ny fase som intensiverte arbeidet med sivil og militær beredskap. En egen beredskapslovgivning resulterte i både større bevilgninger og en raskere utvikling på beredskapsfronten. Men også senere fikk den internasjonale sikkerhetspolitikken betydning. Kildene viser ikke direkte, men det er sannsynlig at Cubakrisen var en viktig faktor for resolusjonen om full utbygging fra 1963.

Det som etter mitt syn hadde størst betydning for arbeidet med de offentlige tilfluktsrommene var overgangen til doktrinen om massiv gjengjeldelse på midten av 50-tallet. Denne doktrinen påvirket den norske forsvarsplanleggingen totalt. Man så for seg en total krig med enorme skader. Fra 1955 ble de nye forutsetninger for den sivile beredskapen gjeldene. Det skulle forberedes for angrep med kjernefysiske våpen, noe som aldri tidligere hadde vært gjort.

Radioaktiv forurensning og stråling ble satt på agendaen og dimensjoneringen av tilfluktsrommene måtte endres. I tillegg så man også for seg at varslingstiden i forkant av et angrep ble redusert. Dette påvirket planleggingen av arbeidet og var også en faktor som førte til at tilfluktsrommene skulle bygges fult ut.

Uavhengig av hva som førte til resolusjonen om full utbygging så var denne i seg selv en meget viktig og avgjørende. Etter denne endringen intensiverte arbeidet med de offentlige tilfluktsrommene.

Arbeidet med å etablere de offentlige tilfluktsrommene var kommunenes ansvar, og for å kunne foreta dette arbeidet var kommunen avhengig av både arbeidskraft og areal. Dette var også faktorer som fikk betydning for gjennomføringen.

I starten av arbeidet med de offentlige tilfluktsrommene fikk Bodø kommune ekstra midler i forbindelse med at byen var bombet i 1940, dette bidro til en rask igangsetting av arbeidet. Imidlertid tok neste steg lengre tid. Sivilforsvaret lokalt brukte tid på å organisere sine aktiviteter, blant annet med å bygge alarm og kommandoplass.

Norges beliggenhet var også en faktor som ble avgjørende for både forsvarets beredskap og den sivile beredskap. Norge lå taktisk til for flere typer militære operasjoner og amerikanernes inngåtte avtale for landingsrettigheter var blant noen av punktene som kunne få konsekvenser i en væpnet konflikt.

For Bodø kommune endres den sivile beredskapssituasjonen da både hovedflystasjonen og den militære toppledelsen etableres der mellom 1950-70. Bodø skulle fra 1975 være en prioritert kommune når det gjaldt bygging av offentlige tilfluktsrom, men dette fikk i praksis liten betydning.

Gjennom kildene mener jeg derimot å kunne hevde at sivilt beredskapspersonell på lokalt nivå ble påvirket av at Bodøs militære rolle og utsatte posisjon i en eventuell krig. Både politikere og ansatte i kommunen, fylket, Fylkesmannen, politi og Sivilforsvaret jobbet for å gi innbyggerne en så god beskyttelse som mulig. Den viktigste faktoren som hindret dem i å kunne gi den beste beskyttelsen var etter min mening for dårlig og usikker finansiering fra statlig hold.

En siste faktor som kan tas med til slutt. Samtidig som at Forsvaret gjorde byen utsatt i en krig, var forsvaret også en medvirkende årsak til den økende befolkningsveksten i kommunen. Noe som gjorde utbyggingen av tilfluktsrommene ekstra utfordrende for Bodø.

7.2 Konklusjon

Innledningsvis ble det stilt spørsmål om valget av Bodø var en utypisk case, på sett og vis var den det. Under den kalde krigen ble landets hovedflystasjon etablert i kommunen og etter hvert også den nordnorske forsvarsledelsen. Gjennom signaler fra forsvaret om en total krig, der fienden ville slå til mot strategisk viktige militære mål, vil jeg hevde Bodø var svært utsatt og en utypisk kommune. Likevel ble ikke kommunen gitt andre føringer eller tilskudd når det gjaldt bygging av tilfluktsrom. Av det kan man slutte at funnene i denne oppgaven antakelig også vil være gyldig på generelt nivå, altså gjelde for hvordan arbeidet foregikk i lignende norske kommuner som hadde plikt om å etablere offentlige tilfluktsrom.

I fireårsplanen for Sivilforsvaret i 1949 ble det satt en målsetning om at det i de største og mest utsatte byer skulle skaffes tilfluktsrom til 20 prosent av befolkningen og at 75 prosent av disse skulle stå ferdige innen utgangen av 1953. Slik gikk det ikke. Hverken i 1953, og heller ikke ved slutten av den kalde krigen var denne ambisjonen oppnådd, hverken lokalt eller nasjonalt. Likevel var målet om 20 prosent førende, og kommunene jobbet i alle årene for å skaffe nok plasser. Hver gang de nærmet seg «målstreken» ble forskriftene revidert og arbeidet måtte fortsette. Slik sett kan en si at selv om målet aldri ble nådd, var arbeidet som ble nedlagt betydningsfullt.

Det var mange faktorer som var avgjørende for tiltakene som ble gjort for å gi innbyggerne i Bodø kommune og andre kommuner tilgang til offentlige tilfluktsrom i perioden 1945 til 1989. Likevel mener jeg noen faktorer var mer sentrale enn andre:

Erfaringer fra andre verdenskrig og den økende konflikten mellom øst og vest var sentrale faktorer for igangsettingen. Uten konflikt hadde det heller ikke vært behov for tilfluktsrom.

Dernest mener jeg doktrinen om massiv gjengjeldelse var den faktoren som skapte mest frykt og størst endringer i beredskapssystemet, både sivilt og militært. For å kunne beskytte befolkningen mot den «totale krig» var det avgjørende at det eksisterte tilfluktsrom i umiddelbar nærhet.

I sum var disse faktorene avgjørende for Stortingets politikk, lovgivning og bevilgninger til offentlige tilfluktsrom under den kalde krigen.

Etterord

Det ble aldri en total krig i perioden jeg har jobbet med. Var dermed beredskapen, lovgivningen og alle midlene som ble brukt unødvendig? Sivilforsvarets forutsetning var krig og den totale krig. Den kom aldri, men det vi ser i Europa i dag er at sivile lider under krig. I tidligere kriger skyldtes sivilbefolkningens tap i hovedsak indirekte følger av krig, som sult, epidemier og hevnaksjoner. Nyere kriger har involvert sivilbefolkningen i stor grad. Moderne konvensjonelle styrker har behov for forsyninger og de militære lagrene må fylles opp. I Norge er de militære styrkers behov også basert på tilførsler fra sivile kilder. Disse sivile blir dermed lovlige militære mål og kan med stor sannsynlighet bli angrepet fra luften. Fortsatt finnes det atomvåpen, bruk av disse vil være svært alvorlig. Angrep mot byer inngår i atommakters strategi. Stridsgasser produseres og lagres fortsatt, og bruk av disse representerer en enorm fare for sivile. Folkeretten gir klare forbud mot angrep på sivile mål og på militære mål hvor de sivile tap vil stå i misforhold til de militære fordeler som ventes oppnådd. Men hva er det vi ser i dag i Ukraina? Ennå er det ikke bekreftet om Folkeretten der er brutt, men i krig virker det som om lover ikke alltid gjelder.

I krig blir egenberedskapen og tilgang til permanente beskyttelsesrom livsviktig. Derfor var det og fortsatt er det nødvendig med beskyttelse og vern mot det man tenker er utenkelig. Om dette skal gis av Sivilforsvaret eller andre instanser er jeg usikker på, men at det er et behov for en egen lovgiving på området er helt essensielt. Tid leger sår, sies det, men tid får oss også til å glemme. En god beredskap rundt skadeforebyggende tiltak kan ikke etableres på kort tid, dette er noe som må bygges opp over lang tid og gjøres i fredstid. Slik at det på kort varsel kan benyttes.

Selv om min forskning i denne oppgaven er av historisk art er temaet dessverre blitt aktuelt igjen.

I Norge har mediene tatt frem Sivilforsvarets planer og stilt spørsmålet, hvordan er beredskapen her? Er den tilstrekkelig? For å kunne diskutere dette er åpenhet og tilgang til informasjon sentralt.

Kilder

Arkivmateriale

Arkiv i Nordland (AiN)

Arkivskaper Bodø kommune Formannskap: Det sivile luftvernet og Sivilforsvaret

Serie 250 korrespondanse/saksdokument

250-0297 Saksdokumenter 1961-1967

250-0199 Saksdokumenter 1956-1960

250-0053 Saksdokumenter 1951-1955

250-0126 Saksdokumenter 1951-1955

Uordnet materiell

Arkivboks A 142 Sivilforsvar

Arkivboks A 142.2 Tilfluktsrom

Riksarkivet: (RA)

Arkiv S-3492 Forsvarsrådet, Serie A-møteprotokoller RA/S-3492/A/L0001

Arkiv RAFA-2017- Forsvaret. Forsvarets krigshistoriske avdeling. Serie Y-Andreutskilte arkivdeler- Krigen i Norge 1940-1945 Serie: Ya- sentraladministrasjonen – sivil og militær. Stykke:L0040-II-C-11-53-Luftforsvaret/Luftforsvarets overkommando. Mappe: 0009-9 The Effects and Possibilities of surviving an Atomic Attack on Bodø Airfield/SHAPE 1955

Arkiv: Direktoratet for sivilt beredskap Serie Da, boks 0058. Mappe: Distriksledelsen 1949-1963.

Arkiv: Direktoratet for sivilt beredskap, Serie Da, boks 0009. Mappe: Ledelse og organisasjon av lokale sivilforsvarsnemder, 1950-1959

Arkiv: Direktoratet for sivilt beredskap, Serie X-Egenproduserte trykksaker, boks 0001. Norsk Sivilforsvarsblad 1966-1986

Arkiv: Direktoratet for sivilt beredskap, Serie F-Diverse oversikter over anlegg, tjenestesteder, statens eiendom, Serie F, boks 0002

Arkiv: Direktoratet for sivilt beredskap, Serie F-Diverse oversikter over anlegg, tjenestesteder, statens eiendom, Serie F, boks 0007

Statsarkivet:

SAT/A-5633//DL0012 Offentlige tilfluktsrom 1948-1979

Trykte kilder

Stortinget

Ot. prp. nr. 36 (2002-2004) *Om lov om endringer i lov 17. juli 1953 nr. 9 om Sivilforsvaret*

St. meld. nr. 49 (1952) *Sivilforsvarets oppbygging*

St. meld. nr. 37 (1961-1962) *Om effektivisering av Sivilforsvaret, vedlegg Innstilling fra Sivilforsvarskomiteen av 1957*

St. meld. nr. 77 (1980-1981) *Om det sivile beredskap*

St. meld. nr. 52 (1988-1989) *Langtidsplan for det sivile beredskap*

St. meld. nr. 39 (2003-2004) *Samfunnsikkerhet og sivil-militært samarbeid*

St. prp. nr. 122 (1950) *Ekstraordinære tiltak for å øke tempoet i utbyggingen av Norges forsvarsberedskap*

St. prp. nr.1. Tillegg nr. 21. (1978-1979) *For budsjettermin 1979. Om endret organisering av sivil beredskapsarbeid m.v*

Annet trykt materiale

Innstilling fra Sivilforsvarskomiteen av 1957. Avgitt i november 1959 av Justisdepartementet.
Norges offentlige utredninger. NOU 1979 *Om Sivil beredskap*. Avgitt til Statsministeren i februar 1979. Universitetsforlaget
NORTH ATLANTIC MILITARY COMMITTEE, Overall Strategic Concept for the Defense of the North Atlantic Treaty Organization Area
Telefonkatalog Nordland 1970,1980 og 1988

Tidsskrifter

Norsk Sivilforsvarsblad 1955-1990

Aviser

Aftenposten
Nordland Framtid
Nordlandsposten

Muntlige kilder

Samtaler med både tidligere og for tiden ansatte hos Sivilforsvaret

Litteraturliste

- Bjerga, Kjell Inge. *Enhet som våpen. Øverstkommanderende i Nord-Norge 1948-2002*. Bergen: Eide forlag, 2002.
- Christensen, Tom, Morten Egeberg, Per Læg Reid, Paul G. Roness, og Kjell Arne Røvik. *Organisasjonsteori for offentlig sektor*. Oslo: Universitetsforlaget, 2015.
- Forsvarskommissjonen av 1946, Del 1. *Forsvarskommissjonen av 1946. Del 1 Grunnleggende forslag og synspunkter*. Oslo: Johansen & Nielsen, 1949.
- Forsvarskommissjonen av 1946. Del 5 Forsvarets sivile hovedsektor. *Innstilling fra Forsvarskommissjonen av 1946. Del 5 Forsvarets sivile hovedsektor*. Oslo: Johansen & Nielsen, 1949.
- Holst, Johan Jørgen. *Norsk sikkerhetspolitikk i strategisk perspektiv. Bind 1: Analyse*. Oslo: Norsk Utenrikspolitisk Institutt, 1967.
- . *Norsk Sikkerhetspolitikk. I strategisk perspektiv. Bind II: Dokumentasjon*. Oslo: Norsk Utenrikspolitisk Institutt, 1967.
- Holtmark, Sven G. *Naboer i frykt og forventning, Norge og Russland 1917-2014*. Oslo: Pac Forlag, 2015.
- Karlsen, Wilhelm. *Med luft under vingene. Bodøs historie bind 4, 1950-2016*. Bergen: Fagbokforlaget, 2016.
- Kjeldstadli, Knut. *Fortida er ikke hva den var, en innføring i historiefaget*. Oslo: Universitetsforlaget, 1999.
- Lundestad, Geir. *Øst, vest, nord, sør. Hovedlinjer i internasjonal politikk 1945-1995*. Oslo: Universitetsforlaget, 1996.
- Melve, Leidulf. *Historie. Historieskriving frå antikken til i dag*. Oslo: Dreyers Forlag, 2010.
- Melve, Leidulf, og Teemu Ryymin (red). *Historikerens arbeidsmåter*. Oslo: Universitetsforlaget, 2018.
- Nilssen, Vivi. *Analyse i kvalitative studier, Den skrivende forsker*. Oslo: Universitetsforlaget, 2012.
- Njølstad, Olav. «Cuba-krisen 1962.» *Forsvarsstudier nr. 2/1993*, 1993: 125.
- Ophus, Kine-Marie. *Dagliglivet og aktiviteten i Anlegg-96: Med Forsvaret som arbeidsplass i "atombombesikkert", forsvarsanlegg, 1959-1996*. Bodø, 8 November 2022.
- Pharo, Knut Einar Eriksen og Helge Øystein. *Norsk Utenrikspolitikks historie bind 5. Kald krig og internasjonalisering 1949-1965*. Oslo: Universitetsforlaget AS, 1997.
- Riste, Olav. «Totalforsvaret: Ein idé tar form.» *Totalforsvaret. Fra ide til realitet*. Oslo: Direktoratet for sivilt beredskap og Forsvarets overkommando, 1998.
- Rongved, Gjermund Forfang, og Per Martin Norheim-Martinsen (red). *Totalforsvaret i praksis*. Oslo: Gyldendal Akademisk, 2022.
- Rønne, Helle Kristiane. *Hver på sin tue, Totalforsvaret 1955-1970*. Oslo: Universitetet i Oslo, hovedoppgave i historie, 2004.

- Sivilforsvarskomiteens innstilling av 1957.* Kragerø: Stortinget, 1959.
- Skogrand, Kjetil. «Bodø og forsvaret av Nord-Norge 1945-1967.» *IFS Info 5/1998. Brennpunkt, kald krig, nordområder og storstrategi*, Mai 1998: 36
- . «Bodø og forsvaret av Nord-Norge 1945-67.» *Kald krig, nordområder og storstrategi. IFS Info 5/98. Institutt for forsvarsstudier*, 1998: 33.
- . *Norsk forsvarshistorie bd 4. Alliert i krig og fred 1940-1970.* Bergen: Eide Forlag, 2004.
- Skogrand, Kjetil, og Rolf Tamnes. *Fryktens likevekt. Atombomben, Norge og verden 1945-1970.* Oslo: Tiden Norsk Forlag, 2001.
- Sollie, Finn, Bjørn Egge , og Thorleif Stokke. *Norsk Forsvars og sikkerhetspolitikk.* Oslo: Tanum-Norli, 1982.
- Sørli, Sigurd. *At alle deler av folket organiseres for krigens formål. Etableringen av det norske totalforsvaret 1914-1955.* Oslo: Universitetet i Oslo, 2004.
- Sørli, Sigurd, og Helle K. Rønne. *Hele folket i forsvar. Totalforsvaret i Norge frem til 1970.* Oslo: Unipub AS, 2006.
- Østerud, Øyvind, Kjell Goldmann, og Mogens N. Pedersen (red). *Statsvitenskapelig leksikon.* Oslo: Universitetsforlaget, 1997.

Nettsider

Atlantic Treaty Organization Area.

«<https://www.nato.int>.»

Lest 10.1.2022

<https://www.nato.int/archives/strategy.htm>

<https://www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a570523a.pdf>

Sivilforsvaret, *Om tilfluktsrom*

Lest 28.8.2022

<https://www.sivilforsvaret.no/dette-er-sivilforsvaret/tilfluktsrom/om-tilfluktsrom/>

Sivilforsvaret, *Forskrifter*

Lest 10.3.22

<https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/1995-03-15-254?q=tilfluktsrom>

Sivilforsvarets Forskrifter for anlegg av permanente splint, ras og gass sikre tilfluktsrom i nybygg samt eldre bygninger ved hovedombygging. Kallt 1948 forskriften Lest 1.3.2022

<https://www.sivilforsvaret.no/globalassets/dokumenter/forskrifter---tilfluktsrom/48-forskriftene-og-veileder.pdf>

Sivilforsvarets Forskrifter og tekniske direktiver for anlegg av private tilfluktsrom. Kallt 1966 forskriften Lest 1.3.2022

<https://www.sivilforsvaret.no/globalassets/dokumenter/forskrifter---tilfluktsrom/66-forskriftene-og-veileder.pdf>

Sivilforsvarets Forskrifter m.v. om tilfluktsrom. Kallt 1976 forskriften Lest 1.3.2022

<https://www.sivilforsvaret.no/globalassets/dokumenter/forskrifter---tilfluktsrom/76-forskriftene-og-veileder.pdf>

Sivilforsvarets Forskrifter m.v. om tilfluktsrom utgave 1995. Kallt 1995 forskriften Lest 1.3.2022

<https://www.sivilforsvaret.no/globalassets/dokumenter/forskrifter---tilfluktsrom/95-forskriftene-og-veileder.pdf>

Aftenposten, *Tilfluktsrom over hele landet sjekkes* Lest 20.10.22

<https://www.aftenposten.no/norge/i/OrBwVb/>

sjekket-alle-tilfluktsrom-paa-skolene-mangler-sanitaeranlegg-og-blir-brukt-som-lager

Riksarkivet, *Om Direktoratet for sivilt beredskap* Lest 5.10.22

<https://www.arkivportalen.no/contributor/no-a1450-01000002729758?ins=RA>

Store norske leksikon, *Om atomvåpen*

Lest 5.10.22

<https://snl.no/atomv%C3%A5pen>

Redegjørelse om beredskap, pdf

Lest 22.20.22

<https://www.regjeringen.no/contentassets/47de92eb57784db390efa215c79f3544/1950-09-15-redegjorelse-om-beredskap.pdf>

Avisa Nordland, *Bunker i Kongens gate 7*

Lest 20.4.22

<https://www.an.no/na-er-bunker-er-gravd-helt-fram-i-bodo-sentrum-de-fikk-seg-en-overraskelse/s/5-4-1500782>

Statistisk sentralbyrå, *Folketelling i Bodø 1950*

Leste 10.08.22

https://www.ssb.no/historisk-statistikk/folketellinger/folketellingen-1960/Kommunehefter/_attachment/inline/55a4debe-0778-4eed-9959-a7a968a8ff3e:ec60b38bcf19740fd58a805ec3a18941b61c911b/kh_1960_1804.pdf

Nordlands Framtid, onsdag 19. november 1958, om tilfluktsrom Lest 30.10.22

<https://www.nb.no/items/6b3afe5d04da9911ccaabfeaeda0c937?page=3&searchText=tilfluktsrom>

Nordlands Framtid, mandag 23. oktober 1961, om atomfrykt Lest 30.10.22

<https://www.nb.no/items/e04c31594d91caf66d61a7f3e1a1ffa6?page=1&searchText=atomfrykt>

Nordlandsposten, onsdag 1. november 1961, om tilfluktsrom Lest 30.10.22

<https://www.nb.no/items/1860392c6b21f43da5bd0bd6dbec2d92?page=1&searchText=tilfluktsrom>

Norsar, 60 år etter Tsar bomba

Lest 10.10.22

<https://www.norsar.no/i-fokus/60-ar-etter-provesprengningen-av-tsar-bomba>

Statistisk sentralbyrå, Innbyggertallet i Bodø kommune i 1989 Lest 12.10.22

https://www.google.com/search?q=innbyggertallet+i+Bod%C3%B8+kommune+i+1989&rlz=1C1GCEU_noNO821NO821&oq=innbyggertallet+i+Bod%C3%B8+kommune+i+1989&aqs=chrome..69i57j33i16l0.9030j0j7&sourceid=chrome&ie=UTF-8

Vedlegg

Vedlegg 1: Svar på henvendelse fra Arkiv i Nordland

Vår dato: 02.12.2021
Vår referanse: 21/9- 309
Journalpostid: 21/152974
Deres dato: 24.11.2021
Deres referanse:
Org.nr: 964 982 953

Ann-Kristin Maudal

Svar på henvendelse: Hjelp til å finne kilder til Masteroppgave - sivil beredskap 1949 - 1989

Viser til din henvendelse sendt 24.11.2021 angående sivil beredskap i Bodø.

Vi har funnet noen arkivbokser fra Bodin formannskap som omhandler Sivilforsvaret. I tillegg har vi noen bokser uordnet arkivmateriale fra sivilt luftforsvar, katastrofeutvalg og så videre. Dette kan du få innsyn i ved besøke vår lesesal her på Mørkved. Ta eventuelt kontakt for å avtale tidspunkt.

Når det gjelder arkiv fra Arkivverket har vi ikke noen avtale med dem. Du må derfor kontakte Arkivverket direkte for innsyn i dette materialet. Jeg antar disse arkivseriene hos Riksarkivet og Statsarkivet i Trondheim kan være av interesse for deg:

<https://www.arkivportalen.no/entity/no-a1450-08000000720119?ins=SAT>
<https://www.arkivportalen.no/entity/no-a1450-01000001352500?ins=RA>
<https://www.arkivportalen.no/entity/no-a1450-0100000008134?ins=RA>

Lykke til med et spennende emne!

Med vennlig hilsen

John Anders Johnsen
rådgiver

Dette dokumentet er elektronisk godkjent og har derfor ikke underskrift.

Vedlegg 2: Svar på henvendelse fra Arkivverket

Returadresse:
Arkivverket
Pb. 4013 Ullevål Stadion
0806 OSLO
Org.Nr.: 961181399

Ann-Kristin Maurdal

Dato: 08.03.2022
Din ref.: 07.03.2022
Vår ref.: AVS-22-03 00242

Sivil beredskap i Bodø under den kalde krigen

Vi viser til dine henvendelser av 7. mars d.å. (AVS-22-03 00243 og AVS-22-03 00242) vedr. oversikt over tilfluktsrom i Bodø 1949-1989 og studiegruppa opprettet av Nord-Norge sivilforsvarsdistrikt i 1956. De to henvendelsene gjelder til dels samme arkivmateriale, slik at det er naturlig å besvare dem under ett her.

Sivilforsvaret ble opprettet i 1947, og bestod da av fire distrikter med underliggende kretser. Sivilforsvaret lå under Direktoratet for sivilt beredskap, som sorterte under Justisdepartementet.

Materiale vedr. studiegruppe opprettet i 1956

Dessverre ser det ikke ut til at vi har fått avlevert arkivmateriale fra Nord-Norge sivilforsvarsdistrikt. Det finnes et arkiv etter Nordland sivilforsvarsdistrikt. Vi antar at Nord-Norge sivilforsvarsdistrikt senere ble delt opp i flere distrikter, og at Nordland er ett av dem. Arkivet etter Nordland sivilforsvarsdistrikt inneholder imidlertid kun personellmapper. Se katalog her:

<https://arkivportalen.no/entity/no-a1450-08000000720119?ins=SAT>

Opplysninger om studiegruppa og deres arbeid må derfor søkes i andre arkiver. Vi antar at de mest relevante vil være:

Bodø sivilforsvarskrets: <https://arkivportalen.no/entity/no-a1450-08000000312738?ins=SAT>

Fylkesmannen i Nordland, for eksempel disse to mappene:

<https://arkivportalen.no/entity/no-a1450-08000000991314?ins=SAT>

<https://arkivportalen.no/entity/no-a1450-08000000991362?ins=SAT>

Serie L (under femte avlevering) gjelder beredskapsavdelingen i samme arkiv:

<https://arkivportalen.no/entity/no-a1450-08000000984001?ins=SAT>

Arkivet etter Direktoratet for sivilt beredskap kan også inneholde relevant materiale:

<https://arkivportalen.no/entity/no-a1450-01000001352500?ins=RA>

Videre kan det også finnes spor etter studiegruppas aktivitet i arkiver etter andre etater/kontorer som deltok, jf. ditt vedlegg. Her må du bruke Arkivportalen (kataloger over hva arkivene inneholder) for å finne fram til relevant materiale; www.arkivportalen.no

Materiale vedr. tilfluktsrom i Bodø

Noen veldig enkel måte å få oversikt over tilfluktsrom i Bodø, vil vi anta er vanskelig. Her må du regne med å måtte undersøke relevant arkivmateriale på jakt etter opplysninger. Serie Lf (under femte avlevering) i arkivet etter Fylkesmannen i Nordland inneholder materiale vedr. tilfluktsrom. Se katalog her: <https://arkivportalen.no/entity/no-a1450-08000000023094?ins=SAT>

Ellers vil jo ovennevnte arkiver også være aktuelle her.

Det kan muligens finnes offentlig statistikk på dette området. I såfall er Statistisk sentralbyrå rette vedkommende: www.ssb.no

Generelt om arkivundersøkelser m.v.

Det forventes at forskere, forfatter og studenter gjør seg kjent med kataloger og relevant litteratur, og på den måten finner fram til relevant arkivmateriale selv. Vi vil anbefale at du leser denne introduksjonen til arkivene: <https://www.arkivverket.no/kom-i-gang-med-arkiv/introduksjon-til-arkivene>

Veiledning for søk i Arkivportalen finner du her:

<https://www.arkivverket.no/dokumentasjon/arkivportalen>

Materialet du har etterspurt er nok i stor grad fritt tilgjengelig, men vi hvis du vil bruke materiale som er underlagt klausuler, må du søke om forskerinnsyn. Les mer om det her:

<https://www.arkivverket.no/kom-i-gang-med-arkiv/forskerinnsyn> og her:

<https://www.arkivverket.no/kom-i-gang-med-arkiv/taushetsbelagte-opplysninger>

Åpningstider og andre praktiske opplysninger vedr. våre lesesaler finner du her:

<https://www.arkivverket.no/om-oss/besok-oss>

Vi gjør deg oppmerksom på denne tjenesten: <https://www.arkivverket.no/tjenester/tilbud-om-skanning-pa-foresporsel>

Har du flere spørsmål eller opplysninger i saken, vennligst gå til www.arkivverket.no/tjenester/oppfolging-av-tidligere-sak

Vennlig hilsen

Terje Nomeland

Vedlegg 3: Svar fra Arkivverket om forskerinnsyn

Fra: henvendelse@arkivverket.no
Til: [Ann-Kristin Maudal](#)
Emne: Sak AVS-22-03 01066: "Innsyn - Ann-Kristin Maudal - prosjekt: Sivil beredskap under den kalde krigen"
Dato: torsdag 9. juni 2022 12:44:47

Arkivverket

AVS-22-03 01066

Vi viser til din henvendelse 27.03. 2022 om forskerinnsyn i klausulert arkivmateriale fra Statsarkivet i Trondheim med følgende arkivreferanser:

- SAT/A-5633/1/D/L0008/0001- Krigsutflyttingsplaner 1971-1979
- SAT/A-5633/1/D/L0012 - Offentlige tilfluktsrom 1948-1979
- SAT/A-5874/Da/L0023/0011 - Nord-Norge sivilforsvarsdistrikt 1948-1952
- SAT/A-5874/Da/L0026/0002- Brevjournaler Narvik sivilforsvarskrets 1955-1957
- SAT/A-5874/Da/L0028 - Narvik sivilforsvarskrets sakarkiv bl.a. offentlige tilfluktsrom

Vi har gjennomgått dette materialet og vurdert dokumentene som fritt tilgjengelige for allmennheten. Materialet er skannet og publisert på Digitalarkivet, men pga. at det kan finnes personnummer o.l. i dokumentene har vi valgt å ikke publisere dette fritt tilgjengelig på internett. Arkivstykkene er åpnet for din brukerkonto på Digitalarkivet frem til og med 01.10. 2022. Via lenken nedenfor kan du finne materialet på [digitalarkivet.no](https://media.digitalarkivet.no)

<https://media.digitalarkivet.no/db/browse?archives%5B%5D=no-a1450-08000000312738&archives%5B%5D=no-a1450-08000000333718>

Arkivstykket "SAT/A-5874/Da/L0028 - Narvik sivilforsvarskrets sakarkiv" er foreløpig ikke godt nok indeksert, og er derfor vanskelig å finne frem i, men mappe nr. 12 om offentlige tilfluktsrom finner du fra side 353.

Vi beklager den lange saksbehandlingstiden av din forespørsel.

Vennlig hilsen

Thomas Olsen
ARKIVVERKET

Vedlegg 4: Innsyn i arkivmateriale sperret

Returadresse:
Arkivverket
Pb. 4013 Ullevål Stadion
0806 OSLO
Org.Nr.: 961181399

Ann-Kristin Maudal
Bjørnehiet 3
8029 Bodø

Dato: 07.07.2022
Din ref.: 27.03.2022
Vår ref.: AVS-22-03 01066

Innsyn - Ann-Kristin Maudal - prosjekt: Sivil beredskap under den kalde krigen

Vi viser til tidligere våre tidligere svar 9. juni 2022 angående innsyn i arkivmateriale fra Bodø og Narvik sivilforsvarskrets.

Vi må dessverre informere deg om at følgende to arkivbokser er midlertidig sperret for deg på Digitalarkivet:

- SAT/A-5633/1/D/L0012 - Offentlige tilfluktsrom 1948-197
- SAT/A-5874/Da/L0028 - Narvik sivilforsvarskrets sakarkiv bl.a. offentlige tilfluktsrom

Årsaken til dette er at Arkivverket ønsker at dette arkivmateriale skal gjennomgås av Sivilforsvaret før det kan publiseres for personer på Digitalarkivet eller lånes ut på Arkivverkets lesesaler. Vi vil kontakte Sivilforsvaret for å få en avklaring i denne saken.

Har du flere spørsmål eller opplysninger i saken, vennligst gå til www.arkivverket.no/tjenester/oppfolging-av-tidligere-sak

Vennlig hilsen

Thomas Olsen
arkivar
Arkivverket

Vedlegg 5: Nytt svar fra Arkivverket om tilgang til arkivstykker

Returadresse:
Arkivverket
Pb. 4013 Ullevål Stadion
0806 OSLO
Org.Nr.: 961181399

Ann-Kristin Maudal
Bjørnehiet 3
8029 Bode

Dato: 17.10.2022
Din ref.: 27.03.2022
Vår ref.: AVS-22-03 01066

Innsyn - Ann-Kristin Maudal - prosjekt: Sivil beredskap under den kalde krigen

Vi viser til tidligere korrespondanse om innsyn og digital tilgang til arkiver fra Bode sivilforsvarskrets og Narvik sivilforsvarskrets.

Den 9. juni 2022 ga vi deg tilgang til arkivmaterialet du hadde søkt innsyn i. I etterkant av dette oppstod det tvil om hvorvidt noe av det materialet du hadde fått tilgang til kunne inneholde sikkerhetsgraderte opplysninger. For sikkerhets skyld ble følgende to arkivstykker sperret for innsyn den 7. juli 2022:

- SAT/A-5633/1/D/L0012 - Offentlige tilfluktsrom 1948-1979
- SAT/A-5874/Da/L0028 - Narvik sivilforsvarskrets sakarkiv bl.a. offentlige tilfluktsrom

Etter dette har Arkivverket både vært i dialog med Direktoratet for samfunnssikkerhet og beredskap angående klausulene for arkivene etter sivilforsvarskretsene og undersøkt tidligere dialog med direktoratet angående dette. Det er nå brakt på det rene at arkivene etter samtlige sivilforsvarskretser som er avlevert til Arkivverket ikke inneholder sikkerhetsgraderte opplysninger. Samtlige arkivstykker du søkte om innsyn i vil derfor igjen bli gjort tilgjengelig for deg på Digitalarkivet. Arkivstykkene kan åpnes i lenken nedenfor:

https://media.digitalarkivet.no/db/browse?archives%5B%5D=no-a1450-08000000312738&archives%5B%5D=no-a1450-08000000333718&start_year=&end_year=&text=

Vi beklager at Arkivverket har hatt manglende rutiner for innsyn i arkivene etter sivilforsvarskretsene, og at dette har medført svært lang saksbehandlingstid i din sak. Vi forstår at dette har medført unødige heftelser i arbeidet med din masteroppgave, og beklager også dette på det sterkeste.

Har du flere spørsmål eller opplysninger i saken, vennligst gå til www.arkivverket.no/tjenester/oppfolging-av-tidligere-sak

Vedlegg 6: Status offentlige og private tilfluktsrom 1986

Kilde: Siviltforsvarsbladet nr 2-3. 50 års jubileet 1936-1989

Status fra 1986 over offentlige og private tilfluktsrom i Norge.

Periode	Plasser i offentlige rom	Plasser i private rom	Sum Plasser
Før 1960	133 000	487 000	620 000
Til 1965	148 000	627 000	775 000
» 1970	160 000	985 000	1 145 000
» 1975	185 000	1 465 000	1 650 000
» 1980	205 000	1 728 000	1 933 000
» 1985	260 500	1 970 000	2 230 500

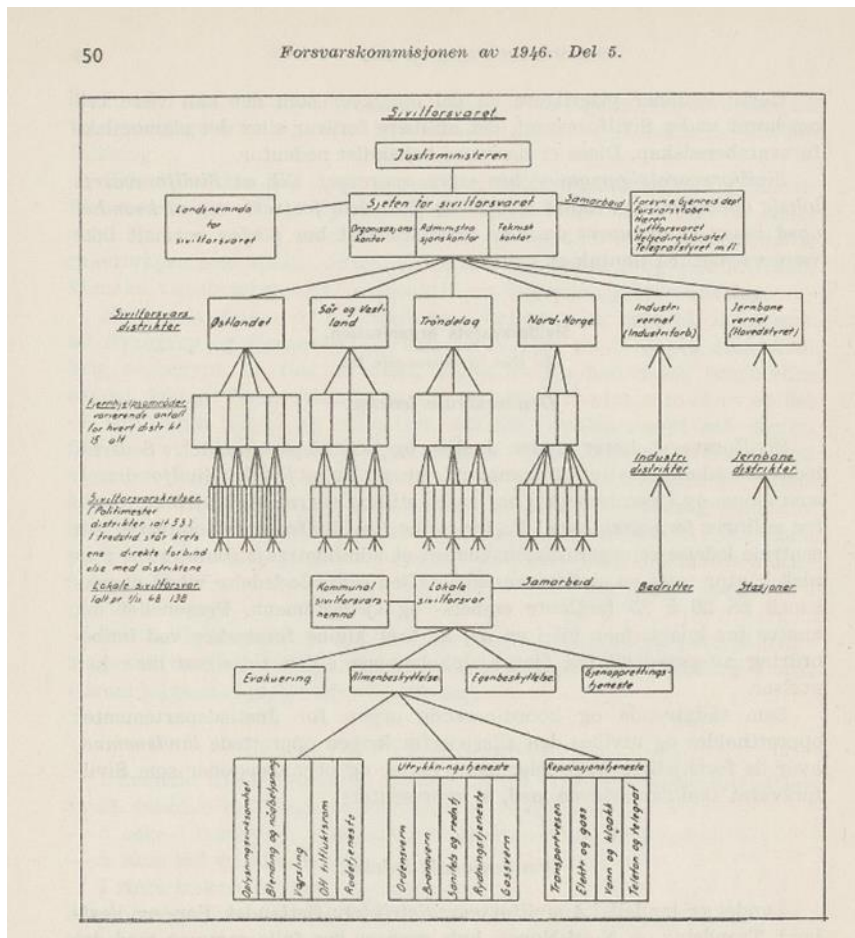
Vedlegg 7: Status offentlige tilfluktsrom i Bodø 2022

Kilde: Oversikt fra Nordland sivilforsvarsdistrikt over eksisterende offentlige tilfluktsrom og hvilken kategori de tilhørte i 2022. Mottatt mars 2022

kommune	Offl. §21	adresse	gnr	bnr	type	kategori	plasser	distrikt	romnummer	utm33_nor	utm33_øst	Byggeår	Fjell/Betong
BODØ		Alstadveien 19, Alstad Ungdomsskole	39	192	Offentlig	66-Rom	415	Nordland SFD	2502	7462134	477877	1969	Betong
BODØ		Bjørndalsveien 14 (Mørkvedmarka skole)	43	200	Offentlig	95-Rom	400	Nordland SFD	17014	7463843	482253	1995	Betong
BODØ		Dreyfushammaren, Burøyveien, Bodø	138	3275	Offentlig	66-Rom	300	Nordland SFD	2525	7464724	473952	1976	Fjell
BODØ		Gråholten	138	2678	Offentlig	66-Rom	600	Nordland SFD	2519	7462154	473204	1970	Fjell
BODØ		Hunstadsenteret Hunstad Øst, offentlig	41	1164	Offentlig	76-Rom B	100	Nordland SFD	37868	7462907	480251	1979	Betong
BODØ		Løpsmark Skole Nonshaugen 87, 8015 Bodø	29	70	Offentlig	95-Rom	214	Nordland SFD	17007	7466078	476200	2002	Betong
BODØ		Rensås Nord, Parkveien, Bodø	138	725	Offentlig	48-Rom	500	Nordland SFD	2527	7463054	474147	1940	Fjell
BODØ		Rensås Syd, Bodø	138	4683	Offentlig	66-Rom	1154	Nordland SFD	2524	7463133	474363	1975	Fjell
BODØ		Salten gummiservice A/S, Tømrerveien 8	138	3959	Offentlig	76-Rom A	160	Nordland SFD	2506	7462189	474135	1983	Betong
BODØ		Torvet, Sjøgaten, Bodø	138	4579	Offentlig	66-Rom	340	Nordland SFD	2521	7463249	473356	1974	Betong
							4183						

Vedlegg 8: Siviltforsvarets organisasjon 1949

Kilde: Forsvarskommisjonen av 1946

Vedlegg 9: Oversikt over tilfluktsrom i Bodø 1940-2002

Kilde: Oversikt mottatt fra Nordland Sivilforsvarskrets mars 2022

kommune BODØ

Aktive tilfluktsrom i Bodø kommune

Byggeår	Offentlig		Privat		Ukjent		Totalt Antall rom	Totalt Summer av plasser
	Antall rom	Summer av plasser	Antall rom	Summer av plasser	Antall rom	Summer av plasser		
1940	1	500					1	500
1957			1	270			1	270
1962			3	289			3	289
1964			2	336			2	336
1965			3	730			3	730
1967			2	78			2	78
1968			2	240			2	240
1969	1	415	2	416			3	831
1970	1	600	1	60			2	660
1971			2	992			2	992
1972			2	331			2	331
1973			1	280			1	280
1974	1	340	3	205			4	545
1975	1	1154	6	2050			7	3204
1976	1	300	2	75	1	50	4	425
1977			5	571			5	571
1978			3	658			3	658
1979	1	100	3	692			4	792
1980			3	209			3	209
1981			6	494			6	494
1982			6	543			6	543
1983	1	160	4	137			5	297
1984			6	277			6	277
1985			5	767			5	767
1986			3	576			3	576
1987			3	316			3	316
1988			4	310			4	310
1989			3	720			3	720
1990			6	1021			6	1021
1991			2	243			2	243
1992			3	454			3	454
1994			1	135			1	135
1995	1	400	2	431			3	831
2000			1	429			1	429
2002	1	214	1	213			2	427
ukjent			15	1698	1	228	16	1926
Totalsum	10	4183	117	17246	2	278	129	21707

Vedlegg 10: Forslag fra tilfluktsromutvalget på prosjekter 1977

Kilde: Arkiv i Nordland. Bodø kommune A.142.2 Tilfluktsrom 1968-84. Mappe diverse skriv vedrørende tilfluktsrom. Innstilling fra arbeidsgruppe om bygging av offentlige tilfluktsrom i Bodø

Arbeidsgruppens forslag gikk i korthet ut på å prioritere følgende tilfluktsroms prosjekter i følgende rekkefølge:

1. Alstad krets, denne kretsen omfattet områdene fra Bodøsjøen og østover til om med størstedelen av Hunstad øst. Hadde hatt en stor boligbygging de siste 10 årene, uten at det hadde blitt bygget et eneste offentlig tilfluktsrom. Dekningen på private tilfluktsromplasser var ca 25%. I tillegg ville innbyggertallet de neste 4 årene stige. Denne kretsen måtte prioriteres fordi boligområdene lå utenfor akseptabel gangavstand til de private tilfluktsrommene som var etablert i Alstad barne og ungdomsskole.
2. Saltvern krets, hadde 275 plasser i offentlige tilfluktsrom (Dreufushammeren) og ca 4800 i private tilfluktsrom. Dette gav en dekning på ca 59%. Dette området var nesten fullt utbygd, men bygging av offentlige tilfluktsrom kunne kombineres med bygging av Stordalshallen og anlegget kunne brukes i fredsanvendelse.
3. Sentrum krets, hadde 3389 offentlige tilfluktsromplasser som utgjorde 93% av de offentlige tilfluktsromplassene i kommunen. Sammen med de private som var 6200 plasser utgjorde dette en dekning på ca 90% i forhold til personer med bopel i kretsen. Likevel ble dekningen ansett som lite tilfredsstillende fordi antall personer som oppholdt seg i sentrum på dagtid steg formidabelt. I tillegg pekte gruppen på dekningen i søndre og vestre områder som var lite tilfredsstillende, ikke minst fordi disse boligområdene grenset direkte opp til flyplassen.
4. Støver krets, ville få en enorm boligbygging i de kommende årene. Innbyggertallet skulle trolig øke med 7-8000. Derfor var det viktig å prioritere tilfluktsrom i fremtidige prosjekter. Det ville også imøtekomme DFB's målsetting om prioritering av offentlige tilfluktsrom i nye konsentrerte boligområder. Denne kretsen hadde bare privat tilfluktsrom som lå i Støver skole.
5. Skaug krets, også et området der boligbygging ville øke betraktelig i tiden fremover. Hadde ingen tilfluktsrom i kretsen. Fremtidig tilfluktsrom burde lokaliseres til Skivik og Løpsmark.
6. Løding krets, hadde et privat tilfluktsrom med ca 500 plasser på Løding skole. Også denne kretsen kom til å øke innbyggertallet, men på grunn av distansen fra sentrum ville man legge seg på et lavere ambisjonsnivå i forhold til tilfluktsromdekningen i de sentrale kretsene. Likevel ønsket arbeidsgruppen et offentlig tilfluktsrom i senterområdet.

Innenfor hver krets ble det gjort videre prioriteringer for de ulike prosjektene.

Vedlegg 11: Oversikt over offentlige tilfluktsrom og tilstand

Kilde: Arkiv i Nordland. Bodø kommune A.142.2 Tilfluktsrom 1968-84. Mappe diverse skriv vedrørende tilfluktsrom.

→ InD km
InD km

03592 29 JUNI 71
142.2

Oversikt for Bodø kommunale offentlige tilfluktsrom pr. 26. juni 1971.

Fjellanlegg: Tilfluktsrommet Gråholten.
Modernisert etter forskriftene av 1970.
Areal, brutto 576 m², netto 413 m².
Kapasitet: 500 personer.
Fredstidsutnyttelse: Lager for vedl.holdsavdeling.

Tilfluktsrommet Rensåsen Syd.
Planer for full modernisering av rommet er sendt
Direktoratet for sivilt beredskap for godkjenning.
De forberedende arbeider ble igangsatt vinteren d.å.
Rommet er i dag ikke intakt som tilfluktsrom.
Ferdigstilling høsten 1973. Rommet vil da ha disse data:
Modernisert i h.h.t. forskrifter av 1970.
Areal, brutto m² 881, netto m² 600.
Kapasitet: 1.000 personer.
Fredstidsutnyttelse: Idrettsformål, løpebaner.

Tilfluktsrommet Rensåsen v/Parkveien.
Eldre rom, tilfredsstillende ikke forskrifter av 1970.
Rommet har elektriske varmeovner, lys, vann og kloakk.
Svært fuktig.
Areal brutto m² 500.
Kapasitet: 500 personer.
Fredstidsutnyttelse: ingen (ikke brukbart).

Tilfluktsrommet Dreyfushammeren.
Delvis utstøpt fjellanlegg, bunker.
Rommet tilfredsstillende ikke forskriftene.
Det har ikke ventilasjon, vann, kloakk og el.kraft.
Det har ikke sikringsporter.
Rommet kan moderniseres og vil da gi ca. bruttoareal
m² 200 - personer 240.
Fredstidsutnyttelse: Verksted og møtested for motorsykkellubben.

Betonganlegg i kjellere:

Tilfluktsrommet under biblioteksfløyen, rådhuset.
Modernisert i h.h.t. forskriftene av 1969.
Kapasitet: 170 personer. Areal 104 m².
Fredstidsutnyttelse: Møtelokaler.

Tilfluktsrommet under fylkesbygget.
Rommet tilfredsstillende ikke forskriftene av 1969.
For å få rommet i forskriftsmessig stand, må det påkostes
(moderniseringskostnad) kr. 250.000,-. Planer er tilsendt
Direktoratet for sivilt beredskap for godkjenning.
Areal: 270 m² - personer 450.
Fredstidsutnyttelse: arkiv for fylkesadm.

Fortsettelse vedlegg 11:

- 2 -

Tilfluktsrommet i Industribygget.
Tilfredsstiller ikke forskriftene av 1970.
Mangelfull adkomst, ikke krigs- og fredsventilasjon.
Rommet har vanlige elektr. reflektor-ovner.
Areal m2 120 - personer 120.

Betongbunker:

Tilfluktsrommet under Torvet.
Rommet tilfredsstiller ikke forskriftene av 1970.
Planlagt moderniseringsarbeider innsendt til
Direktoratet for sivilt beredskap for godkjenning.
Samlet kostnad kr. 165.000,-.
Areal 220 m2 - personer 300.
Fredstidsutnyttelse: Off. toaletter, lager for sivilforsv.

Disse X-tyske bunkers eksisterer og gis her betegnelsen splintvern:

a. Prinsensgt. 77-79 (ved bispeboligen)
b. Kongensgt. 7.
c. Kirketomta (domkirken).
d. Dronningensgt. 21.
e. Storgt. 61.
Samlet areal ca. 190-personer 180.
Plasser i rom modernisert etter 1967, ialt 670.
" " " planlagt modernisert eller
under modernisering etter 1970, ialt 1.750.
Plasser i uferdige rom ialt 860.
Plasser i X-tyske bunkers ialt 180.

Bygningsinspektøren.

Vedlegg 12: Oversikt tilfluktsromdekning pr.31.12.76

Kilde: Arkiv i Nordland. Bodø kommune A.142.2 Tilfluktsrom 1968-84. Mappe diverse skriv vedrørende tilfluktsrom. Prosjektgruppe for tilfluktsrom, datert 5.12.1977

OVERSIKT: TILFLUKTSROMSDEKNING PR. 31/12 - 76.

Krets.	Innb.tall pr.31/12-76	Innb.tall * pr.31/12-81	Ant.off.tilf. roms.pl. pr.31/12-76	Ant. priv. tilf.roms pl. pr.31/12-75	Dekn.grad. * *	
Sentrum	10.726	10.100	3.389	6.197	0,89	
Saltvern	8.686	7.670	200	4.809	0,58	
Aistad	6.057	8.860	-	1.514	0,25	
Støver	1.139	1.100	-			Støver skole
Løding	2.048	2.565	-	560		Løding skole
Skau	942	1.255	-			

* Prognose

* * Pr.31/12 - 76.

Vedlegg 12: Forslag på offentlige tilfluktsrom prosjekt for årene 1978-1982

Kilde: Arkiv i Nordland. Bodø kommune A.142.2 Tilfluktsrom 1968-84. Mappe diverse skriv vedrørende tilfluktsrom. Innstilling fra arbeidsgruppe om bygging av offentlige tilfluktsrom i Bodø

OVERSIKT:

Prosjekt.	1978			1979			1980			1981			1982		
	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
Bodø Domkirke	194	955	391												
Bodøsjøen				310	82	30									
Bodø Stadion				200	1000	600									
Hunstad øst				250	1250	825									
Stordalen	-	-	100				-	833	550	-	833	550	500	833	550
Hunstadlia							200	1000	600						
Mørkved										200	1000	600	200	1000	600
	194	955	<u>491</u>	760	2332	<u>1455</u>	200	1833	<u>1150</u>	200	1833	<u>1150</u>	700	1833	<u>1150</u>

1: ca. antall off. tilfluktsromsplasser

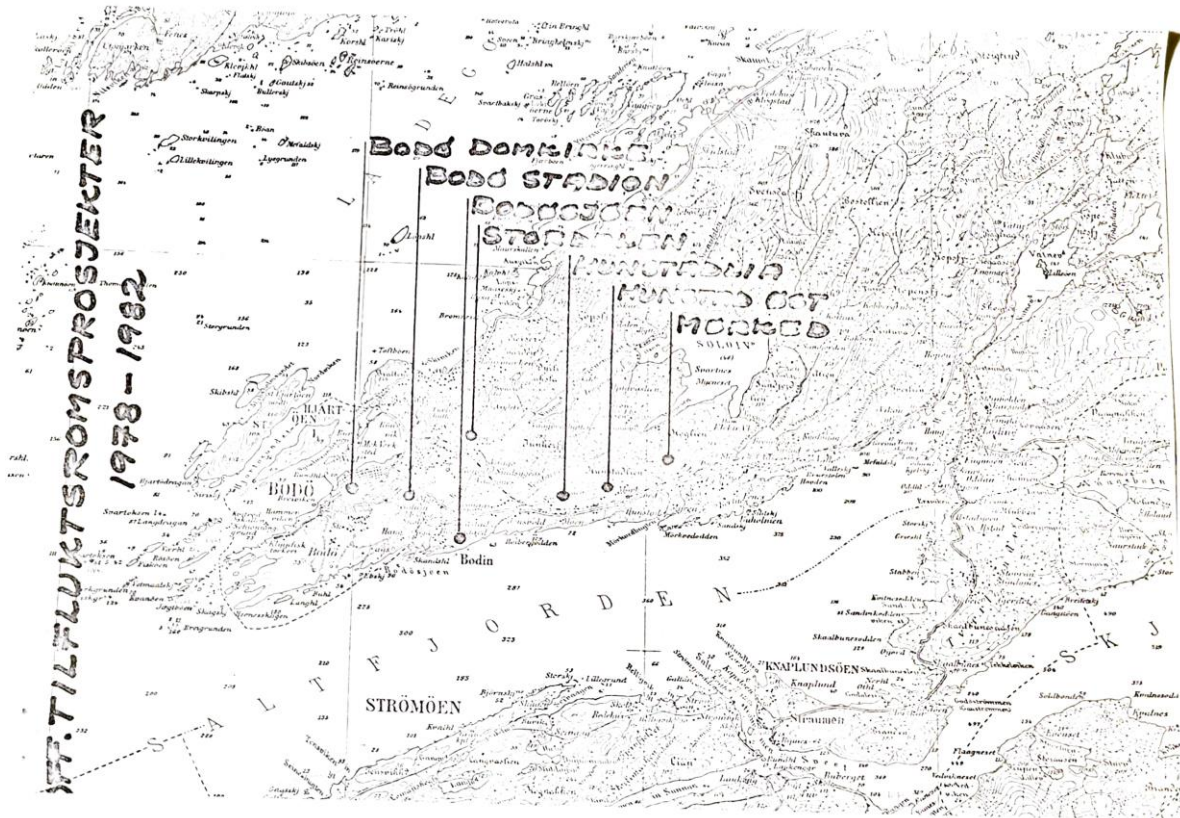
2: ca. total kostnad etter dagens prisnivå (i tusen kr.)

3: ca. kommunal andel med dagens satser for statstilskudd (i tusen kr.)

Tilskudd fra tilfluktsromsfondet er ikke medregnet.

Vedlegg 13: Kart over foreslåtte offentlige tilfluktsrom i perioden 1978-1982

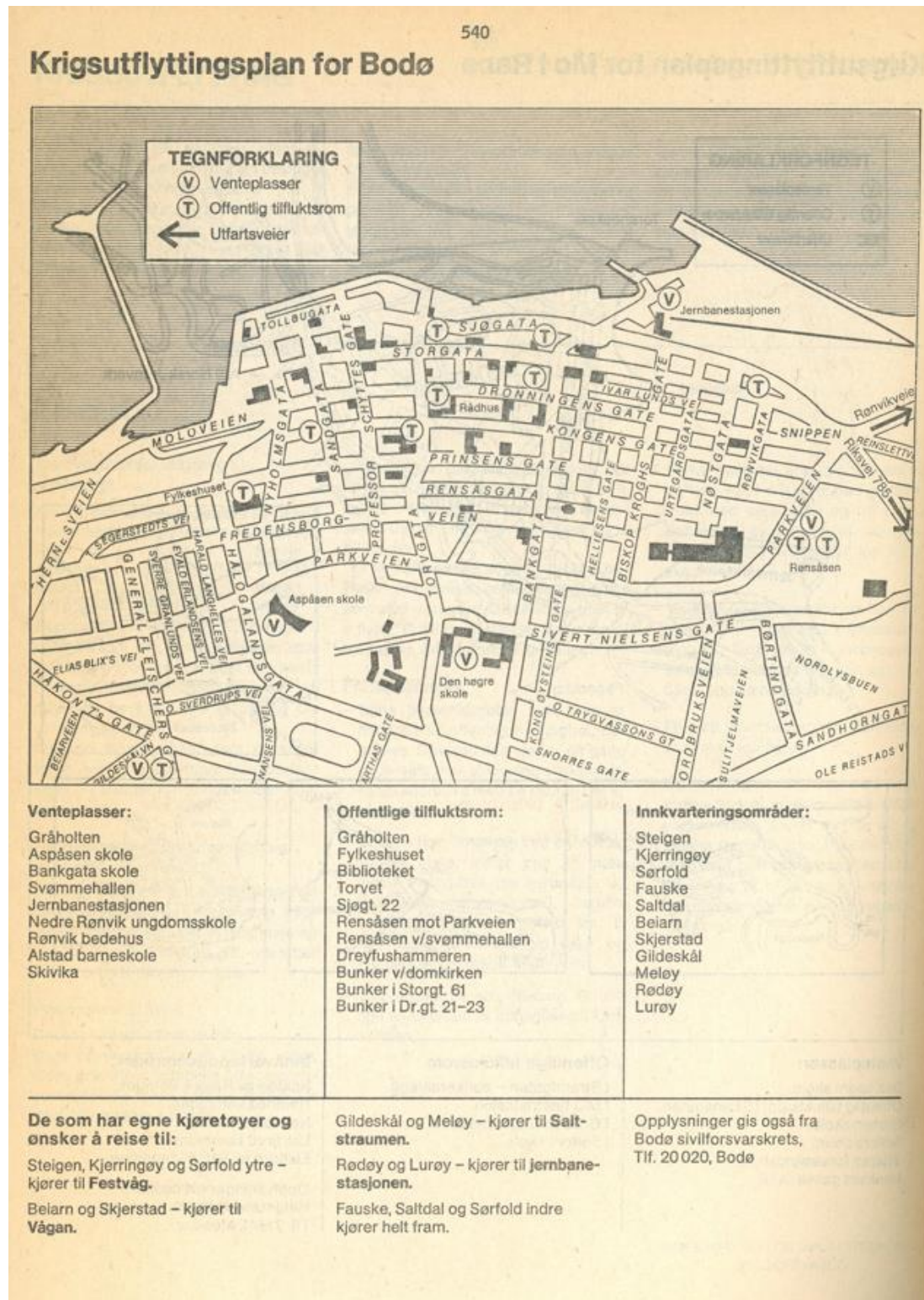
Kilde: Arkiv i Nordland. Bodø kommune A.142.2 Tilfluktsrom 1968-84. Mappe diverse skriv vedrørende tilfluktsrom. Innstilling fra arbeidsgruppe om bygging av offentlige tilfluktsrom i Bodø

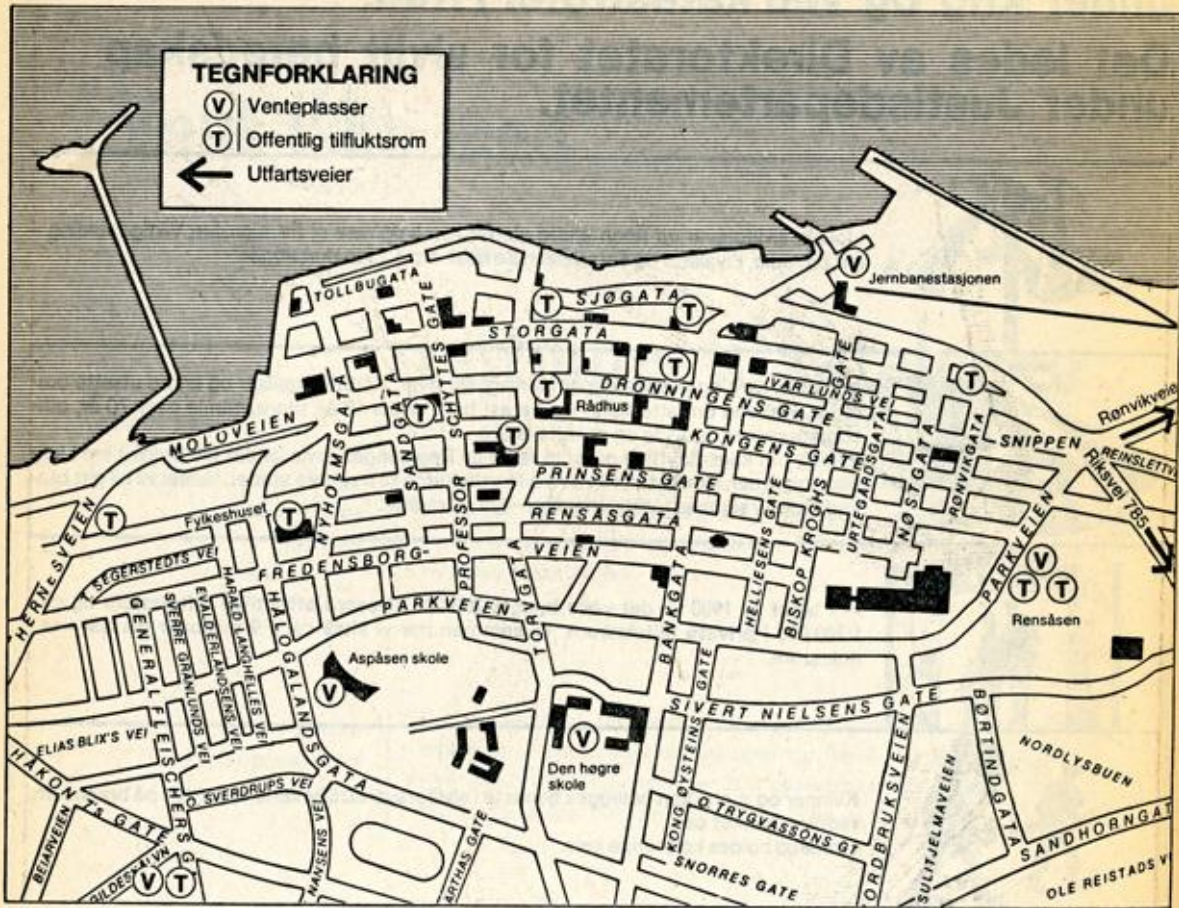
Vedlegg 14: Kart over krigsutflyttingsplan for Bodø med offentlige tilfluktsrom årene 1975, 1980 og 1988

Kilde: Kopi fra telefonkatalogdel 10 Nordland. Gitt fra Teknisk Museum

1975

Krigsutflyttingsplan for Bodø

Venteplasser:

- Gråholten
- Aspåsen skole
- Bankgata skole
- Svømmehallen
- Jernbanestasjonen
- Kirkhaugen skole
- Rønvik bedehus
- Alstad barneskole
- Skivika

Offentlige tilfluktsrom:

- Gråholten
- Fylkeshuset
- Biblioteket
- Torvet
- Sjøgt. 22
- Rensåsen mot Parkveien
- Rensåsen v/svømmehallen
- Dreyfushammeren
- Bunker v/domkirken
- Bunker i Storgt. 61
- Bunker i Dr.gt. 21-23
- Bunker i Prinsensgt. 77-79.
- Bunker i Kongensgt. 7.
- Hunstad Senter/Ungdomsskole

Innkvarteringsområder:

- Steigen
- Kjerringøy
- Sørfold
- Fauske
- Saltdal
- Beiarn
- Skjerstad
- Gildeskål
- Meløy
- Rødøy
- Lurøy

De som har egne kjøretøyer og ønsker å reise til:

- Steigen, Kjerringøy og Sørfold ytre - kjører til **Festvåg**.
- Beiarn og Skjerstad - kjører til **Vågan**.

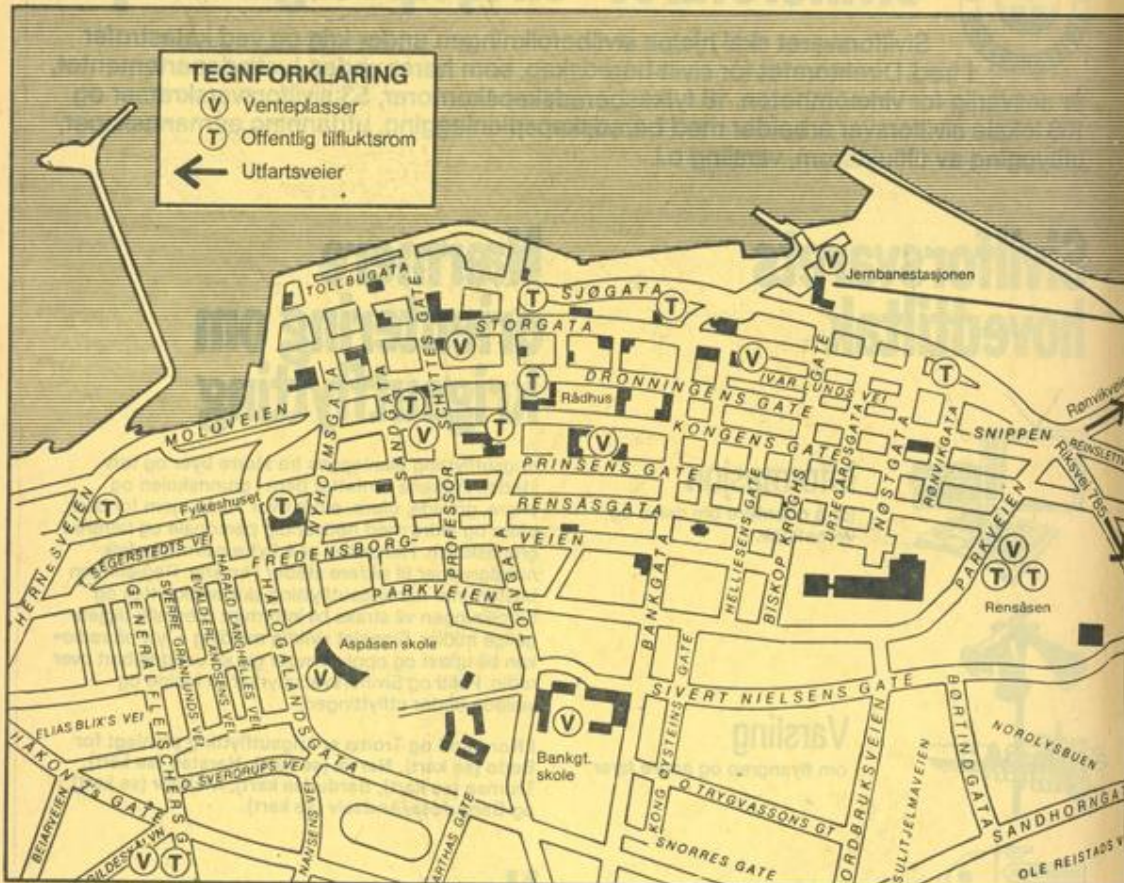
Gildeskål og Meløy - kjører til **Saltstraumen**.

Rødøy og Lurøy - kjører til **jernbanestasjonen**.

Fauske, Saltdal og Sørfold indre kjører helt fram.

Opplysninger gis også fra Bodø sivilforsvarskrets, Tlf. 25 000, Bodø

Krigsutflyttingsplan for Bodø

Venteplasser:

Gråholten
 Aspåsen skole
 Bankgata skole
 Svømmehallen
 Jernbanestasjonen
 Kirkhaugen skole
 Rønvik bedehus
 Alstad barneskole
 Skivika
 Bodin herredshus
 Godtemplarhuset
 Folkets hus
 Fram kino
 Betania
 Hunstad barneskole

Offentlige tilfluktsrom:

Gråholten
 Fylkeshuset
 Biblioteket
 Torvet
 Sjøgt. 22
 Rensåsen mot Parkveien
 Rensåsen v/svømmehallen
 Dreyfushammeren
 Bunker v/domkirken
 Bunker i Storgt. 61
 Bunker i Prinsensgt. 77-79.
 Bunker i Kongensgt. 7.
 Hunstad Senter/Ungdomsskole
 Hunstad barneskole
 Hunstad barnehage

Innkvartierungsområder:

Steigen
 Kjerringøy
 Sørfold
 Fauske
 Saltdal
 Beiarn
 Skjerstad
 Gildeskål
 Meløy
 Rødøy
 Lurøy
 Alstahaug
 Herøy

De som har egne kjøretøyer og ønsker å reise til:

Steigen, Kjerringøy og Sørfold ytre - kjører til **Festvåg**.
 Beiarn og Skjerstad - kjører helt fram.

Gildeskål og Meløy - kjører helt fram.

Rødøy og Lurøy - kjører Kystriksvegen.

Fauske, Saltdal og Sørfold indre kjører helt fram.

Opplysninger gis også fra Bodø sivilforsvarskrets, Tlf. 25 000, Bodø